GOD. X. ▪ BROJ 3.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(Glasilo „Leonova Društva“ u Senju).

Urednik: Dr. FRAN BINIČKI.

Cijena 7 Kr. na god. — Redoviti i podupirući članovi „L. D.“, sveučilištarci, đaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 Kr.

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA.

Rijeka, 1912.
Tisk. umjet. zavod „Miriam“

Gg. Suradnicima.

1. Molimo, da nas u gg., kojoj radovi još ne uđoše, ispriča ta prilika, što se već od nekog vremena nakupio oveći broj rasprava, ocjena itd., pa moradosmo uvrstiti, što prije primismo. Želeći, da radnje odveć ne čekaju, priklopismo ovom broju $^1/_2$ arka izviše. Uza sve to preosta nam još mnogošta, nešto pače već i složeno za naredni broj.

2. Molimo ponovno, da se radnje pišu, kako treba pisati za tisak: **na jednoj strani papira, velikim, skroz jasnim slovima, u širokim redcima.** Uprava se tiskare tuži na mnoge rukopise pogledom na ovo troje. Takvi se radovi moraju obično *prepisivati* za tisak, pa pogdjekoja radnja baš zbog tog prepisivanja mora čekati. *Uredništvo.*

Poruke uredništva.

Don V. G. Bobovišće. Razumijemo Vaš opravdani gnjev, ali poznamo i ljude, pa ne ćemo piriti vatre. Znamo i mnogo toga, što se događa iza kulisa. Nu da počnemo sada iznositi, krivo bi nas se tumačilo. Strpimo se neko vrijeme, a Vi se izvolite obratiti napismice na koga osvjedočenog katolika, da predusretne. Pozdrav.

N. Nj. Split. Odgovor je u „Hrv. Str." g. IX. str. 450. Upozorujemo Vas i sve ostale, da će „Luč" donositi apologetske članke i odgovore na upite ter rješavati nejasne stvari. Naši su se zborovi duhovne mladeži dali sa taj zahvalni posao, a mi želimo, da ih se okupi što više, pa da to sami to dogovorno s onima, kojima su teološke i filosofske stvari bolje poznate, kite našu „Luč" i rasvijetljuju mlade duše.

X u L. Ne zamjerite, ne možemo Vam udovoljiti. Mi nismo špekulanti, koji bi iz navala na pojedine više osobe htjeli crpsti kapital i praviti „kšeft"; kako to rade neki ter neki. Biskupima ima suditi sv. Stolica, a ne javno mnijenje. Sto spominjete onaj dnevnik, koji da uređuje svećenik, nas se ne tiče. Ne možemo vjerovati, da bi svećenik mogao biti onako plitak i drzak; a ako jest, mi ga u zlu ne možemo slijediti. Spominjete i pokojno „Hrvatstvo". Ali se ne sjećamo, da je „H." ikada iz busije pucalo na katoličke biskupe. Uostalom pisah O. M. Pozdrav svima!

Vlč. A. M. „Kat. list" nije nigdje spomenuo „Hrv. Str.", pa valjda nije ni nišanio na nju. Stoga se onaj članak nas ne tiče, pa se ne ćemo ni osvrtati na nj. Mi primamo samo dobačenu rukavicu. Da ste nam zdravo!

□□□
□□

Kršćanstvo i poganstvo.

1. Isto, samo malo drukčije.

Kad se ono netom pomolilo mlado kršćansko stablo i uzelo razvijati mlade hvojke, ustrmio se na nj gorostas poganski, tegnuo, ne bi li to stabalce iščupao i posve mu zameo trag pa ne birajuć sredstava, ne štedeć krvi ni života, nemilice stao mučiti i progoniti nevine kršćane. Složio se židovski bijes i carska razvratnost i plazavost činovnika i sujevjerje niske svjetine i zavist poganskih svećenika, ali sve zaman. Kršćanski je apologet uskliknuo smjelo i prkosno: «Cruciate, torquete, damnate, atterite nos; probatio est enim innocentiae nostrae iniquitas vestra... Plures efficimur, quoties metimur a vobis; semen est sanguis christianorum»[1])

Trebalo se latiti drugoga oružja. Svjetini je lako bilo nabajati štošta i nauckati je na kršćane. Nu bilo je i trijeznih i poštenih ljudi, koji su prozreli bajke i klevete i ogrlili vjeru Isusovu. Ovakvima je trebalo zakrčiti put i dokazat im, da ih kršćanska vjera ponizuje, da je to samo vjera ropska, nedostojna slobodnog čovjeka i t. d. I eto, našlo se ljudi, koji se latiše i te nezahvalne rabote. Kelso, Filostrat, Porfirij, Hijerokle, car Julijan i drugi zaoštriše pero i uzeše se naprezati, ne bi li smrvili kršćanstvo, dokazavši, da je apsurdno, u sebi protuslovno, pogubno po život i po napredak čovječanstva. K tome nastojahu poganstvo što

[1]) Tertulijan, Apologet., 50.

ljepše iskititi i ukrasiti, ne bi li neiskusnima zablještili oči. Najviše se isticahu u mržnji na kršćanstvo kršćanski odmetnici. Veliki kršćanski umnici Origen, pa sv. Augustin, Eusebij i drugi razmrsiše lijepo sve pletivo poganskih učenjaka i razgališe pravu istinu o kršćanstvu. I staro, gnjilo poganstvo struhnu, a na njegovim se razvalinama diže svježa Crkva Isusova, okupana krvlju nevinih mučenika. Polako uze Crkva okupljati u svoje krilo razne narode, vodeć ih do prave sreće. Nu ne prođe mnogo, a javiše se novi odmetnici, koji stadoše podgrijavati stare klevete. I oni iščezoše, a javiše se novi. I tako se kroz vijekove ponavljalo isto, samo malo drukčije. Odmetnici i drugi neprijatelji kršćanstva prepisivahu stare otrcane klevete, zaodijevajuć ih modernim ruhom, dodajući štošta iz svoga pokvarenog srca.

Tako se radi i danas na sve strane, a radi se i u nas, u Hrvatskoj. Dok liberalci malo po malo krnje crkvena prava i polako gledaju potisnuti kršćansku misao u pozadinu, odmetnici prskaju blato izopačene duše na svetinje milijuna. Znano je, što su već načrčkali pokretaški probisvijeti proti kršćanstvu. Zna se, kako ga je blatio «Obzor», «R. Novi List» i druge framasonske trublje. A poznato je, da ni «Savremenik» ne će da bude zadnji.

I u I. broju VII. godišta[1]) nastavlja «Savremenik» svoju ulogu očitije no obično. Poznati A. G. Matoš prikazuje «Napuljske šetnje» Milorada Pavlovića, pa dodaje svoj rep, koji u onaj prikaz spada ko šaka medu oči.

Pavlović napominje grozne progone prvih kršćana, a Matoš mu se čudi, pa dodaje: «Kršćani u Rimu nisu gonjeni, jer su inovjerci. Poganski Rim bijaše uvijek tolerantniji od zelotskog kršćanstva. Gonili su ih, jer bijahu velika državna, kulturna i socijalna opasnost, a kažnjavali su ih kao sve onodobne zločince. I danas država juri takve elemente. Kasnije su kršćani, došavši do vlasti, vraćali šilo za ognjilo, stvarajući mučenike poganske velike i vječne misli, o kojima ćuti plačljiva kršćanska kronika... Dušmani državnog zakona i društva, prvi kršćani bijahu u još većoj mjeri zakleti dušmani kulture, energije i razuma, dušmani čovjeka, dušmani «ljudskog roda». Vječno plakahu. «Dar suze». «Prvo, što kršćanstvo ubi u klasičnoj civilizaciji, bijaše umjetnost» — veli stručni Renan. Možete misliti, kako su na te protivnike svih klasičnih vrijednosti, koji od mi-

[1]) Str. 69. sl.

tracizma azijskog uzeše pokoru, pomazanja, pedepse, blagovanja (agape), krst i euharistiju, kako su na to izdanje judaizma, pomiješano sa svim azijskim «barbarskim» misterijima, gledali učitelji i savremenici Mark-Aurela, najboljeg vladara historije i pisca jedinstvene moralke, kako su rimski nacionaliste gledali, internacionalce, što pozvaše u pomoć negativne nagone u masi proti klasičnom utvrdjenom kultu svih ljudskih energija! Da rimski imperatori još jače priklještiše tu sektu antivitalnih, antiracionalnih i antikulturnih fanatika, evropska kultura bi bila za jedan milenij napred»...

Čovjek ne zna, bi li se više čudio bezočnosti piščevoj ili drzovitosti «Savremenikovoj» ili nehaju hrvatskih katolika, kad ovake poruge mogu ugledati svijetlo u srcu Hrvatske!

Neka toliki Hrvati katolici slobodno žmire i nadalje na oba oka, mi ne ćemo i ne smijemo žmiriti ni mučati. Zborit ćemo.

«Matica Hrvatska» moralno podupire «Savremenik», a doprinose mnogo i suradnici, inače čestiti katolici, pače i neki svećenici, da za «S.» posežu mnogi neupućeni i truju dušu.

Pretrest ćemo glavne misli, da se vidi, je li glasilo društva hrvatskih književnika imalo i trunak razloga, da saspe ovako krvave uvrede na kršćanstvo. Istina, «Savremenikov» pisac spominje lukavo samo prve kršćane, ali je očito, da udara na njih kao predstavnike, nosioce kršćanske misli. Matoš tvrdi, da su poganski vlastodršci imali pravo progoniti kršćane, a žali, što nisu iskorijenili kršćanstva. Kršćanstvo mu je *krparija,* smjesa judaizma i svih azijskih barbarskih misterija. Napose je sakramente uzelo iz mitracizma. Ta je krparija *antivitalna, antiracionalna, antikulturna; dok je poganstvo kult svih ljudskih energij,* a misao poganska velika i vječna.

Da vidimo, što će na to zdrav razum i neumitna povjesnica.

Je li kršćanstvo samo smjesa i poganskih misterija?

Matoš izrično tvrdi, da kršćani «od mitracizma azijskog uzeše pokoru, pomazanja, pedepse, blagovanja (agape), krst i euharistiju»; da je kršćanstvo «izdanje judaizma, pomiješano sa svim azijskim «barbarskim» misterijima»...

Dašto, Matoš tvrdi ovo kao i sve ostalo suvereno, samosvijesno, bez dokaza. Njegova bi se tvrdnja bez dokaza mogla i odbiti, jer «quod gratis aseritur, gratis negatur»; pogotovo zato, jer piščev ugled nije takav, te bismo svaku njegovu mogli i morali slijepo vjerovati. Naprotiv! Do njegovih se tvrdnja drži kao i do lanjskog snijega. Čovjek nadaren, ali bez načela; načitan, ali bez sređenoga solidnog znanja, bez pravca. Obični probisvijet, poskorupio je s veće strane racionalističke frazere, pa piše prema zgodama; prilagođuje se kolu, u kojem igra; danas pljuje na ono, što je juče kovao u zvijezde. Pravi hrvatski Voltaire en miniature. A valjda je i željan slave Voltaireove. Kršćanstva ne pozna, a ruži ga kao i svi odmetnici, da uguši glas savjesti, a valjda i za plaću, koju mu je ovaj put namaklo društvo hrvatskih književnika. Ko nekada u «Mladoj Hrvatskoj», pa u «Hrvatskoj smotri» M. je i sada nabacao racionalističke fraze, koje su odavno smrvljene znanstvenim oružjem.

Znano je, da racionalizam (u biti svojoj zapravo *antiracionalizam)* a priori tvrdi, e su sve vjere, sve religije tvorevine ljudske, pa tako i kršćanska. Zabacivši sva povjesnička svjedočanstva, izvodi kršćansku religiju od poganskih misterija. A čitav mu je oslon, sva podloga, na kojoj zida svoju zgradu, neka vanjska sličnost između kršćanskih i poganskih obreda. Sve je to očita, luda sofisterija.

Kršćanstvo ne traži ni od koga, da mu prizna božansko podrijetlo. Nu ima pravo tražiti od svakoga, tko ga hoće suditi, presuđivati, osuđivati, da ga najprije upozna. A tko ga i približno promotri, vidjet će, da je kršćanstvo religija u potpunome smislu. A religija je u potpunome smislu osobna napremica (odnos) čitavoga čovjeka prema Bogu, kojom se napremicom opredjeljuje i čovječja spoznaja i volja i čuvstvo u čitavome životu. Religija dakle nije samo kult, nije samo čuvstvo ni moral, ali obuhvata i sve to. Subjekat je religije razum i volja, a očituje se u vanjskome bogoslužju. Bogoslužje mora biti razumno. (Rim. 12, 1.) Stoga je pretpostavka svake religijoznosti spoznaja. Po tome je religija u objektivnom smislu skup istina i dužnosti, što određuju moralnu napremicu čovjeka prema Bogu; a u subjektivnom je smislu spoznaja tih istina i vršenje tih dužnosti.

Isporede li se «barbarski» istočni misteriji s kršćanskom religijom, lako će se opaziti među njima nepremostivi jaz. U kršćanstvu uzvišene istine, savršeni pojmovi o Bogu, o čovjeku,

o svijetu; u poganstvu lude simbolične glume i priče, apoteoza prirode, apoteoza strasti, poživinčenje čovjeka. U kršćanstvu savršeni moral, u poganstvu negacija morala. U kršćanstvu veličanstveno bogoslužje u duhu i u istini, u poganstvu apsurdni, bogopsovni, antiracionalni kult. Treba se samo sjetiti užasnih krvnih žrtava, što su ih Feničani prinosili Astarti, Mutu, Molohu; nesrećnih kedeša (kedešoth = svete djevice, zapravo javne bludnice u hramovima božice Baaltis), koje su se prodavale za novac, što bi pripadao hramu; gala (galal = vrtjeti se), škopaca posvećenih Militi i Molohu i t. d. Ako postoji načelo uzročnosti, nikako ne može učinak biti savršeniji od izjednačnoga uzroka, pa ni uzvišena kršćanska religija ne može biti poskorupljeno poganstvo.

Zna se, da su istočne religije sa svojim mitima i misterijima opstojale vijekove, pa nisu mogle popraviti čovječanstva, već su ga sve dublje rivale u nemoralno blato. A kako to, da su pabirci tih religija na jednom digli iz kala čoječanstvo? Kako to, da je kršćanska religija po sebi apsolutna i općenita, pristupačna svakome bez razlike spola, dobe, roda i plemena; da je kršćanski moral i uzvišen i praktičan, prihvatljiv i primjeren svakome pojedincu, za sve krajeve i vremena?

A kako to, da su pogani progonili samo kršćane, dok su dopuštali svim ostalima slobodu vjere i bogoslužja?

Toliko je bilo eklektika filosofa, koji su pabirčili po raznim sustavima, pa nikome ni petka, a kršćane pred lavove, samo zato jer su kršćani!

Nepojmljivo je, da toliko pametnih ljudi u puna tri stoljeća ne uzmože otkriti zgoljnu istinu i pokazati varku starih kršćana i dokazat im, da su sljepari ili zaslijepljeni, da je sva njihova vjera puka krparija barbarskih religija. Ta je slava imala zapasti istom racionaliste.

Jedna se činjenica ne da nijekati. Dvije se misli protežu kroz sve stare religije: svijest krivnje, grijeha i nada u Otkupitelja. Svijest, da je čovječanstvo grješno, očituje se u raznim mitima, u žrtvama i u mističnim obredima, pa i u općenitoj nadi i čeznuću. Nu nelogično je dovoditi u savez kršćanstvo s tim čežnjama i očekivanjem i tvrditi, da su kršćanski obredi potekli od poganskih. Pače, ta općenita svijest grijeha i krivnje, ta živa čežnja za otkupom i otkupiteljem nedvoumno dokazuje, da nisu ni u po-

ganskom svijetu posve iščezli tragovi praobjave i prve blagovijesti. Stoga je to zapravo u prilog kršćanstvu.

Kršćanstvo je vazda priznavalo, da je «judaizam», Stari Zavjet bio priprava za Novi Zavjet, a da je N. Z. usavršio objavu, što se započela u Starom Zavjetu. Nu nelogično je istovjetovati židovstvo i kršćanstvo i tvrditi da je kršćanstvo samo «izdanje judaizma». Tu je opet kriva pretpostavka, da je i «judaizam» puko ljudsko iznašašće; pretpostavka osnovana na lažnoj podlozi, da Boga nema ili da se ne može objaviti.

Nerazumno je i bezumno tražiti izvor kršćanstvu pomoću nestalnih analogija i izmišljati neosnovane hipoteze, a zatvarati oči pred neumitnom povjesnicom, koja svjedoči jasno, da je početnik kršćanstva Isus Krist živio u zemlji židovskoj i naučao novu nauku i osnovao religijsko savršeno društvo i dao mu sva sredstva za postignuće svrhe. Svjedoče to ne samo knjige sv. pisma i sva kršćanska prošlost, već i Josip Flavij, učenjak židovski i vođa židovskog ustanka, ni 40 godina nakon smrti Isusove.[1]) Svjedoči Tacit[2]) i Svetonij. Racionalisti stjerani u škripac, naprosto zabacuju ta svjedočanstva, da uzmognu uništiti vjerodostojnost sv. pisma. K tome dodaju suvereno, da svi povjesničari šute o životu i djelovanju Isusovu; dakle... Nu ono je zabacivanje nekritično i bezumno, a argumentum a silentio nelogičan.

Najjače su uporište racionalistima kršćanski sakramenti i drugi neki obredi. Pogani su imali slične obrede, dakle je kršćanstvo iz poganstva uzelo sakramente. Tako umuju mudraci. Post hoc vel cum hoc, ergo propter hoc. Puki sofizam. Jednako bi se moglo «dokazati», da su neki ljudi od drugih uzeli glavu, pamet i t. d.

Istina je, da je kult *izeda* Mitre (kojega isprvice štovahu kao stvoreno svijetlo, kao posrednika između svijetla i tmine, a poslije ga poistovjetovaše sa suncem) osobito u poznije vrijeme bio vrlo raširen po rimskome carstvu. Mitri su se klanjali rimski carevi, isprvice i sam Konstantin; a Julijan je odmetnik pomoću Mitrina kulta nastojao istisnuti kršćanstvo. Ako su kršćani uzeli od mitracizma sakramente, zašto su ih progonili? Zašto su izmišljali na njih najogavnije klevete, da jedu djecu, da se podaju

[1]) Antiquit. XVIII, 3, 3.
[2]) Annal. XV, 44.

rodoskvrnju i drugim opačinama? Zašto su njih držali neprijatelima čovječanstva, kad su istim sredstvima sami nastojali obnoviti čovječanstvo, koja su kršćani uzeli iz mitracizma?

Uostalom je dosta i letimice isporediti neke obrede u Mitrinu kultu s kršćanskim sakramentima, da se vidi bitna razlika. A najstariji kršćanski apologeti ističu, da su štovatelji Mitrini u mnogočem majmunski oponašali kršćanstvo.

Konačno da su vanjski obredi kršćanski posve slični obredima Mitrine religije, bila bi samo vanjska sličnost. Misteriji su poganski bili puka formalnost bez realne sadržine, a kršćani od prvoga časa vjeruju, da su sakramenti «djelovni znaci» (signa efficacia), da sadržavaju i daju milost. A odakle kršćanstvu ta vjera? Neumitna povjest kaže, da je od auktora kršćanstva. Racionalisti kušaju odgovoriti, ali se zapliću po običaju u protuslovlja.

Poganstvo „utvrđeni kult svih ljudskih energija", a kršćanstvo „antivitalno".

Već su Rimljani okrstili kršćane neprijateljima ljudskoga roda. Kršćanski im apologet doviknu oko g. 200: (Da smo mi neprijatelji), «imali biste više neprijatelja nego građana... Ali nas voljeste nazvati neprijateljima *ljudskoga roda* radije nego *ljudske* zablude».[1])

Dok Livije sa žalošću ističe: «Dodosmo u zloći dotle, te ne možemo podnositi ni zala ni liekova[2]), kršćanski pisac ponosno piše: «Da naprosto kažem, što je u tijelu duša, to su u svijetu kršćani».[3])

Tko ima pravo? Antivitalno je ono, što je proti životu, što život ubija ili sprečava. A što je *život*, što znači *živjeti?* Svaki je gotovo filosof pokušao opisati ili definovati život po svoju. Nu

[1]) Plures hostes quam cives vobis remansissent.... Sed hostes maluistis vocare generis humani potius quam erroris humani. Tert., Apol. c. 37. n. 125.
[2]) Eo nequitiae pervenimus, ut nec mala nec remedia malorum perferre possimus.
[3]) Ἁπλῶς δ'εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ χριστιανοί. Ep. ad Diogn. 6, 1.

bolje ga ne opisa nitko nego sv. Toma s Aristotelom: «Ime je *životu*, čini se, uzeto odatle, jer nešto može samo sebe gibati».[1]) A na drugom mjestu: «Velimo zapravo, da ono *živi*, što ima samo u sebi gibanje ili volj kakve djelatnosti.»[2])

Život je dakle gibanje samoga sebe ili usobno (imanentno) djelovanje t. j. takovo djelovanje, na koje se djelatelj opredjeljuje sam i kojemu je međaš (terminus) u djelatelju.

Život je prema tome usavršivanje samoga sebe.

Tri su vrsti života: vegetativni, osjetni (sensitivni) i razumni (racionalni).

Vegetativni je život počelo (princip), kojim se supstancija hrani, raste i razploduje; obuhvata dakle hranu, porast ili množanje i razplod. Tim životom živu biljke i životinje. Nu životinjama pripada i život osjetni. Osjetnom moći shvataju tvarne stvari, u koliko su tvarne; požudnom teže na one stvari, u koliko su shvaćene osjetom kao dobre, a bježe od onih, koje shvate kao zlo; pokretnom se moći giblju s jednoga mjesta na drugo. Osjeti su nutarnji i vanjski, a za djelovanje su im potrebne česti tijela, koja se zovu sjetila, ćutila. Vanjskim osjetima životinje shvataju ono, što djeluje na tijelo izvana. Čin se tih osjeta zove osjećaj, sjetilna spoznaja, sjetilni zor. Pet je vanjskih osjeta: vid, sluh, njuh, tek, opip. Nutarnjim osjetima shvataju životinje djelatnosti, što se zbivaju u njima. Ti su osjeti: zajednički osjet, mašta, pamet, razmniva. Požudna se moć dijeli na požudnu moć u užem smislu i na gnjevnu moć. Prvoj je predmet, u koliko godi osjetu; druga se opire svemu, što joj smeta u postignuću sjetilnoga dobra. Nazočno dobro proizvodi u požudnoj moći ljubav, nazočno zlo mržnju; buduće dobro želju, buduće zlo bijeg i odurnost; postignuto dobro nasladu i veselje, a zlo žalost. U gnjevnoj česti zapreke, koje se mogu nadvladati, proizvode nadu, nesavladljive očaj; zlo kojemu se može uteći, proizvađa smjelost, a kojemu se ne može, strah. Koga stigne zlo, zakipi mu srdžba, ako se može osvetiti; ako ne može, obujmi ga prevelika žalost i potištenost.

Čovjek živi vegetativnim i osjetnim životom kao i životinje. Nu dok životinja osjetnom moći shvata tvarne svari u koliko su tvarne, a požudnom moći teži na shvaćene stvari, u koliko su dobre: u čovjeka je spoznajna moć, kojom shvata stvari, u koliko su bestvarne, te požudna moć, koja teži na dobro uopće. Čovjek dakle živi višim, razumnim životom.

[1]) Nomen vitae ex hoc sumptum videtur, quod aliquid a se ipso potest moveri. L. 3. sent. 35, 1.

[2]) Illud proprie vivere dicimus, quod in se habet motus vel operationes quascunque. De verit. 4, 8. Isp. Arist., De an. II, 1. 412. a. 14.

Predmet je razumu po sv. Tomi «biće i istinito». Prvotni je predmet «bit ili narav, koja opstoji u tjelovnoj tvari»,[1]) dok su drugotni predmet čisto duhovne stvari. Nerazumne živine ne djeluju različno i oprečno, već su kao od naravi sklone na neke određene i jednolične djelatnosti u istoj vrsti; osjetima spoznaju samo pojedinačno, dok razumna bića spoznaju općenito; spoznaju samo tvarne, tjelovne stvari, dok razumna bića spoznaju netjelovne, kao mudrost, istinu, napremicu stvari; u životinja osjeti ne spoznaju sami sebe ni svoje djelatnosti, dok razum spoznaje sebe i svoju djelatnost.[2])

Pomoću osjetne spoznaje razum stvara ideje, veže ih u sudove, umuje, roni sve dublje u carstvo istine i bića. Spoznaje svrstava sustavno i dokazuje ih iz uzroka, pa tako tvori znanosti. Uz pomoć mašte stvara nove ideje, pa ih ostvaruje u pjesmi, u kiparstvu, u slikarstvu. Razum spoznaje dobre i zle stvari i nuđa gradivo višoj požudnoj moći, volji, koja prianja uz shvaćeno dobro, što se slaže s njezinom vlastitom naravi.

Živo prikazano dobro potiče volju, da na ono dobro življe i jače teži, a da bježi oda zla. Ta se jača težnja zove čuvstvo. (U osjetnoj se požudnoj moći zove passio, trpnja). Sva se čuvstva dadu svesti na šest požudne naravi, a to su: ljubav i mržnja, želja i bijeg, radost i žalost; ter na pet gnjevne naravi, i to su: nada i očaj, srčanost (smjelost) i strah ter srdžba. Ljubav je požudna i dobrohotna ili pomiješana. Tako nastaje ljubav prijateljska, ljubav ženidbena ter ljubav roditeljska i djetinjska. Iz mržnje potječe zlohotnost, zavist, zloradost, neprijateljstvo, velika mržnja, osvetljivost. Osim tih ima i čistih čuvstava volje, a najglavnija su: počitanje i začuđenje, (na koje spada udivljenje i snebivanje), oholost i poniznost, zadovoljstvo i nezadovoljstvo, tronuće i oduševljenje, stid i skrušenost, bestidnost i bezobraznost. Dok su čuvstva jača prolazna ganuća ili težnje požudne moći, strast je stalna sklonost na dobro ili na neku djelatnost, tako te vuče za sobom djelovanje, ako je volja ne obuzda.

[1]) S. theol. I., qu 84. a. 7.

[2]) Contra gent. l. 2. c. 66.

Glavne su strasti tri: putenost ili pohlepa za užitkom skupost ili pohlepa za imetkom i oholost ili pohlepa za slavom.

Od životinje se čovjek razlikuje i slobodom. Živina djeluje nužno po nagonu, a čovjek je gospodar svoje djelatnosti. Njegova je volja slobodna, pa se može odlučiti na počinak ili na djelatnost, može izabrati vrst djelatnosti, može birati dobro ili zlo pod prilikom dobra. Pravi je ljudski čin, koji potječe od čovjeka promišljeno i slobodno. Dobar je fizički, ako imade sve savršenosti, što su mu potrebne, da se vrši slobodno i promišljeno. Dobar je ćudoredno ili moralno, ako se slaže sa zadnjom svrhom ljudskom. A svrha je potpuno blaženstvo, prava sreća. Budući da čovjek prave ni potpune sreće ne može steći na zemlji, mora je tražiti drugdje. Razum ga uči, da je duša besmrtna, da mu je prava sreća u vječnosti. Stoga je ovaj život na zemlji samo priprava na vječni život. Razumom čovjek može dokučiti, da nije sam od sebe ni po sebi ni za se, već da je stvor Božji, ovisan o Bogu; pa dosljedno mora i svoj razum i volju pokoriti volji Božjoj. Božja mu se volja čituje prirodnim i natprirodnim načinom.

Bog je kao vrhovni zakonoša dao zakone svim svojim stvorovima razumnim i nerazumnim. Čovjeku je dao svijetlo razuma, kojim spoznaje, što mu je činiti, što izbjegavati, a to je prirodni moralni zakon.[1]) Dao mu je savjest, koje nemaju nerazložne živine, savjest, koja ima suditi o skladu i neskladu čina s moralnim zakonom. Ako je život uopće usobno djelovanje ili usavršivanje samoga sebe, ljudski je život usavršivanje čitavoga čovjeka, i sjetilne i duhovne česti, a napose je razumni život usavršivanje razuma i srca. Da se to postigne, osobito da čovjek uzmogne postati ćudoredno dobar i savršen, treba da pojedini njegovi čini budu dobri i ćudoredno savršeni, da čovjek vazda bude spreman na takove čine, konačno da ti čini budu podjednaki i da se čovjek drži prave mjere. A zato su potrebne kreposti. Sv. Augustin lijepo crta krepost, koja je «dobro svojstvo duha, kojim se dobro živi, a nitko ga ne zlorabi;»[2]) a sv. Toma: «Krepost je dobra djelatna navika»[3]). Četiri su glavne ili stožerne kreposti, oko kojih se vrte i vrstaju ostale, a to su: razboritost, pravednost, umjerenost i hrabrost.

[1]) S. Thom., Opusc. 3., In duo praecepta caritatis.

[2]) Bona qualitas mentis, qua bene vivitur, qua nemo male utitur. De lib. arb. 2. c. 19.

[3]) Habitus operationis bonus. S. th. 1, 2. qu. 55. a. 4.

Što uči već zdrav razum, to kršćanstvo razasjava i učvršćuje. Ne samo to, već ono načela zdrava razuma dopunja usavršuje. Njegova se nauka prirodno ucijepljuje na nauk zdrava razuma.

«Antivitalno» kršćanstvo uči, da je čovjek stvor Božji, vlasništvo Božje, da dosljedno nije neomeđašeni gospodar svome životu ni svojim sposobnostima; već je zapravo pravoužitnik, koji ima jednom Bogu davati račun o svemu, pa po zasluganja primiti i plaću.

Čovjek je stvor Božji i po duši i po tijelu. Njegovo je dostojanstvo najveće, on je kruna svih stvorova, a i neposredna svrha njihova. Stoga čovjek mora sam sebe štovati, mora sam sebe ljubiti. Što veće štovanje, to veća ljubav. Prava ljubav mora težiti najprije na najviše dobro i na ono, što je nužno za postignuće toga dobra. Stoga se prava ljubav u prvom redu stara za uzdržanje ćudorednog reda, koji je prvi i neminovni uvjet, bez kojega se ne može postići vječno blaženstvo. Prekršaj je Božjih zapovijedi grijeh ne samo proti Bogu već i proti sebi.

Među svim se čovječjim moćima ističu razum i volja. Svak je dužan razum obogatiti znanjem, što mu je potrebno, da uzmogne vršiti dužnosti svoga stališa i postići svoju svrhu. Znanje mora biti pravo i temeljito, jer površne spoznaje samo nadimlju, a malo koriste. Puno dima, malo vatre. Volju čovjek mora nakititi krepostima. Ponajglavnije su kreposti, potrebne svakome, poniznost i čednost, pa čistoća i uopće umjerenost u svemu, koja olakšava odricanje, zamozataju, požrtvovnost.

Jer je tijelo dio čovječjega jastva, ne smije čovjek ni njega zanemariti. Mora se pomno čuvati, ne samo da tijela ne umori, već i da mu ne naudi.

Stoga se svôjski treba starati za zdravlje i napredak i razvoj tjelesnih moći. A zato je svak dužan raditi ter svojim radom pošteno služiti svagdanji kruh.

Čovjek je društveno biće. Ima dužnosti ne samo prema sebi već i prema drugim ljudima, nekoje mu nalaže ljubav, nekoje pravednost.

Dužnostima odgovaraju prava. Izvor je moralu i pravu volja Božja, zato vežu u savjesti. Kao pojedinci imaju i moralne osobe, društva, pravo na život, na opstanak, na razvoj, na usavršivanje. U društvu mora biti auktoritet, pa i nosilac auktoriteta. Da može nosilac auktoriteta raditi na korist društvu, treba mu

se sjećati, da njegova vlast potječe od Boga i da je obnaša i vrši za Boga.

Vidjesmo, što se upravo razumijeva pod životom, istakosmo, što pogledom na uređenje života ište zdrav razum, što tome dodaje kršćanstvo. Već razum traži, da život bude etički uređen, kršćanstvo to utvrđuje, upotpunjuje, pomaže izvesti. Ne ništi kršćanstvo ničega, što je dobro u čovjeku. Ne samo to. Ono pače upotrebljava i prostiji pa i rđavi materijal za zgradu pravog, istinskog živovanja. Ono pitomi vegetativni i senzitivni dio u čovjeku; pročišćuje, prekaljuje čuvstva i strasti, sve to skupa s voljom podlaže razumu, prosvijećenu vjerom, a s njime Bogu. Tako stvara divnu tvorevinu — kršćanski značaj — prema uzorku Kristu. Zar je to antivitalno? Zar je protiv života osloboditi ga od surovosti i opačine, obogatiti ga bogastvom, o kakvom poganin ne može imati ni pojma, jer *ne živi* kršćanski? Zar je protiv života potencirati život, uzdići ga do neiskazane, božanske visine? Carska neman Neron je isto tako nužna konsekvencija «kulta svih ljudskih energija», kaošto je sveti kralj Lujo, kojem se i Voltaire divio, konsekvencija «antivitalnog» kršćanstva.

Da, kršćanstvo je protivno životu, što čovjeka snizuje do živine, pače i ispod nje; naprotiv je najsilnija afirmacija života uzvišenog, kreposnog, po kojem je istom čovjek zazbilj čovjekom.

Je li ono poganstvo, što je nastojalo smrviti kršćanstvo, bilo «utvrđeni kult svih ljudskih energija»? U prvom redu treba istaći činjenicu, da je država zapravo u poganstvu bila supstanca, a pojedinci samo akcidenti. Sam umni Aristotel ističe: «Država postoji prije pojedinaca kao cjelina prije svojih česti; prema tome stoji nad svojim udima, koji postoje samo po njoj». (Politic, I, c. 1. §. 11.) Stoga nije čudo, što se ne drže potpunim ljudima oni, koji nisu članovi države. Grku je barbar svak, tko nije Grk, a Rimljaninu je samo «civis Romanus» pravni subjekat, dakle potpun čovjek.

Nu i u samoj državi ogromna većina nema prava na potpuni život. Aristotelu su robovi posebna vrst ljudi, što ih je stvorila narav, da rade za nas svojim tijelom. (Polit. I, 3.) Rob je mancipium. Rimljanin razlikuje tri vrsti sredstava: «Prvo je nijemo: plug, kola; drugo daje nečlankovite glasove: vo; treće govori, a to je *rob*». (Varro, De re rustica, I, 17.) A zna se, da je robova bilo na tisuće samo u pojedinih gospodara.

Među slobodnim je ljudima bilo siromaha. Ni ti nisu imali pravo na opstanak. Grk se tuži na one, što pomažu siromahu, jer produžuju njegovu bijedu. (Demost. in Mid. 83.) Isto tako Rimljanin: «Mala je zasluga dati prosjaku jesti ili piti. Jer se gubi ono, što se daje, i onome se produžuje život za nevolje». (Plaut. Trin. act. II. sc. 2.)

Žena je bez dostojanstva, zapravo nužno zlo. «Bili bismo riješeni dosadnog društva, da nam priroda dopušta živjeti bez žene» uzdiše Aulus Gellius. (I. c. 6. 1.) Ženidba se sklapa zbog države, da se mogu rađati državljani, a žena postaje vlasništvo muževo. I Platon u svojoj državi preporučuje zajednicu žena.

Dijete je vlasništvo očevo, pa otac može s njime raditi po svojoj volji. Ta imade ius gladii. Zakon državni zapovijeda, da otac smakne dijete nagrđeno. I mudri Aristotel zabranjuje uzdržavati krljavu djecu, a siromahe svjetuje, neka pomeću porod. (Polit. VII. 14.)

Ostaju prema tome u rimskoj državi zdravi odrasli muškarci, kojima se priznaje čovještvo. Nu kakav je njihov «kult ljudskih energija»? Bujan je i obilat njihov život vegetativni i osjetni. Nakupili su svega, što im može srce poželjeti. Imaju divne dvore, krasne zaseoke s galerijama, kipovima i slikama, s bogatim knjižnicama, kupalištima, vodoskocima. Dobavljaju skupocjena birana jela iz dalekih strana, pa dobro jedu, bolje piju, tove svoje tijelo. Ugađaju svim strastima. Prvu ulogu igra putenost, koja naglo vuče za sobom i ostale strasti, a gdje se uvriježi, ostavlja strašnu poharu. Volja je oslabila, razum potamnio, pa čovjek živi od dana u dan u strahu za svoj život. Država je ogroman stroj, što ga okreću robovi na zapovijed cara i njegovih doglavnika, koji proglasuju cara bogom, da mogu na njegov račun zasićivati raspojase strasti.

Je li kršćanstvo antiracionalno i antikulturno?

Među neprijateljima je kršćanskim najviše takovih, koji ne misle svojom glavom, već slijepo ponavljaju napadaje svojih vođa. Nešto ih je, ali malica, koji sebi utvaraju, da misle neovisno a ipak su puki «snobi»; a najmanje ih je, koji znanstvenim oružjem hoće da pokopaju kršćanstvo. Među tim prava znanost otkriva ništavilo i toga «znanstvenog» oružja. Najviše ih se hvata

ubojnoga topa, iz kojega lijeće po njihovu teško zrnje i gađa *antiracionalno* kršćanstvo. Na njihovu je ljutu žalost taj top bazgov, a zrnje se rasprsne u prah prije nego dosegne kršćanstvo.

Što je antiracionalno? Ono, što je anti = contra rationem. Ne dakle ono, česa um ne može potpunce doseći, već što se protivi razumu, što u sebi skriva protuslovlje. Zlatnoga brijega um ne može doseći potpunce, al nije stoga zlatni brijeg antiracionalan. Nu okrugle četvorine ne samo da um ne može doseći, već jasno vidi protuslovlje između pojmova. Okrugla je četvorina antiracionalna. Očevidno je, da $2 + 1 = 3$. Antiracionalna je tvrdnja, da $2 + 1 = 4$.

Kršćanstvo je antiracionalno, ako je u sebi protuslovno; ako sadržava tvrdnje, nauke, koje se kose sa zdravim razumom. Osnovne su istine kršćanstva sadržane ukratko u vjerovanju apoštolskom: vjera u trojednog Boga, stvoritelja, otkupitelja, posvetitelja; vjera u Isukrsta pravog Boga i Čovjeka, koji je smrću svojom pomirio čovječanstvo s Bogom i osnovao Crkvu, te joj predao vlast i dužnost, da nastavlja djelo spasa; vjerovanje svega onoga, što uči ta Crkva.

Opstoji li osobni Bog? Je li osobni, izvansvjetovni Bog antiracionalan? Tko ne će skeptički da razumu poriče spoznajne moći i da tim radi *antiracionalno*, uništujuć razum, mora priznati, da razum može spoznavati i da upravice spoznaje bivovanje vanjskog svijeta. Refleksijom se također dolazi do te iste spoznaje. Nego vanjski svijet nema u sebi razloga svome opstanku, jer je prigodan, promjenljiv, ovisan. Razlog njegovu opstanku treba tražiti drugdje, u nekom biću apsolutnom, nužnom, neovisnom. A to je Bog. Razum poima Boga kao biće posve savršeno. Nesavršeno je božanstvo antiracionalno. Nu savršeni je Bog i nepromjenljiv i neovisan. Nije dakle svijeta mogao ni «emanirati» ni «evolvirati» ni smijesiti od vječne materije. Agere sequitur esse. Dakle je Bog svijet stvorio iz ništa. Dakle mu je i neomeđašeni gospodar.

Bog se stvoritelj može svijetu objaviti.

Ako se objavio, morao je u jednu govoriti istinu, jer savršeni Bog ne može prevariti niti se varati; u drugu je morao dati ljudima zalog, da se objavio i znamenje, po kojem će poznati objavu. Morao je odrediti «motiva credibilitatis» — poticala vjerojatnosti. Među inim se poticalima ističu čudesa i proročanstva. Ni čudesa ni proročanstva ne uključuju protuslovlja ni nemogućnosti unutarnje (impossibilitas interna), a ni vanjske. Ni čudesa ni proročanstva nisu antiracionalna, jer je Bog apsolutni gospodar svijeta i početnik zakona fisičkih i moralnih.

Kad se stalno dozna, da je savršeni, istiniti Bog nešto objavio, mora se vjerovati sve, što objavljuje, pa makar razum svega i ne dokučio.

Zdrav razum uči, da je čovjek sastavljen od duše i od tijela; da je duša besmrtna; da čezne za srećom; a jer sreće ne može užiti na ovom svijetu, da je mora čekati drugdje; da krepost zaslužuje nagradu, a opačina kaznu; da uskrsnuće tijela nije nemoguće u sebi, a ni Bogu nije nemoguće tijelo uskrisiti i t. d.

Imade doduše istina, kojih razum ne može posve dokučiti, kao primjerice tajna presv. Trojstva. Nu ta tajna nije antiracionalna, već je, ako ćete, supraracionalna. Isto je tako s upućenjem Sina Božjega i drugim nekim objavljenim istinama.

Koliko se god natezali učenjaci, ne će im uspjeti dokazati, ni za koju kršćansku istinu, da je antiracionalna, ako će i morati, polazeći s krivog stajališta, često priznati, da je mnogo toga nedohitno njihovu umu.

Kako je smjela i nerazložna tvrdnja, da je kršćanstvo antiracionalno, tako je i druga, da je antikulturno. To su uostalom priznali i ljuti neprijatelji kršćanstva, koji očito tvrde, da na svemu današnjem napretku i kulturi svijet ima zahvaliti baš Crkvi kršćanskoj. To potvrđuje i neumitna povjest, koja svjedoči jasno, da je Crkva majka evropske kulture. A nepristran mislilac, razglabajuć kršćanska načela, mora priznati, da je samo Crkva jedini izjednačni princip prave svestrane kulture.

Kultura treba da djeluje na cijelog čovjeka. Kulturan je zapravo onaj, u kojeg je prosvijećen razum, kojem je volja očeličena vježbanjem u krepostima, kojem je oplemenjeno osjećanje. A jedina Crkva Kristova daje i snažno promiče takvu kulturu.

Koju znanost, što je vrijedna tog imena, zabacuje kršćanstvo? Neka što dobro nikne u poganstvu ili gdje mu drago, sve to ona prima, usvaja, njeguje. Tko ne čita povjesti hotomice krivo, morat će priznati, da je Crkva tako postupala i s umjetnostima uopće, čim joj je bilo moguće, čim se protukla kroz krvave progone i koliko je prijeko nužno uljudila narode. Bez muževa legende, veli Herder u predgovoru djelcu «Legenden», prosjačile bi muze evropske, ako bi se uopće moglo o tim muzama govoriti.

Tko hoće da prosvijetli surove, ili možda i divlje narode, mora ih najprije ukrotiti. A tko je pitomio više ili manje divlje narode kroz vijekove? Tko ih je učinio sposobnima, da primu prosvijećenje? Da, kad ne bi bilo kršćanstva, lako da bi danas n. pr. jedan Matoš, ako bi uopće postojao, timario s tamom u glavi konje kakvom Hunu, Avaru ili Madžaru, svijajući se pod udarcima kandžije.

Doista svaki moderni poganin, što blati kršćanstvo, zaslužuje da mu se dovikne:

«Dana Božjeg nije zavrijedio
Ružni onaj stvor,
Što pljuje u izvor
Iz koga je pio». (I. E. Šarić: «Pjesme»).

Kršćanstvo je protivno onoj kulturi, koja puni glave smjesom istine i laži, puštajući, da volja zakržlja, a srce podivlja, stvarajući tako moderne barbare. Ono pobija kulturu, koja napunja bordele, ludnice i tamnice.

„Poganska velika i vječna misao".

Staro je poganstvo odavno uminulo. Izgrizlo je samo sebe. Zaman mu bijaše borba, zaman naprezanje careva i carevića i učenjaka, zaman rijeke prolivene kršćanske krvi. Poganstvo je uminulo; a je li njegova misao? Ako je ta misao velika i vječna, mora ostati na vijeke i ništa je ne može smrviti. Pa zbilja! Ta se misao javljala češće puta i kasnije, kad poganstvu bješe odavna odzvonilo. Javljala se u glavi nekih mislilaca srednjega vijeka: Skota Erigene, Davida Dinanta, Giordana Bruna. Opiše se njome Spinoza, Hegel, Fichte i cijela legija novih učenjaka.

Poganska je misao panteizam, naturalizam, apoteoza čovjeka, apoteoza strasti, poživinčenje čovjeka, apsurdni nihilizam. Panteistička je teologija i filosofija indijska, kineska, persijska, egipatska, kaldejska, grčka, rimska.

Posvuda se gotovo javlja emanatizam. Sva prilika, da je emanacija otražje praobjave o stvorenju. Možda je iz početka i bila neki simbol stvorenja. Nu kasnije se stvorenje posve zaboravilo, strasti su potamnjele razum, svijet se držao emanacijom Božanstva, pa mu se uzela iskazivati božanska počast. Tako je lako nastao politeizam. Bog je stvorio ljude, a ljudi bogove po svojem srcu, po svojim zahtjevima.

Istina, u svim se mitologijama ističe neko osobito božanstvo, otac bogova, nu i to je božanstvo posve izbljedjelo, lišeno božanskog sjaja, samo utvara mašte ljudske. Mjesto osobnog nadsvjetovnog Boga dode božanstvo — priroda sa svojim silama i pojavima. Filosofi se ne znađahu vinuti nad shvatanje drugog svijeta, već zidahu na pročišćenoj mitologiji. Aristotel se diže najviše; al ni njegov Bog nije stvoritelj, već uobličitelj vječne materije. Nu misao Aristotelova i onako nađe malo pristaša. Neoplatonici su pravi panteisti.

Panteizam je u svojoj biti ateizam. Ateizam niječe Boga, a na njegovo mjesto meće svemoćnu prirodu. Panteizam tvrdi, da je priroda božanstvo. I ateizam i panteizam niječu nadsvjetovnog osobnog Boga, razumno biće sa slobodnom voljom. Ateizam je samo dosljedniji, iskreniji. Tvrditi, da ne opstoji Božanstvo, svakako je logičnije, nego tvrditi, da opstoji omeđašeno, promjenljivo biće. Taka bo je tvrdnja u sebi apsurdna, protuslovna, Protuslovlje je nešto o nečem pod istim vidom tvrditi i nijekati. Nu tko tvrdi, da je sve, čitava priroda božanstvo, taj u jednu tvrdi, da opstoji savršeno biće, a u drugu mu poriče savršenost, i to ne samo volju i razum, nego i bivovanje. Bog bo je punina bića, a što se razvija, to je dajbudi donekle in potentia ad esse, dakle nema punine bivovanja. Stoga je panteizam, dašto i politeizam, u zbilji goli golcati ateizam.

Grčki i rimski bogovi, a i bogovi ostalih naroda, bijahu zapravo ljudišta. Sav je njihov život posve ljudski. Olimp je obična gostiona, gdje bogovi piju, vesele se, zabavljaju i vijećaju o raznim pustolovinama. O kakvoj uzvišenoj kreposti nema u njih ni govora. K tome je znano, da su lari i penati bili isprvice ljudi. Ni po čuda, što su konačno i žive ljude uzeli obožavati, pa još Kaligule, Nerone i druge razumne živine. Poganstvo je nužno moralo doći do apoteoze čovjeka. Zanijekavši osobnog pravog Boga, a gledajuć oko sebe samo nijemu i gluhu prirodu, čovjek se osjećao kraljem prirode, pa je u jednu prirodnim silama počeo pridavati svoje vlastitosti, a u drugu sebe stao držati višim bićem, božanstvom. A i morao je.

Nema li vrhovnog Boga, nema razlike između dobra i zla. Zlo je manjak, nestašica dobra, nestašica bića. Zakoni nemaju

više sankcije, pa su ovisni o ljudskome razumu i volji. Čovjek je sam sebi zakonoša, dakle neovisan, autonoman, apsolutan — božanstvo. Što njemu prija, dobro je. Nu čovjek, daleko od Boga, daleko od prave Istine i Dobrote, utopio se u sjetilnost. Strasti mu oslabile volju i zarobile je, razum mu malaksao. Njegovi bogovi ne samo da nemaju u sebi ništa božansko, već nemaju ni čovještva. Dok Egipćani štuju živine, Grci i Rimljani štuju bogove tate, razbojnike, pijanice, bludnike.

Strast se popela na Božje prestolje. Bogovi su živine, a hoće li ljudi biti bolji? Poganstvo je poživinčilo ljude.

Autonomni je razum zakonoša, čovjek-živina je mjerilo svega, mjerilo dobra i istine. Istina mora biti relativna. Nu opstoji li bog omeđašen, pada načelo protuslovlja, a s njime pada i razum. Istine nema.

Čovjek-živina sprovodi vrijeme u neprestanoj tlapnji i opsjeni, vara sam sebe, životari i kini se, a čemu? Čemu život, čemu muka? Čemu moral, pravo, znanost, umjetnost? Sve je bez svrhe, sve je opsjena ...

I to je «velika i vječna misao» ...

ZAGLAVAK.

«Čovjek, bivši u časti, nije razumio: uporedio se nerazumnim živinama i sličan im postao». (Ps. 48. 21.) Kako zgodno pristaju ove riječi napose *modernim* poganima, koji ostaviše Boga oca, pa proglasiše svojim ocem živinu! Naravno, živući po moralu svojeg oca, tupi su za shvaćanje uzvišenih nauka kršćanskih. «Živinski čovjek ne shvaća ono, što je od Duha Božjega», veli Apostol naroda. U kršćanstvu nalazi jedan ovo, drugi opet nešto skroz oprečno njemu. Ipak se svi u jednom slažu: sva ih mnogovrsna oprečna stanovišta nimalo ne priječe, a da kršćanstva složno ne mrze, da zajednički na nj ne jurišaju.

I kod nas u Hrvatskoj se živo prihvatiše posla. Kroz tolike novine, listove i knjige nastoje iščupati vjeru, uništiti moral kršćanski. Društvo se hrvatskih književnika sa svojim glasilom bori u prednjim njihovim redovima, da nam otme najdraže ostave naših preda. Dokle će tako?

Vjerujemo, da je ljudima, što žive samo za užitak, tijesna «ukočena dogma», da im je nesnosan kršćanski moral, da im

je užasna pomisao na vječnu kazan, koja ih neminovno čeka, ako ustraju u «ispoljavanju života». Nu ako ima jadnika, koji niječu Boga, jer ga se boje, mora znati društvo hrvatskih književnika, da je *hrvatska narodna duša kršćanska,* da je osnovka njezinu životu vjera u trojednog Boga. Ta duša hoće da živi kršćanski, hoće da se hrani zdravom hranom, a ne onakom, što joj donosi smrt. Ta će duša obračunati sa svima, koji hoće da je otruju. Obračunat će jednoć i s društvom hrvatskih književnika, u koje nakon svega, što je donio «Savremenik», ne bi smio spadati ni jedan pošten i svijestan Hrvat, bio koje mu drago vjere. Mora obračunati i s «Maticom hrvatskom», bude li i nadalje svojim ugledom podržavala narodnog trovatelja.

Preokret u Prosuđivanju Skolastike.

Predavao **O. Petar Grabić** u dvorani filosofskog učilišta u Zaostrogu.

Što se pak govori o srednjem vijeku kao vijeku mračnjaštva, nazatka, to je davno objektivna nauka zabacila.

Dr. A. BAZALA,
„Povjest Filozofije", sv. II., str. 328.

1. Sud strukovnjaka.

Navedene riječi našega poznatog pisca i povjesničara filosofije zlata vrijede u našoj hrvatskoj književnosti i uopće u našemu javnom životu, koji je osobito od nekoliko posljednjih godina zadojen nekakvom instinktivnom mržnjom na sve, što se nazivlje sredovječnim. Neraspoloženje prema srednjem vijeku ili bolje prema kršćanskoj filosofiji, koja je u to doba bila položaju gospodaricom, bez sumnje je i u Hrvatskoj prouzrokovano radom ljudi oko «Pokreta», «Zvona», «Hrvat. Djaka», «Savremenika» i t. d., koji se zbog svojih niskih ciljeva i odveć površnog filosofskoga znanja nabaciše blatom na cijeli srednji vijek, kao vijek mračnjaštva i nazatka.

Drago nam je zabilježiti, da ta nekritična, nepravedna, neznanstvena a usput agitacijona struja ljudi novoga kursa nije utjecala niti danas upliva na mišljenje onih ljudi, koji se u našoj domovini medu strukovnjacima filosofske znanosti opravdano smatraju prvacima.

Dr. Franjo Marković u svom u istinu stručnom i znanstvenom djelu «Razvoj i sustav općenite Estetike» ne samo da ne napada ili prezirom prati sredovječnu ili uopće kršćansku filosofiju, nego joj pače u razvoju filosofske misli daje dolično mjesto.

Dr. Albert Bazala u svojoj «Povjesti Filozofije» filosofskoj misli, kršćanskoj filosofiji, gospodarici filosofske znanosti u srednjem vijeku, posvećuje punih 90 (devedeset) stranica, pod naslovom «Filozofija u srednjem vijeku».

Naš učenjak navodi razloge, koji su ga sklonuli, da se o sredovječnoj filosofiji opširnije izrazi. Prvi je razlog, što je njegova knjiga prva ove vrsti u našoj literaturi; a drugi je, što mu je na srcu, da se pravednije prosuđuje sredovječna filosofija, nego to obično biva. Poznati spisatelj zgodno ističe, da se o filosofiji srednjega vijeka vrlo često krivo sudi, što potiče dijelom od nepoznavanja kao i od neuvažavanja prilika, u kojima je filosofska misao nikla, te od tog, što se čini odgovornom sredovječnu filosofiju i za one pojave, koje s njom nijesu ni u kakvoj svezi.

Utješljivo je, da su i naši strukovnjaci znali nadvladati predrasude, koje su poslije francuskih enciklopedista u ocjenjivanju skolastične filosofije i u znanstvenim krugovima prevladavale i što su došli do uvjerenja, da srednji vijek nije vijek mračnjaštva i nazatka. Nazori naših učenjaka dra. Markovića i dra. Bazale nijesu u tom nešto iznimno. Moderni filosofi inače svjetskoga glasa udarili su istim pravcem.

Na modernu skolastičnu struju, koja u glavnom stoji na osnovnim principima sv. Tome i Duns Scota, ne samo da se ne napada, nego u njoj nalaze takmaca glavnim sustavima moderne filosofije. Prvak francuske filosofije Boutroux (Paris) kaže, da nauka Aristotelova još i danas može da stoji uz bok Kantovoj i evolucijonoj teoriji.

Paulsen i Eucken plastično se izrazuju, ističući, da je pokret neo-tomizma takmac Kantovim mislima i da je borba između ova dva smjera, borba dvaju svjetova (der Kampf zweier Welten).

M. Doering svraća pažnju učenoga svijeta, kad kaže: «Pred napretkom, koga sredovječne ideje pokazuju, ne možemo se više ograničiti na to, da se tim idejama suprostavi hladno odbi-

janje i da se sredovječna načelna pitanja kojekako smrse, zapletu. Potrebito je, da se svaki s tim idejama upozna, u koliko se one odnose na načelno stanovište».

Na ovogodišnjem je filosofskom kongresu u Bologni (5-11 travnja 1911) neoskolastična struja svratila pažnju glavnih predstavnika svjetske savremene filosofije. Prvi učenjaci svijeta nijesu se ustručavali izabrati počasnim predsjednikom plenarnih sjednica jednog između glavnih predstavnika pomlađene sredovječne skolastike, luvenskog sveučilišnog profesora De Wulfa. Najčuveniji filosofi, kao što su E. Boutroux (Paris), Külpe (Bon), H. Poincaré (Paris), Bergson (Paris), Boborokine (Moskva), Barzellotti (Rim), Füllerton (New-York) i uza sve to, što su oni učenjaci najoprečnijeg mišljenja, ipak se nijedan nije prezirno izrazio ili bud kako omalovažio umna raspravljanja dvaju između najizrazitijih zastupnika pomlađene sredovječne filosofije: poznatog De Wulfa i franjevca Gemelli-a.

Uvjeren sam, da ni najlaskavija priznanja sredovječnoj filosofiji ne će mnogo uplivati na ljude Trstenjakove naobrazbe, koji se u svojoj «Etici» str. 182 ovako o srednjem vijeku izrazuje: «Tamni srednji vijek, vijek najneplodniji, vijek duševnog ropstva...» Prelazeći preko suda površnih umova, danas je bjelodano, da je objektivna nauka slične objede i ocrnjivanja davno zabacila (Bazala). Sve da nemam drugih razloga, rade bih prigrlio mnijenje jednoga strukovnjaka dra. Bazale, nego površna naklapanja laika u filosofiji, Davorina Trstenjaka.

Kako je došlo do preokreta u kritici o sredovječnoj filosofiji? Na ovaj nam upit stvarno i lijepo odgovara jedan između naših najpriznatijih poznavalaca sredovječne, skolastične filosofije dr. fra Karlo Eterović u svojoj raspravi «Skolastična filosofija». (Hrvat. Straža god. 1905): «Devetnaesti vijek odlikovao se je ljubavlju za povijesnim istraživanjem. U tome su ga priječile razne predsude, baština Voltaire-ova vijeka, ali je ipak ljubav istine u mnogima pobijedila. Dobri ljudi mjesto da prođu mimo ozloglašenu dobu, okrenuv glavu na stranu, stadoše ustrpljivo kopati i gle što dublje i dalje kopahu, to se je više promjenjivalo njihovo mišljenje o «Dobi mračnjaštva i praznovjerja». Svi ozbiljni pisci danas priznavaju, da srednji vijek nije bio samo vijek varvarstva i neznanja».

2. Naziv „sredovječna filosofija".

Što se ima razumjeti pod nazivom sredovječna filosofija? Dr. Bazala u svojoj «Povjesti Filozofije» razumijeva onu filosofsku misao, koja je vladala u području kršćanstva, sve amo do u novije doba, kad je Descartes izdao svoje djelo pod naslovom «Principia Philosophiae» (1644).

Naziv «sredovječna filosofija» jest generične naravi, koji obuhvata mnogo raznih filosofskih pogleda, sustava, mnijenja, a da ne kreće u razloge individualiteta pojedinih škola. Dobro kaže dr. Eterović, da nemaju istog opsega sredovječna i skolastična filosofija, premda ova potonja kao jedna znamenita pojava spada ko glavna čest pod opseg širokog naziva «sredovječne filosofije».

Cousin je naučavao, da je skolastika vladala sve od vremena Karla V. pa do reformatora Lutera. Sličnu misao zastupa i poznati povjesničar filosofije Haureau.

Je li ovo ispravno? — Nije. Ponovno ću se poslužiti riječima uvaženog pisca rasprave «Skolastična filosofija», koje dokazuju očitu neispravnost gornje tvrdnje: «Gdje nema jedinstvene nauke, tu ne može biti govora o jednoj filosofiji. Umovanje srednjega vijeka ne predstavlja jednu filosofiju, nego skup filosofija, ne jedan sustav, nego raznovrsnost mudroslovnih sustava».

Koje se razdiobe, koga li naziva drži naš povjesničar dr. Bazala? Filosofiju srednjega vijeka gosp. pisac dijeli na dvije periode: prva je patristika, a druga je skolastika. Ova posljednja proteže se sve do preteča moderne filosofije.

Da li je odreden naziv «Skolastika» kod dra. Bazale? Označuje li on neki stalni filosofski smjer u srednjem vijeku? Nipošto!

Pod tim naslovom raspravlja dr. B. o raznim sustavima i učenjacima mudroslovlja, koji nemaju nikakve organične sveze sa skolastikom u pravom smislu riječi.

Dr. Bazala pod gornjim naslovom raspravlja o Ivanu Skotu Erigeni, koji ne stoji ni u kakvoj užoj svezi s glavnim predstavnicima prave skolastike: sv. Tomom i Skotom. Rasprave o skrajnjem realizmu kao i o čistom nominalizmu ne bi smjele naći mjesta u onomu dijelu, koji radi o skolastici.

Dr. Bazala je dosta toga u svojoj «Povjesti» svrstao, što nam nikako ne pruža pravu sliku skolastike, niti nam jasno ocrtava individualnost skolastičnog sistema. Gosp. je pisac bez sumnje našao razlog onako opsežnom nazivu, što se neke zajedničke misli kod svih sredovječnih filosofa nalaze, i što se više manje kod svih opaža upliv teologijskog shvaćanja u stranicama opširnih djela sredovječnih spisatelja.

Koliko god mi sličnih ideja, identičnih misli kod pisaca opažali, ipak oni mogu da budu pristaše raznih filosofskih škola Razni sustavi ne isključuju međusobne dodirne točke, kako je to u ovo zadnje doba De Wulf proti talijanskom filosofu Gentile dokazao, nego se sustavi razvrstavaju po onim elementima, koji sačinjavaju njihovu osebinu.

Nema jedne filosofske škole, koja ne bi osjetila upliva predhodnih nazora ili kako kaže Dr. Eterović: Nema mudroslovnog sustava, osobito poslije grčke periode, koji bi s kraja na kraj bio nov, koji bi u pojedinim čestima i u cjelini predstavljao originalnu nauku».

Ko će reći, da nema zajedničkih poteza u Descartes-ovu sustavu i u nauci njemačkog prvaka filosofije Kanta, pa ipak nije nam dozvoljeno Kanta nazvati osnovateljem ili pristašom Kartezijeva dogmatizma kao ni Descartesa zagovarateljem Kantova kriticizma. (De Wulf. «Notion de la scolastique medievale». Revue Nev. Scol., br. 70, 1911).

S ovih i sličnih razloga čini mi se, da nije najumjesnije jedan dosta određeni naziv protezati i na one ljude i njihove nazore, što su skroz oprečni skolastici.

G. dr. Bazala se služi u svom djelu na mnogo mjesta uzajamno riječima *sredovječna* i *skolastična* filosofija. Je li ovo ispravno? Sam dr. Bazala dobro znade, da se svi sredovječni filosofski nazori ne započinju u skolastici, niti u njoj svoj konac nalaze. Veleučenom je piscu također jasno, da skolastika ne nosi odgovornosti za sve razne struje u srednjem vijeku. Skolastika predstavlja najuvaženiji sustav u sredovječnoj filosofiji i ništa više. S toga mislimo, da bi jasnoće radi bilo bolje, kada se veleuč. g. pisac ne bi uzajamno služio nazivima «sredovječni» i «skolastični».

3. Neke oznake skolastične filosofije.

Naziv nije tako važan kao što je unutrašnja vrijednost nekog sustava. Nešto sam generično o skolastičnom sustavu ustvrdio; nastaje pak pitanje: što je to skolastika i koje su oznake njezine nauke kao filosofskog sustava?

Na ovo nam odgovara priznati auktoritet u ovom predmetu učenjak De Wulf. On kaže: da je skolastika u svom najsavršenijem obliku plod umnog obiranja (électisme) sa svojim neovisnim i izvornim potezima (aux allures indépendantes et originales. Histoire de la phil. medievale, str. 147). Ovu oznaku ćemo odmah razjasniti.

Zajednička baština skolastika očituje se u nauci: da je svako tijelo sastavljeno iz materije i forme; da su djelovanje i moć kao takovi različni (distinctio inter actum et potentiam); da je Bog bitno različit od stvorova; da sve samoopstojne stvari imadu razlog svoga individualiteta; da se ljudsko poznanje temelji na stvarnosti; da je bitna razlika između pojma i osjećanja; da je usko skopčan pojam slobode s pojmom moralne odgovornosti i t. d.

Ovi su nazori više manje zajednički svim predstavnicima sredovječne skolastike na pr. sv. Tomi, sv. Bonaventuri kao i Duns Skotu. Po sebi je shvatljivo za jednog povjesničara, da nije dozvoljeno istovjetovati sa skolastikom kao sustavom personalnu stranu shvaćanja, umovanja, rasporedbe pojedinih zatočnika skolastike, jer je osobnost kod svakoga drukčija.

Najnoviij povjesničari krivo sude, kad skolastičnu filosofiju istovjetuju s teologijom ili kad kažu, da je skolastika samo sredstvo za sustavno uređenje religijoznih kršćanskih istina. U nedavno izašlom djelu Vorländer Geschichte der Philosophie, svez. I., god. 1903. kaže se za skolastiku, da je to filosofija koja hoće crkovnu nauku da utvrdi i da je usavrši.

Ovom je strujom, rekao bi, zaplovio i naš povjesničar dr. Bazala. Za nj skolastika nije neki zasebni filosofski sustav. Ona je potpuno u službi teologije ili kako doslovno Dr. Bazala tvrdi: «Pita li se, u čem stoji *osebina* te filosofije, valja reći: u posebnom odnošaju prema teologiji». («Povjest» str. 122).

Može li se potpisati tvrdnja dra. Bazale? Da li se osebina skolastike sastoji u posebnom odnošaju prema teologiji?

Ovo se pitanje najbolje rješava, ako se utečemo djelima prvaka skolastike, a ta daju bez sumnje najbolje mjerilo svakom povjesničaru sredovječne skolastike. Pitanje kao i odgovor mogu skrenuti s prave staze, ako se ne uzme u obzir originalno mišljenje skolastika, a u prvom redu anđeoskog naučitelja sv. Tome. Tko dobro prouči misao ovoga velikana, odmah opaža, da dr. Bazala i mnogi drugi povjesničari u krivom svijetlu prikazuju misao sredovječnih naučitelja. Bazalina je tvrdnja, da je osebina skolastike u posebnom odnošaju prema teologiji.

Ovo se mišljenje nikako ne da složiti s onim, što naučava sv. Toma u svom djelu Summa Theologica p. 1 q. 1 a. 1.

Anđeoski naučitelj, raspravljajući pitanje: da li je potrebna još koja druga nauka izim filosofskih struka, postavlja očitu razliku između filosofije i teologije i ta je razlika, kako kaže sv. Toma, secundum genus. Po nauku crkovnog naučitelja može i filosof kao i teolog raspravljati o jednoj te istoj istini, ali svaki sa svoga stanovišta. Filosofi promatraju i ispituju stvari, u koliko ih naravno svijetlo razuma može da upozna (secundum quod cognossibilia sunt *lumine naturalis rationis),* dok ih teolozi proučavaju, u koliko ih gledaju u svijetlu božanske objave (secundum quod *cognoscuntur lumine divinae revelationis).*

Razlika je između teologije kršć. i teologije, kao česti filosofije, što se nadnar. teologija utiče svijetlu vjere, a ova se oslanja na moći samoga razuma.

Ako je u ovom pitanju potrebita još veća jasnoća, pritiče nam u pomoć serafinski naučitelj sv. Bonaventura, koji kaže: Scientia philosophica nihil aliud est, quam veritatis *ut scrutabilis notitia certa* ... Scientia theologica est *veritatis ut credibilis notitia pia.* (Opera omna Quaracchi sv. V., str. 474 n. 5 i 6.)

Mnogi su povjesničari istovjetovali skolastičnu filosofiju s teologijom i njezine je individualnosti riješili uprav stoga, što su u djelima velikih skolastika ispremiješani dokazi filosofske naravi s teološkima i u harmoničnu cjelinu sjedinjeni. Ali kako dobro opaža Dr. Eterović: «Miješanje je, da tako rečemo, materijalno. Bistro će oko s malo pomnje razlučiti organizam filosofije od organizma teologije. Kod skolastika jedno drugo pomaže, jedno s drugim živi i radi, a ipak niti se tope u jedno, niti gube svoju individualnost. Posluživ se uporedbom iz prirodnih znanosti, reći ćemo, da je izmed filosofije i teologije fizična smjesa, ali nipošto kemična slučevina». (H. S. l. c., p. 458).

4. Philosophia ancilla theologiae.

Mnogi bogoslovci usporedujući filosofiju s teologijom kažu, da je filosofija teologiji podređena, a tu podređenost mnogi s nekom naslađom ističu u poznatoj rečenici: philosophia ancilla theologiae. Nauka da je filosofija podređena teologiji uzima se kao baština srednjega vijeka i mnogi spisatelji opširnih kao i priručnih bogoslovnih djela misle, da je ta subordinacija najbolje izražena gornjom rečenicom: Philosophia ancilla Theologiae.

Nema sumnje, da se u prošlosti nalazilo i da se i dandanas još nalazi teologa, koji filosofije ne cijene po zasluzi. Teolog, utopljen u teološkim mislima, susretao je nepouzdanjem a kadikad i omalovažavanjem ideje skroz filosofskog značenja. U raspravama između filosofa i teologa palo je dosta neispravnih izjava, koje su teretile bilo jednu bilo drugu znanost, dok su obadvije dostojne svake cijene.

Slične su izjave uplivale na sud povjesničara, koji su pojedine rečenice u svoju svrhu izrabili. Između ostalih naziva najrađe se moderni povjesničari pozivlju na onaj: Philosophia ancilla theologiae.

Takvim se povjesničarima pridružuje i dr. Bazala koji u svojoj povjesti kaže, da je skolastika naučala podređenost filosofije teologiji i to bezuvjetnu podređenost. Veleučeni pisac aludira na gornju rečenicu, pa doslovno piše: «Filozofija nije samo podređena teologiji, nego *postaje upravo njezina robinja*». To robovanje u misli g. pisca sastoji u tomu: «Ona (filosofija) ima da pruži teologiji spoznanja, kojima će ova svoje zasade dokazati, a druga joj je dužnost, da na svim linijama nastoji izgladiti opreku između ljudske spoznaje i objave. Tako joj ne preostaje drugo, nego da se posve prilagodi uz teologijsko mišljenje» str. 123.

Razvoj skolastične filosofije usko je skopčan s razvojem skolastične teologije. Jedna drugu uzastopce slijedi. Prva je njihova razvojna faza gotovo jednaka; doba, kad je skolastična teologija pobirala lovor-vijence, jest XIII. vijek, u kom se najsavršenije i skolastična filosofija razvila; kad su dani neprolazne slave za teologiju počeli tamniti, opazio se nazadak i u samoj skolastičnoj filosofiji.

Usporedni razvoj jedne i druge znanosti dostatan nam je dokaz, da je teologija na filosofiju uplivala i da je ova potonja prvoj uslugu činila. Ne može se reći, da vjerovanje u stvarnu prisutnost Isusa u Presv. Oltarskom Sakramentu nije bilo povodom filosofskom raspravljanju o razlici između supstancije i akcidenta; kao što se ne može oprovrgnuti, da teološka nauka o Presv. Trojstvu nije znatno uplivala na preopširno filosofsko raspravljanje o značenju naravi, individuuma i osobe. Nije nam od potrebe dokazivati, da su se teolozi služili načelima filosofije u svojim bogoslovnim raspravama, jer to svi protivnici rado pripuštaju, kad kažu, da je filosofija u srednjem vijeku smatrana robinjom teologije.

Rasuđujući stvar objektivno, ne može se reći da spomenuto uzajamno potpomaganje filosofiju skroz i skroz teologiji podvrgava ili da je lišava njezine individualnosti. Pripomoć znanosti među se nije obret srednjega vijeka. Ako igda to je u naše doba priznata činjenica, da se uspješno jedna znanost ne može duboko i svestrano poznavati, ako se barem u najširim potezima ne poznaju pripomoćne grane ljudskoga znanja.

Uzmimo za polaznu točku strukovnu filosofsku naobrazbu. Filosofija ima određene granice svog istraživanja, preko kojih ne smije da prijeđe, ako ne će da zadre u područje koje druge znanosti, koja se s njom nikako istovjetovati ne može. Mnoštvo je oznaka, definicija filosofije, ali uza svu tu množinu i razvrsnost mišljenja možemo reći, da se filosofija bavi zadnjim i najvišim problemima svemira. U nekom bi se smislu i protivnici skolastike mogli složiti u ovoj definiciji filosofije: Scientia rerum per altissimas causas, koja u ostalom nje ni najmanje različita od Aristotelove oznake: Τὴν ὀνομαζομένην σοφίαν περὶ τὰ πρῶτα αἴτια καὶ τὰς ἀρχας ὑπολαμβάνουσι πάντες (Arist. Meth. I. 1. Mercier, Logique, 8).

Premda filosofija ima omeđašeno polje svoga rada, ona ne isključuje pomoć drugih znanosti. Jedan od glavnih predstavnika njemačke filosofije, Wundt, naučava, da je zadaća filosofije svoditi u skladni sustav spoznanja pojedinih znanosti (Kod De Wulfa, Introduction á la philosophie Neo-scolastique, str. 263). Filosofu, kad proučava duševne pojave, dobro će doći poznavanje fiziologije. Najuvaženiji i najmoderniji učenjaci, n. pr. Wundt ovo dvoje ne istovjetuju. Ako se filosof u svom znanstvenom radu služi doumcima fiziologije, odatle nipošto ne slijedi,

da se psihologija i fiziologija moraju istovjetovati ili da se jedna za ljubav drugoj mora lišiti svoje individualnosti. Po filosofa, koji proučava svemir po njegovim prvim uzrocima, bit će od zamjerne koristi poznavanje geologije, fizike, mekanike, kimije, biologije, niti će kome pasti na pamet, da poreče pravo na individualnu opstojnost pojedinim spomenutim pripomoćnim znanostima ili da stavi u sumnju posebno gledište (kao što bi skolastici rekli objectum formale) proučavanja, što ga ima svaka pojedina ova znanost.

Potreba ovakve znanstvene uzajamnosti vidi se očito iz rasporeda pojedinih predavanja na filosofskim fakultetima po svim univerzama prosvijetljenog svijeta. To čine i katoličke univerze. Izim louvenskog sveučilišta, koje se može mjeriti svojim filosofskim višim tečajem s najboljim univerzama, što i protivnici priznaju, pošlo je istim tragom i gregorijansko sveučilište u Rimu. Uz stručno predavanje filosofije u strogom smislu riječi, poznata su predavanja Gennari-a o empiričkoj psihologiji, biologiji, fiziologiji i histologiji; Goretti-a o esperimentalnoj fizici i kemiji, Federici-a o algebri, elementarnoj geometriji i trigonometriji; Müller-a o astronomiji i geologiji.

Iz ovoga se vidi, da nas uzajamno potpomaganje, koje se opaža u srednjem vijeku izmedu teologije i filosofije, ne uobličuje da jednu znanost drugoj žrtvujemo, nego se to dade u lijep sklad dovesti bez uštrba jednoj ili drugoj.

Kao što je god priznata činjenica, da su se filosofija i teologija u srednjem vijeku i kod prvaka skolastike sv. Tome i Duns Skota uzajamno potpomagale, tako se ne da poreći, da se u srednjem vijeku teologija među naobraženim svijetom više cijenila od filosofije. U ostalom tomu se nije ni najmanje čuditi.

Svaki vijek ima svoju značajku. Ljudski se duh u nekom vijeku više zabavlja ovom znanošću, u drugome onom. Mnogi kritici naše doba nazivlju dobom iznašašća i uopće prirodnih znanosti. U očima većine današnje inteligencije više vrijede prirodne znanosti, nego filosofija i teologija.

U srednjem vijeku nije bilo tako. U to se doba pred svim ostalim znanostima isticala teologija. Tadašnja je crkovna i svjetovna (Dante) inteligencija krunom svoje naobrazbe smatrala teologiju. Ko je imao prigode, da se u teologiji usposobi, sretnim se cijenio, a i društvene su ga prilike dizale nad druge. Razlog zašto je teologija imala u sredovječnim socijalnim prilikama

tako velik upliv, bez sumnje je i taj, što su crkovnjaci u svojim rukama imali i najviša učilišta (Oxford, Paris i t. d.) i što su znali svojim genijem (sv. Toma, Duns Skoto) dotjerati teološku znanost, do tolike visine da se ona morala nametnuti sredovječnoj inteligenciji. Učenjaci su bogoslovije bili više uvaživani nego umjetnici, nego pravnici, nego liječnici, pa nikakvo čudo, da se i filosofe manje uvažavalo nego teologe. Uza sve to ne će nitko reći, da su skolastici medicinu smatrali ovisnom o teologiji ili da su čak poricali razlog njezinu opstojanju. Ako se smatralo filosofiju podređenom, ili ako se koji skolastik izrazio kadšto neoprezno o filosofiji, treba vidjeti, u kom se smislu uzimala ta podređenost i može li se baš ono reći, što dr. Bazala tvrdi: «*Filozofija nije samo podređena teologiji, nego postaje upravo njezina robinja*».

5. Znanstveni odnošaj.

Jednoglasna je tvrdnja svih modernih povjesničara o sredovječnoj skolastici, da je filosofija o teologiji ovisna i da joj je podređena. No kakva je ova ovisnost i podređenost?

Možemo li reći, da su skolastici filosofiju kao znanost činili ovisnom o teologiji ili je njoj kao takovu podređivali? Ko bi ovo tvrdio, iskrivljivao bi misao prvaka skolastike, koji jednodušno uče, da je filosofija bitno različita znanost od teologije, u koliko se ona oslanja na svijetlo zdrava razuma, a ova pak razlog svojem opstanku nalazi u objavi od Boga danoj. Ovo je ona razlika secundum genus na koju smo gore upozorili. Dakle ne smijemo filosofiju kao zasebnu znanost zvati *robinjom teologije.*

Dr. Bazala hoće da utvrdi svoje stanovište o podređenosti i robovanju filosofije tim: «.... *te filosofija ne smije nijednu nauku tvrditi i nijednu zasadu održati, ako se protivi nauci crkvenoj*» (str. 123).

Skolastici su doista držali, da se objavljena istina ne može protiviti istini zdravog razuma, filosofije, kao što i obratno, da se naravna istina ne može kositi s onom vrhunaravnog reda. Gledajući nauku skolastika, mogli bi istim pravom nazivati teologiju ovisnom i podređenom filosofiji, kao i filosofiju teologiji.

Pripustivši, da su skolastici držali neprevarljivom istinom, kao što zbilja i jesu, ono što je Bog objavio, i pripustivši realnost

revelacije: jesu li oni mogli drukčije umovat i o filosofiji suditi, nego što su sudili? Bez sumnje da nijesu. Uzmimo konkretan slučaj. Skolastik kao teolog vjeruje u Boga, Njegovu opstojnost smatra neprevarljivom istinom. Bi li bilo logično, pametno, da on tu istu istinu kao filosof dovodi u sumnju ili da je čak niječe? Razuman čovjek treba da u ovom sporu bude na čistu: ili je istina, što uči filosofija, ili što uči teologija. Ako je istina što teologija veli, tad je neistina ono, u čem joj filosofija protuslovi. U svakom slučaju treba jedno stanovište zabaciti, jer pripuštati jedno i drugo bio bi očiti nesmisao, prema onom: *Nešto ne može u isto vrijeme biti i ne biti.*

Stanovište, koje skolastici u ovom pitanju zauzimlju, t. j. da se filosofija ne smije protiviti utvrđenim teološkim istinama niti je novo, niti isključivo skolastičko. U našem dvadesetom vijeku vidimo to isto. I naš moderni duh sudi, da jedna znanost s drugom ne može doći u proturječje. One moraju biti između sebe skladne. Je li neka znanost jednu istinu utvrdila, drugoj je strogo zabranjeno, da tu istinu ruši. Matematična je istina: da je $3+3=6$. Ovu istinu nikomu nije dopušteno izvrtati, pobijati, nijekati. Ni prirodne ni umstvene znanosti ne mogu se oteti ovom matematičnom sudu. Matematika se smatra pozitivnom i stalnom. Ona se ne da pobijati, niti se može protiv nje zaključivati. Uza sve to nitko ne kaže, da su druge znanosti bilo prirodne bilo strogo umne podređene matematici, ili da su čak njezine robinje. Stvar je jasna: istina ne smije da se protivi istini. Ovo načelo ne znači ropstvo ili podređenost, nego ono prieči ljudskom razumu, da ne pada u kontradikciju, te ga tako oslobađa od podređenosti i robovanja zabludi.

Dobro će nam doći još jedna savremena opaska. Haeckel tvrdi, da se cijeli svemir razvio iz jedne prvotne supstancije. Ova se tokom stotina hiljada godina postepeno razvijala. Iz anorganske postala je organska, iz organske psihička i t. d. Wundt kaže, da je Haeckelova teorija bajoslovna, pjesnička, u jednu riječ, da je tvorevina Haeckelovih moždana ono, što je on nazvao filosofijom monizma.

Da li je ova nauka pozitivnom naukom utvrđena? U tom se najveći učenjaci — Wundt, Paulsen, Drisch — slažu, da tu prirodna znanost ne ulazi. Ne samo to, nego da se to pače protivi prirodom utvrdenim činjenicama.

Haeckelov monistički postepeni razvoj protivi se prirodnim znanostima. Nigdje se nije dogodio slučaj, da se životna celula iz proste anorganske materije razvila niti dosadašnje znanstveno iskustvo može predvidjeti, da će taj uspjeh postići u budućnosti.

Zašto strukovnjaci zabacuju Haeckelovu filosofiju? Jedini je razlog, jer je njegova teorija u opreci s davno utvrđenim prirodnim istinama. Uza sve to ne može se reći, da oni filosofiju drže robinjom prirodnih znanosti ili čak, da je lišavaju njezine individualnosti. Potpuno je analogan primjer skolastika. Oni su teološke istine držali nesumnjivo stalnima, pa su prema tomu morali naučavati, da filosofija ne može doći u sukob s teologijom, a odatle ne slijedi, da ona kao znanost mora biti robinja ili podređena teologiji. Znanosti, što i mi danas držimo, ne smiju da se kose između sebe. Kad bi to bilo, ne bismo mogli ni za korak naprijed u kulturnom napretku, budući da bi jedan morao rušiti, što je drugi s trudom sagradio i obratno.

Odnošaj nam teologije prema filosofiji lijepo opisuje uvaženi skolastik Henrik de Gand, koji najjasnijim načinom potvrđuje, ono što ob ovom odnošaju netom raspravismo. Važno je radi isporedbe da njegovu misao u izvorniku prenesem: *Supposito* quod huic scientiae (t. j. teologiji) non subjacet nisi verum ..... *supposito* quod quaecumque vera sunt judiciis et auctoritate hujus scientiae, falsa nullo modo esse possunt judicio rectae rationis. *His inquam* suppositis, cum ex eis manifestum sit, quod tam auctoritas hujus scientiae quam ratio ... veritati innituntur, *et verum vero contrarium esse non potest,* absolute dicendum, quod auctoritati hujus scripturae nullo modo ratio potest esse contraria, immo omnis ratio recta ei consonat.[1])

Skolastici ne istovjetuju filosofiju s teologijom, nego obadvjema znanostima postavljaju granice, preko kojih ne smiju da prelaze. Područje jedne i druge jasno je označeno. U «Chartularium universitatis Parisiensis» nalazi se naredba, izdana god. 1272, baš onda, kad je skolastika bila u najboljem jeku, koja strogo nalaže, da se ne bi nijedan učenik ili učitelj filosofskog fakulteta uplitao u teološka pitanja, kao što su Presv. Trojstvo i Upućenje, jer da slično uplitanje prekoračuje granice filosofije,

[1]) Pri ruci nemam djela Henrika de Gand, te sam ga naveo po De Wulfu, l. c. p. 84.

prema onom, što kaže Aristotel, da je neprilično, nezgodno vidjeti nekoga, što nije geometar, gdje raspravlja s geometrom.

«Statuimus et ordinavimus, quod nullus magister vel bachellarius nostrae facultatis aliquam questionem pure theologicam, utpote de Trinitate et Incarnatione sicque de consimilibus omnibus, determinare seu etiam disputare praesumat, sibi determinatos limites transgrediens, cum sicut dicit philosophus non geometram cum geometra sit penitus inconveniens disputare».[1])

Mislimo, da je u navedenom tekstu najočitije naglašena razlika između teologije i filosofije. Tamo se veli, da filosofija ima vlastito područje istraživanja, koje se ne smije istovjetovati s područjem teologije. Gornji tekst pruža nam najbolje jamstvo, da su skolastici uzimali filosofiju kao autonomnu znanost i da je nijesu smatrali robinjom teologije onako, kako to neosnovano drže mnogi moderni povjesničari.

6. Zaključne riječi dra Bazale.

Iznio sam evo neke opaske općenite naravi k djelu velemožnoga gosp. dra. Bazale «Povjest Filozofije», što je u hrvatskoj književnosti jedino ove vrsti, namjeravajući, kad mi se prigoda pruži, da se osvrnem na izvode g. sveučilišnog profesora u pogled prvaka franjevačke škole bl. Ivana Duns Skota.

Ne bih htio, da tkogod uzme ove moje bilješke u nepovoljnom smislu po veleuč. g. dra. Bazalu i po njegovo učeno djelo. Htio sam upozoriti samo na to, da se mnogi povjesničari skolastike po nekoj baštinjenoj tradiciji drže takovih sudova o skolastici, koji, ako se pitanje pomnjivo prouči, ne odgovaraju mislima samih prvaka sredovječnog filosofsko-skolastičnog shvatanja. Ni najveći protivnik ne će moći poreći ni vanrednih sposobnosti ni poznavanja predmeta uvaženom spisatelju. Meni je osobito u oči palo, što se naš učenjak uzdigao nad legije duševnih pigmeja, koji i ne poznavajući predmeta, viču na vas glas o varvarstvu i tami srednjega vijeka. Takove upućujemo, da pročitaju str. 166. i 167. djela veleuč. pisca. Da im mrva posvijetlimo, a što je glavno radi važnosti same stvari, donosimo zaključne

[1]) De Wulf. l. c. p. 85.

riječi o prvaku skolastika sv. Tomi, u kojima se zrcali mišljenje pisca «Povjesti Filozofije».

«Mi smo na kraju. Stojimo pred sustavom, koji mnogi visoko cijene, a i mnogi se na nj obaraju, mnogi prosto kretom ruke odbacuju, i ako ga možda ne poznaju. Eucken hvali na njem veličajnost gradje i znanstvenu brižnost, kojom su pojedini dijelovi sastavljeni; nije doduše originalnosti u njem, ali tim više sistema. I to mu podaje veličinu i čovjek se mora diviti snazi duha, koji je tolikom silom obuhvatio sve probleme i sveo ih u cjelinu, koja se donjim krajem tiče zemlje, a vrhom svojim uzdiže se put neba, kao gotski hram, koji stupovima i oštrim lukovima svojim puti duh u daljine, koje znače neizmjernost. I tko je ikada stajao pod visokom kupulom njegovom i prepustio se dojmu, očutio je kako ga veličajnošću zanosi i uzdiže; slično biva i onome tko zadje u filosofsku sgradu velikog Akvinca: ne će izići iz nje bez dubokog poštivanja prama njezinu graditelju i gospodaru. Jasnoća i dubina misli, oštrina suda glavne su prednosti toga sustava, koji se u svemu prilagodio nauci crkvenoj, a zar da mu to bude prigovor? Toma je bio uvjeren o istinitosti nauke crkvene, a držao je um ljudski zabludama podvrgnut. Nije li mu se onda sama od sebe nadala ovisnost filosofije od teologije? On ju je tvrdio i proveo kao nijedan prije i poslije njega. Njegovo ime pripada ne samo teologiji, nego i filosofiji: «Summa Theologica» je djelo uma i vjerovanja. Znanost se tu nalazi na strani religije, kojoj podaje svoje dokaze i formule, a ova opet proširuje vidokrug znanosti. Prirodne, razumu pristupne istine, koje su u neku ruku osnov, na kojem kršćanstvo osniva svoje nadprirodne istine, nijesu nigdje tako ispravno, mnogovrsno i dostojno prikazane - to je sud jednoga od ponajboljih poznavača Tomine nauke, M. Jourdainea, uz koji će svaki poznavalac i pravedni prosudjivač pristati. Svojemu doba bio on sjajna luč, a ni kasnija vremena ne će mu moći poreći vrijednosti: veliki um se i u nestalnosti nazora i mnijenja održaje».

Stručnjačka organizacija.

Piše **M. pl. Sociol.**

„Gdje su dva ili tri sabrana u ime moje, ondje sam ja među njima". **Mat. XVIII. 20.**
„Temelj je naših organizacija kršćanstvo".
Dr. E. Lampé.
„Radnici cijeloga svijeta, udružite se u Kristu!"
Dr. J. Toniolo.

I. Malo povjesti.

Momsen i nekoliko drugih držali su, da je još u vrijeme kraljeva u Rimu opstojala organizacija radnika, «Collegia Artificum» (Plutarh, Numa XVII). Ali pravih dokaza nemamo. Držimo s najvećim socijolozima, da ta organizacija nije bila moguća u početku civilizacije, kad su ratovi trošili sve sile, a rad je bio u prvim počecima. Istina je, da su u vrijeme carstva ta *collegia* ili *corpora opificum* postojala. Znademo, da je Septimije Sever dozvolio ta društva i izvan grada; znademo, da su imala svoje skupštine, svoje blagdane, hram Merkurija, pa koji put i svoje imanje i grobište; ali su ova *corpora opificum* još vrlo daleko od naših cehova srednjeg vijeka, koji su organizovali, branili i obrazovali radnike svoje struke. Vrlo su daleko, jer u rimskom carstvu sloboda bijaše dosta ograničena, osobito pak za niže staleže; rad ne bijaše u časti; radnici su bili Grci, bez rimskog građanstva, većinom pak robovi, — te možemo reći, da cijeli rad bijaše u njihovim rukama, a njima, stalno, država ni gospodari ne bi dopuštali organizacije, već radi straha od koje političke svrhe. Organizacije radnika nalazimo tek okolo X. stoljeća, u vrijeme, kad se počela kršćanska sloboda.

Organizacija rimskih radnika, s nekim promjenama, bit će bila možda slična onoj, što je nalazimo u našim muslimanskim džematima (skup ljudi oko jedne džamije). Korporacije srednjega vijeka bile su *collegia opificum,* ali jako evolucijonirana, često pod imenom bratovštine. Od ovih nalazimo okolo tisuće u Mlecima pod imenom *consorterie* ili *matricole;* u Florenci *arti* ili *capitudini;* u Rimu *collegi* ili *università; maestranze* u Siciliji; *fratrie* u Milanu. Odobravane od kralja francuskoga bijahu one od *chandeliers* i *huilliers* u Parizu (1061); u Estampes-u (1204), u Pontois-u (1217); u Orleans-u (1313) itd. Na sjeveru Evropi cehovi bijahu zvani *gilden,* a u njima su bili uzadruženi radnici velike (trgovci, zlatari, ljekarnici) i malene struke (postolari, krojači). U nekim gradovima bili su cehovi za svaku struku, a među njima jaka i moćna sveza, koja bi se nazvala: «universitas artium».

Gilden počinju napredovati u Njemačkoj u XI. i XII. stoljeću; u XIII. i XIV. zovu se *Innungen* i *Züften,* pa ih nalazimo prosute po cijeloj Evropi, s posebnim i različitim pravilima. Slična društva nalazimo i u Španjolskoj pod imenom *gremios, collegios, corporaciones.* Sjeverni cehovi bili su mnogo različitiji od južnih, koji su bili jači i slobodniji. U Italiji da se uzme jedna struka, nije trebovalo činiti ispit ili koji originalni rad, kako je bilo kod *gildena.* Osobe iste struke udružile bi se, da budu jače, da slabi nađu pomoći, a to onda, kada je čovjek morao sam misliti za svoju obranu. Države još nije bilo! Naprotiv je u sjevernoj Evropi, da se može raditi u jednoj struci, trebovalo biti članom neke *gilden,* koje su bile monopolizirale rad i trgovinu.

«Ceh (Zünft, Innungen), piše prof. Dr. Fr. Milobar[1]), je bila obrtnička zadruga stanovite struke. Ova sveza obrtnika bila je javno pravne naravi[2]), jer se je temeljila na tada obstojećim za-

[1]) Dr. Franjo Milobar: Narodno gospodarstvo II. sv. str. 76.

[2]) Rerum novarum: „Prokušana slabina vlastitih sila goni čovjeka i opominje, da si tuđu pomoć pridruži. Rečenica je sv. Pisma: „Bolje je, da su dvojica, nego li jedan: imaju bo korist od društva svoga. Ako jedan pane, nema tko bi ga pridržao". (Eccl. IV. 9. 10) A i ona „Brat, koga brat pomaže, kano čvrst grad". (Prov. XVIII. 19). Kako čovjek po tom naravnom nagonu ide za ujedinjivanjem i udruživanjem građanskim, tako želi i u druga društva stupiti za građanina u mala, istina, društva i nesavršena, ali ipak društva. Među tima i onim velikim društvom zamašna je razlika zbog različitih bližnjih uzroka.

konima (sustavu). Ona je pod nadzorom gradske oblasti autonomno upravljala odnošajima svoga obrta. Ceh je imao zadaću, da u jednu ruku čuva i unapređuje interese svoga obrta a u drugu ruku da pazi i na interese konsumenata. Prema tome je cehu bila zadaća, da primjereno i pravedno porazdieli potrebitu količinu produkcije (naručbe) medju svoje članove (obrtnike), a s druge strane da pazi, kako se ne bi uvukla budi nepoštena konkurencija, budi izrabljivanje kupaca cienom, ili lošom robom. Na taj način imali su cehovi tržnu policiju za svoj obrt u svojim rukama; te su tako bili i organom javne (gradske) uprave. Cehovi su bili dakle autonomne korporacije u okviru gradske autonomije. Ta autonomija izticala se je i na gospodarskom području i u organizaciji cehova. Cehovi su uživali monopol na tržištu gradskom i na tržištu gradskoga područja (sela, koja su pripadala gradu, morala su kupovati i prodavati samo u gradu). Organizacija cehova bila je budi statutima, budi običajem uredjena. Ceh se je sastojao od gospodara (meštri, majstori), pomoćnika (compagno; «kalfe» od njem. Gehilfe; Gesellen) i naučnika (apprendista, šegrt, Lehrling). Potpuna prava imali su samo majstori; pomoćnici i šegrti bili su u vieću samo po svojim zastupnicima zastupani. Samo majstor mogao je da samostalno vodi obrt. A majstorom je mogao postati samo onaj, koga je ceh proglasio. Majstorom postati nije bilo baš lako. Kandidat za majstorstvo morao je ćudorednih i strukovnih (tehničkih) dokaza sposobnosti doprinieti. S početka se zahtjevalo samo to, da kandidat bude pošten, čestit i u svojoj struci vješt. Ali poslije, već pod konac cehovske slave i obstanka, išlo se je tako daleko, da se je zahtjevalo, da bude od djeda ili pradjeda gradjanski sin i da se u cieloj njegovoj obitelji ćak tamo od pradjeda nije rodilo nezakonito diete. (To je bilo vrlo dobro; moral je bio stalno viši no danas. op. p.) Inače se obično tražilo da naučnik iza nekoliko godina nauka kod jednoga majstora bude «oslobodjen». Kao pomoćnik morao je nekoliko godina na putovanje (Wanderschaft) u inozemstvo, da se kod inozemnih majstora dalje usposobi u svojoj struci. Iza toga povratio se je u svoj zavičaj, gdje je morao predati cehu svoje putničke svjedočbe i «remek-djelo» (Meisterstück) te je na temelju toga bio proglašen sposobnim za majstora». Donijeli smo ovo iz Dra Milobara, jer nam se činilo, da se u kraće ne bi bilo moglo reći više. Cehovi su imali i svoja imanja i blagajne. Tko bi unišao u ceh, morao je platiti neku čla-

narinu, pa bi se skupa sa globama i ostavštinama učinio društveni kapital, koji je služio za mnoge svrhe, osobito karitativne. Predsjednik ceha, koji se zvao i veliki meštar, opat, prior, konsul, rektor, gastald, bijaše imenovan samo za jednu godinu. Uz njega su bili vijećnici, koji su pazili na red u društvu; na robu, da ne bude slaba; na novce i t. d.

U cehu su bili i suci, da tjeraju ili kazne zle članove i uspostave mir, kad bi došlo do koje neprilike među članovima. Što su dobra učinili društvu cehovi, osobito u vjeri i moralu, ne možemo danas ni zamisliti. Što je pak najglavnije, socijalno pitanje koje nas danas toliko uznemiruje, bijaše njima nepoznato. Ljudsko društvo uživaše onda socijalni mir; siromaštvo kod njih, i ako ga bijaše, nije stalno bilo kao danas. Socijalne su borbe bile rijetke u cijelome srednjem vijeku, koji mnogi zovu vijekom barbarstva i tmine, jer ga ne poznaju. Nama je poznata buna *dei Ciompi* u Florenci, rat težaka u Francuskoj (Jacquerie), štrajk pekarskih i suknarskih pomoćnika u Nürembergu; naprotiv danas imademo u samoj jednoj godini tisuću štrajkova, a svako malo koju revoluciju — da ne govorimo o krvavim bitkama od Napoleona do rusko-japanskog rata.

U cehu je svaki radnik imao rada; nitko ne bijaše bez posla. Vjera, moral i bratska ljubav stajahu visoko. U cehu je svaki radnik našao kruh i zaštitu javnih i osobnih interesa. Rad je napredovao. Radnici su imali inspektore, koji bi pazili, da svak časti svoju struku, pa da radnja bude učinjena što bolje. Trgovina je bila dosta velika, graditeljstvo dosta napredovalo, a to sve radi cehova, koji bi katkada bili i u općinskim vijećima. Ceh je također pazio na produkciju i na prodavanje, na rad i plaće; sve je bilo tako u redu, da ekonomske krize nijesmo nikada vidjeli u srednjem vijeku. Noćni i nedjeljni rad bijaše zabranjen, kao što i plaća u naravi. U cehovima bi se osnovale bratovštine za napredak ljubavi i vjere među članovima, društva za pomoć sirota, bolesnika, udovica, putnika i. t. d.[1]) Neki su cehovi gradili crkve, pa još možemo vidjeti lijepi hram sv. Nikole in Orto u Florenci; imali su svoga sveca pokrovitelja, te se starali za sprovod svojih članova. Mnogi su radili i u politici, kako bi moralo biti i danas. Tako se čula riječ svih struka, pa

[1]) Ta društva i karitativna djela nalazimo u svim dalmatinskim gradovima, osobito u Zadru, Trogiru i Dubrovniku.

je i u našim dalmatinskim općinama kršćanska demokracija i njezina mirna organizacija bila uvijek na čelu grada, a kad trebovalo, junački se borila za svoju slobodu proti oholoj i aristokratskoj mletačkoj republici. U Mlecima je ceh graditelja imao i stan za svoje članove; društvo za pomoć siromašnim drugovima i siročadi. U Genovi je još poznat ceh lučkih radnika «la caravana», sve dobrih katolika iz Bergamaška, poznatih radi poštenja i morala. Kod njih se nađe lijepa organizacija za različita karitativna društva. Slična je ovima u Rimu ceh «Sanpietrina» (sluge Crkve sv. Petra). Kad je vladao «crni klerikalizam», radnik bijaše debeo i sit, žena mu i sinovi zdravi, svi su bili pošteni i zadovoljni; a danas u vrijeme bezboštva (naprednjaštva i lažnog demokratizma) svuda ide sve naopako, siromaštvo i glad vlada; zadovoljstvo i sreća je izgubljena.

Od X. do XVI. stoljeća cehovi su cvali, ali je počeo luksus, nemoral i nevjernost u osoba sa humanizmom, a osobito sa protestanskom reformom; počela konkurencija u trgovini, koja se bila jako raširila i povećala poslije otkrivenja Amerike i puta okolo Afrike. Slavne općine srednjeg vijeka pale su i postale gospodstva, kraljevstva i monarkije, koje su u zadnje vrijeme zabranile stare korporacije (ceh), a ne osnovale drugih. Osim toga su majstori zaboravili svoje dužnosti, zaboravili interese konsumenata, ceh bijaše protivan napretku obrta radi svojih starih pravila. Počeo je raditi ceh proti cehu (homo homini lupus), počeli su varati u cijeni i u robi. Trebovala je reforma, ali kako?... Nije se znalo staviti granice jednom obrtu, tako da prodavalac starih knjiga ne bi mogao prodavati novih, papučaru ne bi bilo dopušteno činiti postole; prodavalac drva ne bi mogao biti stolar i t. d. Društvena imanja, koja su služila osobito u karitativne svrhe, počela se trošiti u jelo, igru, luksus. Cehovi su bili izgubili svoju svrhu postanka, a budući da ih nitko nije reformirao, svi su fisiokrati od XVIII. stoljeća tražili, da se unište. Veliko bogatstvo rušilo cehove, a njihova propast sa sobom nosila uništenje!

Prva država, koja je počela rušiti čvrstu cehovsku organizaciju, bila je Francuska pod Ljudevitom XVI. Ministar Turgot zakonom 1776. zabrani cehove. Turgot je htio uvesti slobodu obrta, budući da je u javnosti vladao princip, da se država u svim stvarima mora držati žalosnog: «Laissez faire, laissez passer», koji je toliko škodio Crkvi kao i državi. Turgot padne,

a s njime i njegov zakon. Naslijedio ga Chiany, koji je skupio cehove sličnih struka u jednu, počevši tako potrebitu reformu. Ali došla (francuska) revolucija, koja po običaju nije popravila pogrješke, već odmah u noći od 4. augusta 1789. uništila cehove i njihova prava, a na 17. junja 1791. sasvim ih zabranila. Isti Marat bijaše protivan ovom tiranskom zakonu, što je prijetio smrtnom kazni svim onima, koji mu se ne bi podložili. Da bolje vidimo štete, što ih je učinila radnicima, a sve u ime demokracije i slobode i bratstva, francuska revolucija, donijet ćemo ovdje zakon glasovan na 17. juna 1791. od nacijonalne skupštine: «Art. 1. L'encantissement de toute éspece de corporations de citoyens de meme etat et profession, étant une des bases de la Constitution francaise, il est defendu de les rétablir sous quelque pretexte et forme que ce soit. Art. 2. Les citoyens d'un meme état et profession, les entrepreneurs, ceux qui ont boutique ouverte, les ouvriers et compagnons d'un art quelconque, ne pourront, lorsqu' ils se trouveront ensemble, se nommer ni président, ni secrétaire, ni syndics; tenir des registres, prendre des arretes ou delibérations, former des réglements sur de prétendus intérets communs».

Malo su po malo drugi narodi slijedili Francusku u uništavanju cehova na veliku štetu radnika, koji su ostali sami kao atomi pred moćnim kapitalom i nečovječnim gospodarima. Mnogo bi bolje bilo, da su ih reformovali po duhu i potrebi vremena, ne pak sve u jedanput uništiti, a ne dati radniku druge zaštite i pomoći. Stručnjački cehovi sačinjavahu saveze, u kojima bijahu udružene mnoge moralne i intelektualne sile, tako da su srednjevječni cehovi bili živi organizam. Revolucija i liberalizam, rušeći cehove, učinili su najveću štetu društvu, jer su ono, što bijaše organično, zamijenjivali s mehaničnim. Radnik ostao sam, bez obrane, u ruku bezbožnog kapitalista, postao sredstvo dobitka, ništa drugo. Radnički se stalež srušio, moć kapitala postala svemožna a u ruku bezbožnih kapitalista postala tiranska. Odavle počinje socijalno pitanje. U ovome pitanju mnogi idu stranputice: netko brani cehove, te ih podiže do nebesa; drugi ih grde te ih zovu škodljivima pojedincima, društvu i ekonomskom razvitku. Treba gledati u cehovima dvije periode: prvu, kad su cvali, drugu, kad su počeli propadati. Prva perioda bijaše dobra prama potrebi vremena, za propasti cehovi nijesu više služili svojoj svrsi. Vidjeli smo u cijelome XIX.

stoljeću pa vidimo još i danas u početku XX. gdjegod nema radničke organizacije, da uništenje cehova s osobnom slobodom radnika nije donijelo drugo, nego ropstvo i siromaštvo. Slab je morao propadati uz jakoga! Isti Lav XIII. kaže: «Premalen je broj mogućnika i prebogatih nametnuo skoro ropski jaram bezbrojnome mnoštvu beskućnika». Mašina je učinila, da radnik bude plaćen na dan; tako evo proletarijata bez kuće. Liberalizam je dao osobnu slobodu, pa uništio cehove, proletarac je ostao bez obrane. Bezboštvo je gospodara učinilo proletarca nemoralnim, slabim i siromahom. Gospoda nijesu više vidjela u radniku braću, slične osobe, djecu istoga Boga, nego sredstvo dobitka.

Jesi li bolestan, imaš li obitelj, za to me nije briga. Koliko radiš, toliko ću ti platiti. Ako se razboliš, gore za tebe. Za sve tvoje stvari, neka misli Gospod Bog; nijesu moji posli. Je li ti malena plaća, jesi li gladan, za to mene nije briga; dosta je, da se ja obogatim.

Evo u praksi, teorije Mančesterove škole ili liberalne ekonomije. Radnik je sam razumio, da taj atomizam, da ta osobna sloboda nije nego na njegovu štetu, pa se stao sam organizovati. Kucnuo čas, prava se slaboga probudila, radnici počeli opet osnivati cehove pod imenom korporacija, sindikata, stručnjačkih društva, radničkih društva, i t. d. Ta je nova organizacija u nekim mjestima bila i jest na čisto konfesijonalnoj podlozi, u drugim socijalistička. Ima i neutralnih, ali je njihov broj maljušan, tako te i ovdje možemo reći, da egzistiraju samo dvije demokratske vojske: kršćanska i bezbožna.

U Austriji i Njemačkoj cehovi su još za dugo ostali, jer u prvoj biše zabranjeni god. 1859., u drugoj god. 1869. t. j. tek onda, kad se osjetila potreba slobodnog obrta i počeo razvijati velik obrt i tehnika. Zabranjeni cehovi budu opet poslije malo vremena dopušteni, tako da i danas radnička organizacija raste, katolička napreduje, socijalistička nazaduje, kako se vidi iz zadnjih statistika. N. pr. u Njemačkoj su u god. 1907. socijalisti imali 1. 873,146 članova, a u god. 1908. 75,183 manje. Poznati su «Gesellenvereine» osnovani od sveć. Kölpinga u Njemačkoj, od Grusche u Austriji, koji broje 500.000 radnika, a njemački kršć. sindikati 340.000 radnika. U ovim kršć. struč. društvima su skupa katolici i protestanti. Arbeitervereine, Krist.-soc. Gewährschaften u Austriji sa 90.000 čl., u Švicarskoj sa 12.000; u Špa-

njolskoj sa 32.000; katolički Westfälischer-Bauer-Verein, koji broji danas 70.000 poljodjelaca; Bauer-Verein u Trevesu sa 100 tisuća poljodjelaca (ukupno kršć. poljodjelaca ima 300.000); pa Volksverein za kat. Njemačku, što broji preko 200 tisuća radnika (ima danas malo manje od 700.000 članova.[1]) Stručnjačka organizacija ima u Holandiji 60.000 član., u Danskoj 90.000 a u Švedskoj 186.000. U Hrvatskoj na žalost o tim organizacijama toliko potrebnim, a toliko preporučenim od Lava XIII. i od Pija X., malo se govori i piše, a još manje se radi. Ipak u kršćanskoj organizaciji stoji spas vjere i domovine naše. Majke, djevojke, učiteljice i daci su razumjeli potrebu organizacije, pa počeli raditi. Treba još narod organizirati u Hrvat. kat. narod. savezu, a radnike u kat. struč. društvima, jer do sada nam nije poznata nego *zanatlijska* organizacija u Zagrebu i *radnička* u Spljetu. Jedna je od najvećih radničkih organizacija danas Trade-Unions u Engleskoj. Ova je radnič. organ. počela na svršetku XVIII. stoljeća. Zabranjena od države radi moći kapitalista, koji su uvijek protivni radničkoj organizaciji, ostala je kao tajno društvo. Opet dopuštena, udružila se u god. 1875. sa težacima, tako da danas broji 2,406.740 članova. Poznato je, kako je sudjelovala u štraiku u Londonu god. 1889., koji je dobro svršio na intervenciju kardinala Manninga[2]). Neke su se engleske Trade-Unions razdijelile i postale socijalističke, druge su neutralne čisto ekonomske i moralne. Australske T. U. broje 130,000 članova. Slične su onima Američke T. U. od kojih je najmoćnija «Knights of labor» (Vitezi rada), koja traži da organizira radništvo proti trustima (kapitalistička društva). Broji više od 1 milijun 500.000 članova. U početku radi neke framasunske i socijalističke ideje bi zabranjena od Sv. Ofic. god. 1884. Poslije obrane kard. Gibbonsa, izašao je dekret *tollerari potest,* a katolički radnik T. Povderly, dok je postao predsjednik, izvadi iz pravila, sve što nije bilo dobro. Sada opet se uvukao u to društvo socijalizam i ono počelo gubiti prošlu veličinu i slavu.

U Francuskoj prije pod Napoleonom III. u god. 1864. a poslije još bolje u god. 1884. bi dopuštena organizacija, koja pod imenom sindikata pokri cijelu zemlju. Najjači su agrarni sindikati (ima ih katoličkih i socijalističkih), koji paze na napredak

[1]) Vidi brošuru: Njemački Volksverein.
[2]) Lemire: Il Cardinale Manning. Napoli.

narodnog gospodarstva, te su na ovom polju postali veoma zaslužni. U nekim su sindikatima udruženi gospodari i težaci. *Les Bourses du travail* su u većini socijalističke i antiklerikalne, te imadu 294.390 članova (god. 1908). Zakonom je sindikatima zabranjeno baviti se politikom i vjerom. Velik je pak broj katoličkih stručnjačkih i radničkih društava, osnovanih od slavnog grofa De Mun-a i od sveć. Lemire-a, narodnih zastupnika. U kat. Belgiji, pravoj zemlji slobode, zakon, koji je dozvolio slobodno učenje, dopustio je i slobodu organizacije.. Sloboda je učenja dopustila, da katolici osnuju u Luvenu god. 1846. stolicu kršć. polit. ekonomije, a sloboda je organizacije pomogla istim katolicima osnovati i u Bruxelles-u (1854.) i u Luvenu (1867.) dvije velike kat. socijal. organizacije (Društvo sv. Fr. Ksaverskog i katolički savez). Ova su dva društva uz ostalo pazila na moralno, intelektualno i ekonomsko dobro radnika, te je samo njihova kat. stručnjačka organizacija brojila god. 1908. više od 40.000 članova. Po gradovima su se organizirali *gilden,* a po selima agrarni sindikati, svi pak imadu svoju centralu. Organizacija se gildena zove «Demokratska liga» druga «Boerenbond». Ova su dva društva mnogo učinila za dobro radničkoga staleža, a i još će mnogo učiniti. Obadva društva stoje na čisto konfesijonalnom tlu. U Belgiji ima i nekoliko neutralnih t. j. samo ekonomskih cehova sa 10.000 članova, pa i mnogo socijalističkih liga pod vodstvom soc. dem. zastupnika Wanderwelda sa 60.000 članova. Socijalisti su svuda isti, ali ako možemo reći, da su koji radili za narod, to su samo oni iz Belgije, koji su bili prisiljeni raditi od kat. socijal. pokreta. Da nijesu radili, bili bi odmah propali. U Italiji poslije uništenja cehova malo ih je ostalo, a to su bile samo bratovštine. Ali od kraljevstva socijalnog kralja Viktora Emanuela (liberalca a stalno republikanca, prijatelja socijalne demokracije i framasunstva) počela je u Italiji nova era za katolike i za socijaliste. Prvi su se organizirali u 5 velikih saveza 1) Unione Popolare (Volksverein) sa 90.000 članova; 2) Unione Elettorale; 3) Unione Economica sa 500.000 članova; 4) Unione Femminile sa 30.000 članova; 5) Unione Giovanile sa 100.000 đaka. Ekonomski savez ima u kat. struč. organizaciji 80.000 radnika. Druga je organizacija — socijalistička — postala u laičkoj Italiji brzo moćna, širila je bezboštvo i antiklerikalizam, a malo pomogla narod ekonomski, tako da ih sa svim obećanjima ima danas samo 30.000 u soc. dem. organi-

zaciji (Milanski sastanak od 1910). Rad je organizacija talijanskih katolika, premda su razdijeljeni u stare i mlade, lijep a uvijek napreduje. Danas imadu 2.650 kat. radničkih društva za ekonomski napredak i 200 stručnjačkih društava sa 80.000 članova. Imadu kršć. savez učitelja «Nicolò Tommaseo» sa 25.000 članova, a mi u Austriji imademo tek 27 katol. učit. društva sa 7.000 članova. (Internacionalni savez kat. pedagoga broji 70 tisuća članova). Najbolja je organizacija u gornjoj Italiji, osobito u Bergamasku, gdje ima 75.000 organiziranih katolika. U Rimu je vođa stručnjačke organizacije profesor socijalne znanosti u zavodu «Leonianum» Dr. A. Pottier iz Belgije. On je osnovao u Rimu u zadnje tri godine (1908-10.) struč. organ. za podvornike i podvornice bolesnika, za vrtlare, za voditelje tramvaja, za krojačice, za pometače ulica i t. d. pa i jedan stručnjački list, organ te organizacije «L'avvisatore».

Dobro, što je došlo radničkome svijetu svih naroda s tim novim cehovskim organizacijama poznato je, pa je zato Lav XIII. toplo preporučao podizanje takovih udruženja za spas društva, za socijalni mir i za dobro vjere. «Sada je borba za položaj radnika: a hoće li se ta borba provesti razložno ili ne, svakako je to veoma važno po državu. A razložno će je lako odlučiti kršćanski obrtnici, ako društvom povezani, i imajući razborite glavare, udare onim putem, koga su se držali oci i predi na osobitu sreću svoju zasebnu i javnu. Jer premda je u čovjeku velika sila predrasuda i strasti, ipak, ako nije ćut poštenja otupila opaka volja, bit će građani sami po sebi onima skloniji, koje poznavaju kano radine i čedne, za koje znaju, da pravednost postavljaju nad dobitak, a vjeru nada sve stvari. Odatle će i ta korist slijediti, te će se moći nadati, da se i oni obrtnici poprave, koji živu ili skroz preziruć vjeru ili se vladaju kanda im je vjera tuđa». Po prijevodu «Vrhbosne» str. 201-15 god. 1891).

Seksualna pedagogija.

Piše: **Fr. Ign. Radić.**

Seksualna je pedagogija bez etike nemoguća.

20. **Činjenice.** Da seksualna razvraćenost poput kužne pošasti zahvata sve šire dimenzije, te se rapidno širi ne samo po gradovima već i selima, o tom nitko ne sumnja. (Vidi Hrv. Stražu g. X. str. 151.) Žalosne posljedice su opet tu. Prostitucija, venerične bolesti, kržljavost, opadanje pučanstva, nestajanje značaja, slaboća volje, ti otrovni čirovi postojano ko rakrana izjedaju narodno tijelo te mu podgrizaju fizične i moralne sile. Simptomi degeneracije su odveć očiti, te se ne mogu, a ne bi ni hasnilo dalje ih prikrivati.

21. **Sloboda individua.** Treba pomoći, ali kako?

Ne dvoumim, da su ljudi liberalnih nazora iskreno zabrinuti, da smradnoj seksualnoj bujici postave nužne ograde. Ali koje ograde, koja sredstva?

U teškoj su neprilici. Učinili su sve moguće, da se «stara vjera», «stari moral», koji je brakove činio plodnima, iščupa iz srca vjernika. Proglasili su *slobodu individua* vrhovnom normom čovječjem djelovanju. Sloboda! Neomeđašena sloboda cijelog individua: sloboda misli i djelovanja, sloboda čuvstva i osjećaja, sloboda strasti i grijeha ...

Sloboda! Ta je nova zamamljiva krilatica osvojila duhove prividnim sjajem opravdanosti i zamamnim osjetnim šumom. «Ljudi uživajte!» dovikuje s Nietzsche-om cijeli čopor modernih Epikurejaca; samo uživajte, od prevršenja zaštitit će vas brižna majka priroda, ta najbolja pače jedina uzgojiteljica svoje djece, napose čovjeka, koji je najsavršeniji produkt i kruna prirodnog poslovanja.

Tako logika puti i grijeha.

Uvidješe, da su na krivom putu i «moderni» etičari. Al da su samo toliko dosljedni, koliko su iskreni. Kad su štetne moralne posljedice, mora da su krive i moralne premise, na koje se one upiru, mora da su kriva načela, koja ih u sebi nose. Dakle je sveopća sloboda individua krivo načelo, jer za sobom vuče štetne moralne posljedice. Ovaj je zaključak strogo logički proveden, te nema drugog izlaza za onog, koji ulogu vodilju čovječjeg djelovanja ne pripušta slijepom osjećaju.

Al eto oni isti ljudi, koji su toliko zabrinuti nad moralnim propadanjem, čine sve moguće da taj zaključak obiđu. Protuslovlja između načela i prakse ne mogoše umanjiti štovanje spram idola čovječje slobode.

Ako su već temelji moderne seks. pedagogije toli labavi i trošni, bit će labava i trošna i sama zgrada. Sloboda individua daje doista čovjeku *slobodu i moć,* da samim temeljima prodrma i da zgradu poruši.

22. **Etička emancipacija.** Ali sužimo i konkretizirajmo pitanje. Moderna seks. pedagogija, košto sam u prvom članku opširno dokazao, trpi s teške i kronične bolesti, a ta je, što je iz seksualnog područja isključila onu kršćansku etiku, koja stoji u dijametralnoj opreci s neomedašenom modernom slobodom. Ona crpa svoju obvezatnu moć od Božje volje, kakva se očituje u VI. i IX. zapovijedi Božjoj, te je i Božjom rukom upisana u savjesti svakog čovjeka.

Košto je kršćanska etika najuspješniji uzgojni faktor seksusa, tako se u etičkoj emancipaciji očituje sva slaboća modernih teorija. Kad kritici podvrgnemo njihova pedagoška sredstva protiv seks. pogibli, vidjet ćemo, da su ona nedostatna i jednostrana. Seksualnost zahvata široki djelokrug, zarobljuje razum i volju, zato i sredstva mora da budu šireg i dubljeg značaja, nego oni to misle. Kršćanska etika, koja obuhvata čitavog čovjeka, njegov um i volju, fantaziju i osjet, koja se nameće autoritetom, što ne trpi ispitivanja ni pogibeljnih kompromisa, jest uzgojna sila prvoga reda.

Naprotiv medicinska i higijenička zaštitna sredstva ne jačaju volje, već samo odstranjuju zapreku tjelesne bolesti; ne uzgajaju duše, već naprotiv razdražuju požudu.

Pozivanje na plemenitost i razboritost može djelovati na ljude moralnog uvjerenja, a možda i na ljude široke i duboke inteligencije, ne pak na dake i radnički proletarijat, koji lakše shvata logiku puti i grijeha, nego zakone duha i apstinencije.

Ni seksualno očitovanje ne će zadržati provale strasti, jer grubo razdire naravni veo stidljivosti, tu najbolju obranu čistoće.

Nu stvar moramo potanje ispitati.

Seksualno očitovanje.

23. **Očitovanje kao sredstvo.** Moderna pedagogija uopće daje veliku važnost pouci kao moćnom sredstvu, koje će volju sklanjati na dobro. Znanost, prosvjeta — kažu — jesu pokretne sile ljudskog napretka; one se redovito razriješuju u dobrom pravcu, te na svakom polju ljudske djelatnosti ostvaruju vrednota, kojima se moderni vijek diči.

Znanost će riješiti zagonetke i osloboditi nas svakoga zla, na svakom području, pak i na seksualnom. Nepoznavanje fizioloških funkcija spolnog života uzrokom je onoj znatiželjnoj izvedljivosti, što je za moral mladeži uvijek pogibeljna. Zato treba mladež poučiti o spolnom životu, kojem će se tako oduzeti onaj zamamni osjetni čar tajanstvenosti. Mladež treba poučiti o teškim posljedicama spolnih razvraćenosti; ona će se tada čuvati, te će iskvarenost jenjati. Tako oni.

24. **Očitovanje sumnjivo sredstvo.** Do sada je vrijedilo sveopće pravilo da se ljudstvo ne pouči o rađanju ljudskog roda, da se onaj tajanstveni veo bez vidljive koristi ne raskida. Veoma su važni razlozi dolazili u prilog takovom postupanju, te mislim, da se prilike *uopće* nijesu tako promijenile, da bi se moralo odstupiti od starodrevne, praksom utvrđene norme.

Kažem *uopće;* jer za pojedine slučajeve vrijede iznimke. Tako n. p. gradski dečko već u ranijoj dobi spoznaje perverzije seks. života. Iskvarenost zahvata šire dimenzije, javni škandali istupaju raskritim licem. Kazališta, kinematografi, razglednice,

romani, orgije otruju mnoga mađalna srca, te se teško očuvati od kužnog daha seks. smetlišta, koje se redovito u gradovima sakuplja. Možda bi u tim slučajevima bilo bolje preteći nevaljanca zdravom poukom, nego da je sam crpa iz mutnih vrela. Ali uza sve to mislim, da stanovita moderna pedagogija pretjerava, kad seks. očitovanje proglasuje pravilom, koje bi se uopće kod mladeži provesti moralo. Najviše bi se ono moglo dozvoliti kao iznimka u pojedinim slučajevima, gdje to osobite prilike svjetuju.

Treba naime mnogo opreznosti i finog takta. Nespretna ruka lako će porušiti onaj nježni veo, što ga zovemo stidljivost. Očitovanje za prvih godina, od 10-16, može puno štetiti. U 12 godini već se doista razvija seksualni nagon; al ona dječja nevinost i naivna prostodušnost, uz koje se kasnije razpupča nježni cvijetak stidljivosti, naravne su ograde pristojnosti.

Rušiti te ograde neumjesnim i netaktičnim očitovanjem, znači svjetiljkom pokazati pogibeljno oružje, kojim mladi još ne znaju baratati. Košto prejaka svjetlost razdražuje vidne živce tako i prerano seks. očitovanje beskorisno iritira seks. sile, naime ako se ono podaje u vrijeme, kad još u duši mladeži priroda zastire spolni život maglovitom tajnom.

«U njekojim poljima našeg života odveć jaka svjetlost refleksije može prouzročiti strašne štete» kaže primijenjujuć to seks. pitanju, protestant Förster (str. 129). Čuvajmo se dakle svjetla, koje, podžižući osjetnost, muti harmonični razvoj viših duševnih sila.

O tome treba govoriti što je manje moguće; (vidi krasni članak u «Stimmen aus Maria Laach», B. 70, str. 70) bez potrebe pak nikada. Kritično doba može proći bez pogibli za dušu i za tijelo i bez očitovanja. Imade i nevine mladeži, koja žive u zamjernoj bezazlenosti. Kad nas pogibli i izvanje prilike svjetuju da izađemo iz dužne rezerve, nek se kaže mladeži, al samo toliko, koliko je puka nužda. «Između djece, što sve znaju, nijesam nikada nijedno našao, koje bi u pravom smislu bilo dobro». kaže Ernst. (Kod Förster, 128).

Na izravni upit odraslijeg dječaka ne smije se nikada lagati, il se poslužiti basnama, da se n. p. mala djeca nađu u konobi, ili da ih je babica donesla ... Ako se već dječjem pitanju ne može ubjeći izgovorom ili njihovom čavrljanju udariti drugi pravac, tad može *majka* kazati da djeca dolaze od dragoga Boga, da ih

je ona rodila, ako nijesu mladić ili djevojčica već toliko odrasli, da im se po uputi Förstera moraju podati daljnja otkrića. Nikada se nije dobro zabuniti na pitanje, jer se tako dječja znatiželjnost povećava, te ih upućuje na štetne izvore, pa se tako kasnije uvjere, da smo im lagali.

Za potkrepljenje moje tvrdnje nek služi i mnijenje Dra. Openhaim-a (Nervenleiden und Erziehung, Berlin 1899, Laach, Stim. l. c. s. 71.), koji kaže: «U interesu zdravlja živaca treba veoma željeti, da se uzbuđenje spolnih predodžbi i podražaja odgodi, što je duže moguće, t. j. najmanje do svršetka drugog decenija. Uzgoj dakle nek odstrani sve one utiske i podražaje, koji osjetnost bude.

25. **Majka i očitovanje.** Al ipak nastupi neko doba, kad se mladeži mora koješta kazati, a to je onda, kad seksualne sile u naponu razvoja prijete, da se razliju u pravcu, koji može štetovati duši i tijelu, ako se na vrijeme u obliku iskrene i stvarne poduke ne postave nužne zaštitne obrane. To je vrijeme redovito, kad se mladić ili djevojka odlučuju za bračni život. Nastupaju tada njekoje morbozne pojave, koje i nevino srce mogu smutiti, dok im se ne upozna razloga. Međutim su mladić ili djevojka doprli do neke čvrstoće karaktera i moralne zrelosti, a to su nužni preduvjeti seks. očitovanja.

Majka je pozvana da izvrši tu delikatnu misiju. «Le mati je tu poklicana in zmožna kaj storiti in tudi ne svaka mati. Svetnica mora biti, neomadeževana, žena očiščena v ognju resnične ljubavi, ki je šla skozi vice (čistilište) zakonskočutne k večno lepi in večnosti nebeske ljubavi». (Kat. Obz. l. c. s. 440.)

Ljubav i zabrinutost nadahnut će majci pravi ton, koji će osobito u srcu njezine djece odjeknuti pouzdanjem, a tim je već uspjeh na pola zajamčen. Može to učiniti župnik i ispovijednik, al velikom opreznošću i oštroumnošću, te onom ljubavi, koja je pročišćena vatrom molitve i samozataje.

26. **Dvije opomene.** Vrijedna je opomena pisca Laach-Stimmen: (l. c. s. 72.) Nikada nije zemljište bolje pripravno da primi opomenu, nego kad se o tim stvarima nikad ne govori nepristojno. Sasma je krivo iznositi nepristojne analogije iz živinskog i bilinskog carstva; to će samo uzbuditi fantaziju, dok je glavna svrha očitovanja, da se misao po mogućnosti odvrne od tjelesnih opstojnosti».

Tim istim tonom nadovezuje već toliko put spomenuti Förster: (131.) «Čisto materijalna fisiološka strana seks. života ne zaslužuje počasti dugih dizertacija na veliku štetu bitnije pouke, koja se sastoji, da se u čovjeku pobude visoke misli i čuvstva, što su podobna da oplemene i ukrote fizičnu stranu seks. života».

Stidljivost.

27. **Što je? Njezine granice.** Iz doslije razloženog je jasno, da je seks. očitovanje veoma sumnjivo sredstvo protiv seks. zloupotreba osobito kod mladeži. Između spoznaje se zla i samog zla nalazi odveć kratak i zamamljiv put. Čovjek je na seks. području veoma slab, treba zato probuditi sve duševne i tjelesne energije protiv nagona, koji lako čovjekom zagospodari.

Zaštitna sila seks. života je stidljivost, koju baš moderna pedagogija preuranjenim očitovanjem ruši. Vrijedno je dakle da i o stidljivosti potanje progovorimo. Što je stidljivost? Koja je njezina svrha i vrijednost?

Stidljivost je uopće neugodno čuvstvo, što se u nama porađa povodom prekornog čina, koji nam kod drugih oduzima poštovanja i cijenu. To je čuvstvo na seks. području tim neugodnije, čim je veća grdoba nečistoće. Mi ne bi rada, da nas drugi preziru, da nas drže robovima pohote; to nas ponizuje, zastiđuje.

Mede stidljivosti ograničene su objektom, dobom, spolom, mjestom, pa i religijoznim i moralnim nazorima. Nu seks. ekcesa se svi stidimo; oni nam oduzimaju sjaj kod ljudi, a upriličuju nas nerazboritim životinjama. S toga gledišta je *stidljivost naravna obrana morala, poštenja i istinitosti.*

28. **Prigovor.** Malo vrijedi već otrcani prigovor, da je čuvstvo stida konvencionalno t. j. uvedeno od ljudi. Jer ako i imade naroda prirode posvema golih, to su iznimni slučajevi degeneriranih plemena na jednom području, gdje se — kako dobro kaže Künzle — ljudska narav tako rado izrođuje.

I mala se djeca doisto ne stide, košto se nijesu stidili ni praroditelji u raju zemaljskom. Razlog prvoj činjenici stoji u tom, što se kod djece buđenjem seksualnih nagona paralelno razvija i čuvstvo stida. Praroditelji se pak nijesu stidili svoje golotinje, jer su seksualni nagoni i spolna uda bila potpuno podložna razumu. A ta pojava nam tumači

29. **Genezu stidljivosti.** Čovjek pokriva tijelo poradi pogibli, da se ono preko njegove volje spolno ne podraži. To bi odavalo, da mu ne dostaje energije, te pravodobno svlada porive slijepog instinkta, a toga se čovjek stidi. Ima i dublji razlog. Grijehom smo izgubili gospodstvo duha nad tijelom, a to se duše neugodno doima, ona se stidi.

«Stidljivost — kaže Sertilanges — (Kunst und Moral, Strassburg, s. 4 kod Künzle s. 245) nije predrasuda; ona je znak plemenitosti, koja postoji u ljudskoj duši iza njezina pada; duša ne može podnositi, da njome gospoduje put, te osjeća potrebu, da svoj poraz drugima ne saopći.»

Grijehom se seks. život emancipirao od svoje konačne svrhe; on nije više služio samo rađanju, već i slijepoj niskoj požudi. Toga duša, onaj plemenitiji *JA* ne može podnositi. Zato nastupa čuvstvo stida u svojoj jakosti kao neki surogat za izgubljeno gospodstvo duha, e bi također što više spriječio štetne posljedice razuzdane i razriješene požude.

Promotrili mi dakle stidljivost ili po njezinu psihološkom ili povjesnom procesu i razvoju; slijedi svakako.

30. **Vitalna korist stidljivosti.** Svrha je seks. moći rađanje djece, a sidljivost je najbolja naravna obrana, da se ta elementarna, toli potrebna sila ne razlijeva utaman, ne izvrne, ne izrodi, da ne postane nesposobnom za svrhu, koju joj je narav opredijelila. Bez stida bi možda malo po malo seks. sile postale bezuspješne za propagiranja ljudskog roda. Pa doista i vidimo, da procenat poroda paralelno pada porastom bestidnosti i seks. perverzijom.

Onanizam, sprečavanje poroda, u jednu riječ bezefektivno spolno uživanje posljedica je preuranjenog i besramnog propagiranja «zaštitnih» sredstava, koja su samo u novijoj dobi postala toli općenita.

Čuvstvo stida najjače potlačuje seks. razularenost. Stidljivost «djeluje u čovjeku na način fizičnih sila; ona seks. život svodi u kolotečine, što mu ih označio Stvoritelj». (Künzle, 249).

Ni najmanje ne dvoumim, da je jače razvijeno čuvstvo stida za mladež daleko djelotvornija obrana, nego li ijedna pouka, te da je ono doista zaštićuje od nečistih vrela saznanja. 2 (Förster, 127.)

«Mi moderni razumni ljudi, navikli da sve zakutke života rasvijetlimo refleksijom i znanstvenim istraživanjem, veoma lako

zaboravljamo, da stidljivost izvire iz onog intimnog, zdravog životnog nagona, koji svoje najglavnije funkcije pokriva velom nesvijesnosti; baš zato u svim stvarima, koje niču iz tamnih dubina, što stvaraju život, refleksija samo muti i ruši». (Ib. 129.)

Tako prvi pedagoški stručnjaci, ljudi zdrava razuma i poštena srca. Što da rečemo o stanovitoj književnosti, koja razotkriva sve prljave strane života, jer da će otvoriti novih vidika iznaći novih vrednota? Doći će i na nju red.

Disciplina volje.

31. **Ne narav nego duh.** Spolni je nagon slijepa elementarna sila, koja lako prekipi. Ona ne može sama sobom upravljati, već njome moraju upravljati drugi. Sama narav neće spolni nagon — naime kod čovjeka — održati u prirodnim granicama, jer narav ne ispravlja ništa, već se samo osvećuje, kad se njenu mjeru prevrši.

«Narav je nešto ispod čovjeka, i zato ne može da nam bude učiteljicom; mi ne smijemo dopustiti, da nas narav vodi. Narav ne nosi u sebi svojih pravih mjera, nego ih iščekuje od duha; svaki put, kad se narav otme gospodstvu duha, dospije do nenaravnosti, pače do perverzije». (Förster, 85-6.)

Povrh naravi, povrh seksusa je duh, njemu dakle patri gospodstvo i sveopći nadzor. Duh t. j. one više zasade etike, one treba da su pravilom ili normom čovječjem djelovanju, eda čovjek postigne svoju svrhu.

Protiv gospodstva duha diže se požuda. Jedino zdrava etička načela, trijezmeno promozgana u svjetlu zdravog razuma i Božje volje, duboko proćućena samopregornim životom i postojanim iskustvom bit će najtvrđa kula protiv nasrtaja nepersonalnog instinkta i seksualne vatre. To je ono što drugim riječima zovemo:

32. **Jačanje volje,** t. j. sticanje svih onih viših etičkih motiva poštenja i plemenitosti, koji će volju za vrijeme borbe sklanjati na dobro. To je ona duševna rezerva, koja za vrijeme borbe zajamčuje duhu gospodstvo nad nižom prirodom. Faktična upotreba etičkih sredstava očeličuje duh, jača volju i stiče ono toliko potrebito iskustvo za daljnju i ustrajniju borbu. Mladić kad jednom proćuti onu višu duševnu milinu, koja nastaje od svla-

davanja samoga sebe, ne će je lako zaboraviti. Spomen te miline probudit će stare sile, osvježiti ih i ohrabriti na dalnji otpor.

Seksualni problem, dobro kaže Künzle (248), problem je volje, ne intelekta. Jer što nekome koristi, da poznaje sve higijeničke ograde, sve seksualne pogibli, kad ulovljen prilikama nema dovoljno jakosti da to znanje upotrebi.

Autonomija volje i dužnost se isključuju, ma što kazali protiv toga kantovci. S autonomijom gubi dužnost silu, da djelotvorno utječe na volju. Volja je poradi toga sve slabija, a ta se slaboća osobito pokazuje spram seks. poriva. Spolni je nagon čisto slijep spram svega, što je izvan njegova težišta.

«Moderni čovjek nije voljom jači, nego slabiji od čovjeka prošlosti, a ova slaboća dolazi baš od toga, što mu ne dostaje jakih i otvorenih poticaja da svladava samog sebe, od skrajne zanemarenosti onoga, što moderni zovu individualizmom u prilog čisto putene individualnosti». (Förster, 74.)

Zato «*seksualna pedagogija mora biti ponajprije pedagogija volje*», kaže isti Förster (106), koji je ovo pitanje duboko i svestrano proučio.

Da, volja rasvijetljena principima kršćanske etike, ojačena odricanjem i pokorom, pa ako je uz to još rasvijetljena i ojačana Božjom milosti, takova je volja sigurno sredstvo protiv seks. požude. Nu o tom opširnije u narednoj točki.

Vjera glavno sredstvo. Förster.

33. **Nesumnjivi auktoritet** je svjetovnjak, a uz to protestanat Förster baš u ovom pitanju. Zato mu ovdje veoma rado prepuštam riječ. Mnijenje je njegovo tim važnije, što nije sugestirano crkvenom moralkom, već stečeno osobnim iskustvom i dubokim ispitivanjem problema. Čuvstvo proćućenog uvjerenja oživljava njegovu riječ; ona nas uvjeraa, oduševljava i zanosi. Čujmo ga:

«Ne mogu zašutjeti svojeg dubokoga osvjedočenja, da je najveća uzgojna sila na seks. polju nesumnjivo vjera, te da je vjersko djelovanje baš na ovom polju tako djelovno kao nikako drugo sredstvo.

«Ova preservativna sila vjere pogledom na seks. život je tako temeljita i u istom času tako osamljena, da prava uzdržlji-

vost, prava pobjeda velikih napasti nije apsolutno moguća bez uzgoja i vjerskog pridignuća». (161).

«Sva naravna sredstva utječu trajno jedino onda, kad su prožeta vjerskim principima. Sva naša nastojanja pače i sama volja poprimila bi neki prisilni karakter, kad ne bi bila prožeta nekom duševnom silom, koja se najbolje afirmira religijom.

«I nijedna «religija čovječnosti», ma kako mudro zamišljena, ne može pružiti djelovno sredstvo, niti dati tvrdu bazu plemenitoj superiornosti pogledom na svijet uživanja, kaošto je pruža religija *s onu stranu* sa svojom prospektivom vječnog života.

«Djela i istine kršćanstva su u čovječanstvu uzbudile nov i dubok žar, moguću duševnu aspiraciju te neomeđašeni duh požrtvovnosti... vjera je dušu podigla s onu stranu materije i tim je Eros učinila dionikom vječnoga života, uzgojila ga je i oplemenila Erosom nebeskim». (156-57).

«Bez vjere u duhovni život ne može se duh za dugo pravo pouzdavati u se; samo vjera, užgana na besmrtnom svjetlu Hristova života, uzbuđuje u istinu ovo ufanje, te mu ulijeva novi život i sigurnost». (155).

«Dok etika i filosofija mogu najviše odvratiti, religija prodire toli duboko i na toliko načina prožimlje cijelu dušu, da može fantaziju, to polje izloženo premnogim pogiblima, uzdržati tako čistu, uzgojiti je i osvojiti tako, da putena napast ne može predobiti duše;... (160) duša, posvećena Božjom nazočnošću stiče nesvijesnu naviku, da se brani. Ta se navika može uporediti refleksivnoj kretnji trepavica, što se miču, da zaštite oči od ulične prašine». (161).

«Religija je u svako doba doista bila za seks. pedagogiju jedina sila; ni najveća intelektualna kultura ne može spriječiti materiju, da ne pobijedi, ako viša istina ne razriješi okova ljudskog ropstva. Naša civilizacija svaki dan to bjelodano dokazuje». (163).

Ovim zanosnim riječima nemam što dodati; nije mi naime namjera, da pišem asketski traktat. Pripominjem jedino, da je katolička crkva doista ona mistična bašča, gdje uspijevaju i bujno cvatu miomirisni ljiljani djevičanstva. Svjedoči nam prošlost i sadašnjost s onim velikim mnoštvom djevstvenika i djevica, koji u odori tijela vode andeoski život. Pobjeda je to Božje milosti. *Factum* je tu a *contra factum non valet argumentum.*

Sinovi tmine i sinovi svijetla.

XIII.

Kanonik Belić sjedio je sam u sobi oko 9 sati noći.

Još uvijek je bio pod ugodnim dojmom pisma dr. Purića. Ko bi bio pomislio, da će se taj čovjek obratiti? pitao je sebe neprestano.

Netom je primio pismo popodne, saopći to Vjekoslavi. Ova se sva preobrazila na tu vijest. Pred pet dana odbor gospođa iščekivao ju pred sudbenom zgradom i predao joj kitu cvijeća uz burne ovacije ogromne mase. To klicanje dopratilo ju sve do stana Darinke. Ova ju također čekala u sudbenoj zgradi i povela k sebi. U malo časaka dohrlio k njoj i dr. Slavić s gospođom. Dakako nije uzmanjkao profesor Belić. Ona je bila blažena. Sve bilo u žurbi. I sama presvjetla banica došla je sjajnim kolima da joj lično čestita. Sveučilišni građani, Domagojci i liberalci, pred noć zapjevaše njoj u počast nekoliko pjesama uz poklike «Živjela gospojica Vjekoslava Purić». Te iste večeri utanačeno je njezino vjenčanje za sutrašnji dan. Toliko je veselja bilo previše za njezino srce u jedan dan, te je i duže vremena proboravila u tišini Božjeg hrama, zagrebačke katedrale. I upravo kada je izlazila kroz glavna vrata, susreo ju je kanonik Belić i kaže joj o pismu i vijesti dra. Purića.

— Bogu hvala i slava! — bio je odgovor Vjekoslave.

Te iste riječi opetuje sad kanonik i diže se sa stolice. Šetajući po sobi razmišljao je o nacrtu katoličkog sastanka, što ga je pred pol sata dokončao u zajednici s dr. Slavićem i franjevcem Matkovićem. To će biti sastanak organizatora i nuzgredno povod

manifestacije. Nama je lako manifestirati, nu iz toga malo koristi, jer nije trajna. Drukčije je, gdje se samo odluči na sastanku, što je provedivo i nužno kršćanskom puku, da se odmah provede. Ovome sastanku dat ćemo obilježje praktično. Tu će imati svoje dogovore: organizacije školske, te seoske i radničke mladeži, predstavnici zadrugarstva, kršćanskog «Sokola», katoličkih čitaonica, Leonova društva, Pučkog saveza, itd. Lako će se onda i manifestaciju obaviti. Ove ustanove katoličkog pokreta treba što bolje učvrstiti i u svako selo provesti. Onda smo jaki, jer jakost nam daje Bog s neba i naš kršćanski puk. Pokvarenoj inteligenciji ne ćemo također prepustiti ni političko vodstvo. Ovo pače mora doći u naše ruke, jer što mari pokvarena inteligencija za puk? Politika bez puka u ovo demokratsko doba naše konstitucije nije ništa; to je voz bez živih upregnutih konja, koji ne može ni makac s mjesta. Mladi će se Domagojci svojom radikalnošću odgojiti za pravu, zdravu i kršćansku politiku i pravi rad za svoj puk. U njima su najljepše nade katoličkog pokreta. Sistematičnim nastojanjem već je pošlo za rukom, da se osobito mlade svećenstvo organiziralo i time postalo radišno prama nekom planu. Mlado svećenstvo i nova kršćanska inteligencija će spasti naš dugo iskušani narod hrvatski. Novinstvom smo dobro oboružani, a kada provedemo u svaku župu seosku blagajnu, bit ćemo neoboriva falanga, kako su to eno i postigli braća katolički Slovenci. Ovo je put; ovim pravcem valja ići; per aspera ad astra. Što će nam drugi planovi?

I opet je zasio za pisaći stol. Oko mu i nehotice zapne na novinarskim vijestima o «črnom Matijašu». Tu se javlja, kako je za svoja nedjela osuđen na 30 godina tamnovanja i sada je premješten u drugi dio kaznione, gdje će se bolje nad njim paziti, e se ne bi poput dra. Purića zaželio slobode i utekao.

— Jadni Matijaš! — uzdahnu živo kanonik, sjećajući se one noći, kada je bio u vlasti njegovoj i Minčićevoj.

Iz ovih misli prenu ga mili glas električnog zvončića. Neko je zvonio žurno na vratima. Ko je mogao biti u ovo kasno doba noći?

Opet zvonce zazvoni.

Kanonik pozva profesora i otvore vrata residencije.

Došljak dršćući stupi na kućni prag. Profesoru Beliću ispade svijeća iz ruku, kada je pobliže pogledao u lice nadošloj osobi.

To je bio glavom Minčić.

Kanonik pristupi bliže. Prepoznade ga i upita:

— Što želiš, sinko u ovo doba noći?

Surovo, poblijedelo lice pokazivalo je, da Minčić silno trpi. Nešto je oporno, odvratno imao na sebi.

Kanonik je uvidio, da ga nevolja dovodi amo k njemu.

I pogodio je. Gotovo nevidljivo orosiše se Minčiću oči i suza kanu niz obraze.

— Što je, sinko? — reče Belić i pristupi bliže, pružajući ruke.

Minčića obuze neko izvanredno čuvstvo. Padne na koljena pred svećenika, pa prikrivajući rukama lice udari u jecanje i plač, te će jedva čujno i pridušeno:

— Prečasni, oprostite mi!

— Diži se, sinko. Bog neka nam svima oprosti!

Pridiže ga rukama i uvede u sobu. Tu sjede i nastavi iza kratke stanke:

— Prečasni! Kako ono uhvatiše dra. Purića i Matijaša, utekao sam iz Zagreba. Iza nekoliko dana skitnje dođoh konačno k Seregallu u socijalistički «Marx». On me je primio i sakrio u posebnu odaju, te me zatim uveo među druge članove naseobine. Ovi su me gledali nekako prijekim okom. Jedne večeri navale svi na Seregalla i na me, jer su krišom slušali naš razgovor o ukradenom novcu i vrijednosnim papirima, što ih je postepeno iznosio Seregallo Matijašu. Nasrnuše na nas sjekirama. Njega su ranili, mene ne; obojicu svezane izvukoše na sred dvorišta, te nas privezaše uz dva drvena stupa. Jedan i drugi smo vikali, neka nam se iznese i dokaže krivica i neka nam se sudi. Jok! O tome ne će niko ni da čuje, nego počeše da donose drva i slame i hoće da nas žive spale. «Gdje vam je pravičnost?» doviknuo sam iz svega grla. Odgovoriše mi samim smijehom i kikotom: Zapališe slamu. Dim se diže; vatra piri. Pogledam u nebo; skrajni čas sjeti me moje mladosti, kad sam kao nevino dijete molio u majčinom krilu; sjeti me na Boga i njegovo milosrđe. Skupim tada sve sile, zamahnem i popucaše konopi, kojima sam bio privezan. Pobjegnem prama vratima kao ljuti ris. Vrata su slučajno bila otvorena i sretno protrčim. Oni nagnuše za mnom i ispale više hitaca. Pogodiše me u pleća, te sam pao, opet se dignuo i bježao. Krv mi navalila na usta. Kuda ću? Umrijet ću na putu. Noge mi dršću, slabost me obuzela...

Ove je riječi izgovarao često prekidajući i teško dišući.

— Umrijeti moram; lijeka mi nema. Dajte, saslušajte moju ispovijed prije smrti.

Kanonik je uzdahnuo, pogledao u vis, nije ni riječi progovorio. Uze štolu na rame, da ispovijedi ovog patnika.

— Bog je milosrdan. Njegovo je milosrđe bez kraja za pokajnike. Uzdaj se u Boga, sinko!

To rekavši pozva profesora i slugu, da ovog jadnika prenesu u sobu i polože na odar. Minčić je već bio toliko oslabio, te su ga morali nositi sva trojica na rukama.

Uzalud su donijeli dobra vina, juhe, mlijeka. Ništa nije mogao primati. Zatraži križ i kada mu ga dadoše:

— Bože moj — reče — za života sam te progonio; oprosti mi, kako si oprostio razbojniku na križu.

Suvišne su bile i sve utjehe. On je primicao drhtavim rukama križ k usnama. Nenadno namrgođeno lice se razvedri i zadovoljno će:

— Kako je lijepo umrijeti u nazočnosti katoličkog svećenika!

— «Bože sveti, Bože svemogući,
Tebi evo diže oči
I ruke Ti sklapa izdišući,
O budi mu na pomoći!» — zamoli u sebi i prof. Belić.

Međutim je došao pozvani liječnik, koji je stanovao blizu na Kaptolu.

Kanonik mu sve ispripovijedio. Pošto pregleda Minčića, izađe iz sobe i saopći, da će do jedan ili pol sata izdahnuti.

Započe agonija.

Poklekoše svi nazočni. Belić podijeli Minčiću sv. ulje.

Pri polovici litanija bolesnik prestade da diše. Preselio se u vječnost.

— Eto što je čovjek! Kako li su pak čudnovati putevi Božji! — rekoše svi i klečeći moljahu i dalje za ispokoj preminule duše.

Oko ponoći ode prof. Belić da javi policiji o nenadnom događaju.

Netom sišao na Jelačićev trg, začu neugodni glas vatrogasilačke trublje iz Ilice. Kola za kolima hitila su prama «Marxu» i vozila mnoštvo vatrogasaca sa svim mogućim gasilnim spravama. Što se dogodilo?

Pošto vrijedni drugovi spališe Seregalla, navale na nekoliko ortaka. Ovi se zakloniše u divljem bijegu u dvoranu, gdje je bilo mnogo petroleja. Kada vidješe, da im nema spasa, proliju po podu petrolej i zapale ga. Plamen sve zahvati. Nekoji iskočiše kroz prozore, te slomljeni ili mrtvi ostadoše na mjestu. Vatra je napredovala žurno. Do malo je izgorjela prva zgrada; u brzo zahvati požar i drugu i treću. Prošla su tri sata, dok su iz Zagreba opazili vatru; socijalni demokrati nijesu htjeli, da zovu u pomoć. Pače je većina njih motrila izgaranje nekim osobitim veseljem, te su govorili: «Dobro je, da sve izgori; tako ćemo se barem osloboditi svake obveze». Jedan je čak primijećivao: «I predsjednik je u vatri; neka gori, da se iscijedi ono masti iz debelog mu tijela» Drugi je nadodao: «Ovako bismo morali spaliti sav postojeći svijet. Briga nas, ako pri tome izgori i nešto dobra. Ta eno sada izgorješe i moje dobre čižme». Skupina je ljudi vikala s prozora, da donesu ljestve ili postave po zemlji slame, na koju bi skočili. «Drugovi» iz dvorišta odgovoriše ruganjem: «Bolje je, ako gore ostanete, jer ćete moći iz bližega promatrati djelovanje vatre».

Vatra nije marila za razgovore; bijesno je napredovala. Visoki je stup dima javljao okolici, da se «Marx» preobrazuje. Vatrogasilačka je trublja kroz noć neprestano trubila, javljala se s garišta svojim turobnim glasom poput zadnjeg nadgrobnog bugarenja.

Sve je izgorjelo. Osim desetak članova niko se nije spasio.

Ranim jutrom došla na razvaline Marxovih zidina sudbena i policajna komisija, da «sastave zapisnik o predmetu». To je bio zadnji nadgrobni čin, kako je to pisalo i glasilo zagrebačkih socijalnih demokrata. Ipak po običaju nije ovo glasilo priznalo učin, nego je dapače ovako izvijestilo:

«*Neprijatelji socijalne demokracije.* Naša slobodna naseobina «Marx» krasno je uspijevala. Tu je bilo sve uređeno po našim načelima jednakosti i slobode. S takovom uredbom ništa se nije moglo takmiti. Tome su zavidale građanske stranke, jer su uvijek u svijetu i svojim novinama trubile, kako tobože nije moguće ni godinu dana vladati po našim načelima ni nad tisuću ljudi. Mi smo im protivno dokazali, jer nema nigdje na zemlji onakova zadovoljstva, kakovo je vladalo neprestano med članovima «Marxa». I evo natražni klerikalci, ti crni reakcionarci, protivnici svakog pravog napretka, ušuljaše se u našu naseobinu

i zapališe zgrade. One su sasma izgorjele, jer su gradski vatrogasci prekasno došli. Naravno nije im bilo do žurbe, jer se tu radilo o prokletim socijalnim demokratima».

U istom broju izišao je i ovaj ulomak:

«*Crni klerikalci na djelu.* Član naše organizacije Minčić, bivši urednik Purićeva glasila, nenadno je obolio i nađoše ga jutros s tanetom u prsima mrtva u domu kanonika Belića, tog najžešćeg furtimaša. Zahtijevamo, da se ispita, kako je mogao poginuti u kući jednog katoličkog popa. Drugovi! Sutra u 10 sati jutrom je pokop. Svi se nađimo na okupu na Kaptolu br. 10., da iskažemo zadnju počast svome sumišljeniku, koga sada klerikalci svojataju za se. Ni smrt im nije sveta; ni kod pokopa nam ne dadu mira».

Sutradan je policija spriječila tu počasnu gardu; sud je ipak poveo «pro forma» izvide, otkrila se istina i po izkazu liječnika. Ispred grobišta iščekivaše oko 20 socijalnih demokrata povorku i pokušaše s novim nasrtajem. Taj im se izjalovio, jer se našlo mnogo više katolika, koji su ih brzo ušutkali. Današnjim protivnicima katoličke vjere najugodnija je tvorna reakcija.

Dok je turobna povorka stupala prama groblju, četa je nezadovoljnih socijalnih demokrata na Jelačićevu trgu svakim časom rasla. Njoj su se dogovorno pridružili liberalci svih vrsta. U zgodan čas poviče neko gromkim glasom:

— Dolje crna internacionala!

— Dolje! — odjekivalo je iz stotina grla.

— Dolje popovi, koji su nam zapalili «Marx»!

Stasiti čovjek izdiže nenadno zastavu, na kojoj je bio naslikan katolički svećenik u komičnom položaju. Sva masa uputi se za njim niz Ilicu, vičući neprestano protiv Crkve i popova. Kao nabujala rijeka kada prekorači ogradu i svom silom provali u okolišne jarke i uvale, tako i ova povrka navali u ulicu. Dućandžije kao ispred revolucije brzo pozatvaraše sve dućane. Niko nije predviđao ovakove oluje, te se strah sve više širio i rastao. Telefonična vijest o pogibeljnoj demonstraciji svukuda je hitro doprla.

Pjevanje marseljeze, odrješiti poklici protiv svećenstva, izazivi, sve se to miješalo s urlikanjem razuzdane mlađarije.

Iz Ilice zakrenu sva povorka uz poklik «Dolje popovi! dolje opatice!» spram samostanske ulice. Stigoše pred crkvu, koja je bila dupkom puna prigodom svečane Mise.

— Navala! Dolje s crkvom! — poviče mnoštvo glasova. To su bili socijalni demokrati. Oni su bili na čelu povorke i krenu batinama u crkvu.

— Smrt popovima! — zavikaše i prodriješe u crkvu.

U crkvi nastade panika, krik, vikanje, zapomaganje.

Misi su slučajno prisustvovali korporativno «Domagojci» s dr. Slavićem, jer je danas ovo društvo slavilo redoviti dan svoga osnutka. Ovi shvatiše odmah položaj, pogledaju Slavića i on njih te poviče:

— **Van, smutljivci!**

Skupe se svi bliže jedan drugome, proturaju se med protivnike i ne mareći za njihovu viku pograbe im štapove pa ih rukama i batinama isturiše iz Božjeg hrama. Mladim su Domagojcima priskočili u pomoć i drugi katolički učesnici. Socijalni demokrati polupanih glava krenuše bježati. Ispred crkve nastade užasna zbrka: svak je vikao i — junački bježao. Domagojci su ih tjerali. Nekoliko katolika je ranjeno kamenjem.

Iza četvrt je sata put ispred crkve bio čist.

Nenadno eto opet čete socijalnih demokrata; ovi počeše bitku pucnjavom. Dvojica Domagojaca padoše. Nazočni dr. Bevc priskoči u pomoć, pograbi jednog ranjenika i ukloni ga s ulice. Domagojci su se morali povući u crkvu. U zgodan se čas zatvore. Domala je dr. Bevc unio u samostan svog ranjenika. Protivnici su neprestano pucali u vrata; kruglje nijesu probile debelih vrata.

Trebalo je donijeti u samostan i drugog ranjenoga Domagojca. To je učinio glavom dr. Slavić. Šest hitaca je u nj ispaljeno. Srećom ga nijedno tane nije pogodilo; tekar jedno mu ranilo malo mišice na ruci povrh lakta.

U to se začu vojnička trublja. Konjanici su navalili svim bijesom na socijalne demokrate , te su jedva imali vremena da se rasprše glavom bez obzira u svim pravcima grada. Policije jutros nije bilo.

Dr. Bevc izjavi, da je ranjenom Domagojcu Ivi Periću rana smrtonosna. To je bio jedini brat Darinke Perić. I ona je prisustvovala danas sv. Misi. Znala je, da je i Ive među Domagojcima u crkvi nazočan. Kada je čula o rani, dohrli do ranjenika plačući glasno. Ugleda brata, gdje leži u sobi na krevetu polumrtav.

— **Brate, dušo!** reče i poljubi u čelo bolesnika.

Ovaj je zaplakao; prisutni ne mogoše također da se uzdrže od suza. Ganutljiv je to bio prizor. Svi u srcu ćute, što je brat jedinac i kako se Ivo sa sestrom svagda nesebično i bezobzirno izlagao u svim prigodama za katolički radikalizam u svemu. Svi vide, gdje pred njima gasne mladi život, pun najboljih nada; pupoljak što ga slomi neprijazna ruka i zgazi obijesna neprijateljska noga.

— Brate! što se ovo nama dogodi? Sirote smo bez oca i majke, ali smo se pazili i voljeli. Oh, Bože, pogledaj na nas! Nu, gle, što ovo jadikujem? Brate, predaj se potpuno u ruke Božje. Za Boga smo živjeli, mučili se; ako on hoće, žrtvuj mu i život. Ta to je njegov dar i u svemu smo željeli samo da Njemu ugodimo... Riječi Darinkine poprati još jači plač svih prisutnih.

— Sestro! — odvrati Ivo. — Dobro si govorila. Bog neka uredi i odredi sve po svojoj vječnoj mudrosti. Božja desnica je i moćna i milostiva.

Dalje nije mogao govoriti. Sile su mu znatno padale i malaksale.

XIV.

— Drugovi! Naš je senior Ivo Belić, profesor, evo došao danas popodne u našu sredinu, da se iz našeg Domagoja uputi na svoje bračno putovanje. Ne ću da kažem, koliko nam je veselje time prouzročio, nego hoću da istaknem: Gledajte, drugovi, kako se svi u svakoj veseloj i tužnoj zgodi ćutimo članovima jedne oveće, kršćanske naše zajednice. Tako valja; to mora biti u našim redovima. Isti su nam ideali pred očima i u srcu, iste borbe nas susreću, pak je na mjestu da i veselje svi dijelimo. Drugovi! Mladi par ide časom na putovanje i izabraše Rim za cilj toga putovanja. Ondje na grobu sv. Petra, i tolikih naših mučenika molit će se oni i za nas, da svi skupa prianjamo čvrsto i nepokolebljivo uz nasljednika sv. Petra, živoga namjesnika Isukrstova. Jest, braćo, baš dandanas nam treba ovog nerazriješivog spoja s Petrovom stolicom, da se po tome razlikujemo od heretika i svih modernih liberalaca. Irci su se te stolice držali u borbi za svoju vjeru i narodnost i Bog ih je jačao i pomagao. I s nama će Bog biti, ako tako budemo što uže spojeni s papom. Ako je Bog s nama, ko će nas pobijediti? Pobjeda je naša!

Plemenita gospodo, druže Ivo! Oboje ste se s nama borili i radili za katolički radikalizam u Hrvatskoj. Vi sami znate, kako je teška ova borba. Molim vas s toga, molite se za nas u Rimu. Isprosite posjet u pape i umolite ga, neka vaš i naš rad blagoslovi.

Drugovi! Plemenitoj gospoïi i našem drugu zaželimo sretan put, a zaželimo također da nam ih Bog još dugo poživi, te budu u ovom društvu slavili i srebreni i zlatni pir. Živjeli!

Tako je govorio u prostorijama Domagoja njegov predsjednik na svečanoj večernjoj sjednici, što je upriličiše svi članovi u počast svog seniora profesora Belića.

Gromoviti «živjeli» potvrdio je, da je predsjednik govorio iz srca svih.

Tik mladog para sjedila je Darinka Perić i njezin brat Ivo. I ovaj se diže i progovori, pošto se sleglo pljeskanje i klicanje.

— Drugovi! Tekar sam se oporavio iza operacije, što vam je svima dobro poznato, pa ću biti kratak. Svoj braći zahvaljujem na sućuti i brigama i iskazanoj ljubavi. Trpio sam mnogo; želim ipak još više trpjeti za naša odlučna katolička načela. Ne će biti mira, dokle ne pobijedimo, te će biti još prigode, da i ja i vi trpimo za Božju stvar. Nu ko je od nas više podnio nego li plemenita gospođa Belić? Ona je svojim vladanjem, ustrpljivošću, junačkom odvažnošću pokazala svim neprijateljima kršćanstva, da je jaka i odvažna naša vjera. I njezin dični drug života jamči nam, da će oni podvostručenom jakošću raditi i dalje na započetom putu naše borbe.

Bog da ih prati! Bog da ih živi! Živjeli!

Nastade rukovanje i pravo oduševljenje. Zapjevaše tada katoličku himnu.

Prof. Belić se toplo zahvali.

Pri svrsi toga zahvaljivanja stupe u sobu kanonik Belić, dr. Slavić s gospođom, te fra Matković.

— Živjeli! Živjeli! — zaori dvoranom. Svi se okrenuše prama došljacima.

Dr. Bevc kao senior intonira ponovno kat. himnu, te kada dopjevaše ovu, zače «Ljubimo te, naša diko».

I dr. Slavić je morao progovoriti. On to i učini:

Braćo! Kao liječnik *ex professione* ne mogu nigdje da se otresem svoje prakse. Liječnik najprije okuša puls, pretraži bolest i napokon propiše lijek. Puls ovog našeg društva je vrlo ži-

vahan. Uzrok tome? Dobro raspoloženje. Nu dobrom raspoloženju ne treba lijeka. (Smijeh) pak po tome mi svi ovaj put mog liječničkog propisa. S toga mogu ovaj put da govorim ne kao liječnik nego kao brat braći. Braćo! Svi smo bili svjedoci onim žalosnim događajima, što se odigraše pred petnaest dana i gdje malo da nam ne zaglavi naš mili drug Ivo Perić (Poklici: «Živio»). Ono je bila za sve nas velika kušnja. Loža; socijalni demokrati, liberalci svih dlaka i stepena urotili su se protiv našeg katoličkog pokreta (Poklici: «Znak, da nas se boje»). Boje nas se, jer naš pokret nosi smrt svemu, što je nezdravo i gnjilo i protuvjersko. Mržnja je naše protivnike spojila. Oni su se živo složili već kada smo započeli raznim kat. organizacijama po selima i gradovima; sada su pak pobjesnili, kada su vidjeli da smo urekli javni katolički sastanak svih Hrvata. Ova mržnja i ovo bjesnilo će sve više rasti s njihove strane. Ljut boj nas čeka i sukob će nastati svaki čas i kad najmanje iskre. Tu mi Domagojci treba da smo u prvim redovima katoličke vojne «za krst časni bijuć boj». —

Po tom je čestitao mladencima i zaželio, da se što prije vrate u domovinu i borbu.

Tako su tekle nazdravice i čestitke redom do 8 sati večeri.

Kucnu čas odlaska.

Domagojci i učesnici se dignu i upute *in corpore* prama južnom kolodvoru.

Tu zapjevaše «Lijepa naša» pri polasku vlaka.

Oprost je bio srdačan.

Mladi je par brzim vlakom jurio prama milom jadranskom moru, misleći na katakombe, grob sv. Petra i papu. — Domagojce je čekao žurni rad oko priprema za katolički sastanak. Kanonik Belić je putem razlagao o tome sastanku u pojedinim tačkama.

— To će biti novo doba u našoj javnosti! — primijetio je dr. Slavić.

— Bog će dati! — odvrati Belić i svi se raziđoše.

* * *

Prošle su tri sedmice. Iz Hanovera dijelio se ogromni transatlantički parobrod «Fortuna». Upravo je digao most, zazviždao i ocijepio se od kopna. S njega mahao rupcem gospodin. S obale mu je odvraćao mladi par srdačno i neprestano.

Parobrod se velikom brzinom odalečivao, dok nije napokon i iščeznuo s vida. Na sebi je nosio dra. Purića u daleki tuđi svijet, da tamo nađe mirno, bolje zaklonište i novu domovinu.

Za njim su još uvijek gledala dva zaplakana lica. To su bili prof. Ivo Belić i Vjekoslava. Sve njihove misli i želje pratile su bjegunca u daleke nepoznate krajeve; sve su misli izazivale pitanje: Hoće li naš brat biti u novoj postojbini sretan?

Svijet se žurno razilazio. Vjekoslava i Ivo ostadoše osamljeni.

— Idimo kući, da se spremimo na povratak u Hrvatsku — reče Vjekoslava.

— Idimo — odvrati Ivo — idimo žurno, da u Hrvatskoj počnemo opet raditi oduševljeno za *Vjeru i Dom!*

Obračun s liberalnim pravaštvom

ili

Kako su hrvatski katolici ostali bez svoga dnevnika.

Uopće se kod naše katoličke inteligencije pojavlja težnja za spajanjem nespojivih skrajnosti istine i neistine, dobra i zla. Koliko smo u toj točki već morali da prigovorimo i onima, koji u ostalom glede vjere s nama osjećaju! Obzoraštvo kao da je prešlo u krv. hrvatstva". — Biskup Mahnić u „Hrv. Straži" 1908. str. 3.

U cijelome dakle tomu zasijedanju bile su svega dvije zgode ali krasne zgode, da zastupnici «stranke prava» — izađu «s farbom van». Pa oni su i izašli ili barem provirili toliko, da je išto oštrije oko moglo odmah razabrati, s kime ima posla. Sud hrvatskih katolika o tim zastupnicima na temelju njihovih govora i njihova rada može samo ovako glasiti: Ti ljudi ili nijesu sa svojim programom ozbiljno mislili, pa im je taj bio samo jedna finta, kojom će lakše premamiti furtimaše na sjedinjenje, ili im bar oteščati kakvu protuakciju, ili pak nijesu bili dorasli visokom pozivu i velikim dužnostima, što im ih nametalo uzvišeno zvanje narodnog zastupnika s ovakim kat. programom. Tertium non datur, a mi smo skloni za veliku većinu odlučno ustvrditi ovo drugo. To se napokon moglo i unaprijed vidjeti sve bez proročkoga dara, jer su već kod pregovora o sjedinjenju pokazali i frankovci i furtimaši, koji su pri tom poslu glavnu riječ vodili, da si nijesu nipošto svijesni, koliko se moralne i intelektualne snage i spreme traži od političara, koji bi htio ovakav kat. program u javnosti dostojno zastupati. Za čitavo vrijeme, dok su se vodili

pregovori o fuziji, i jedna i druga strana raspravljala je o tome pitanju, kao da se radi o fuziji «čistih» i «nečistih» pravaša, «frankovaca» i «milinovaca» i t. d. Ponašali su se i jedni i drugi, kao da su ih dosele dijelile samo osobnosti, ili sitne razlike u mišljenju o kakvom posve neznatnom pitanju, a ne onoliki bezdan, koliki dijeli u najvažnijim i temeljnim pitanjima javnoga života jednog liberalca od pravog i potpunog katolika. I jedni i drugi kao da su mislili, da je liberalcu, koji je liberalno odgojen, pa i osijedio kao liberalac i koji o kat. vjeri znade toliko, koliko je čitao u svojem dotadašnjem liberalnom «Leibjournalu», da je takovom liberalcu dakle dosta osuditi naprednjačku protuvjersku i protupopovsku rabotu, proglasiti hrv. svećenstvo u većini patrijotičnim i pravim narodnim te napokon priznati, da je vjera potrebna, jer bi bez nje puk poklao gospodu i bogataše, pa nakon te ispovijesti eto ti od liberalnog vuka blago katoličko janješce, od zakletog dušmanina rimskog klerikalizma eto ti gotova kat. zastupnika ili čak i vođe jedne kat. stranke.

Sreća za hrv. katolike, što nijedan socijalista nije u tome zasijedanju bio izabran, a naprednjaci u zdvojnoj borbi s Tomašićem pustili na miru i vjeru i popove, inače bi prigodom kojeg žešćeg i spretno aranžovanog antiklerikalnoga nasrtaja hrv. katolici mogli lako doživjeti od «svojih» zastupnika takvu obranu kat. načela i prava, da bi još dugo i dugo poslije toga molili onu poznatu molitvicu: Oslobodi nas, Gospodine, od ovakvih prijatelja i branitelja, pa ćemo se od neprijatelja brzo i lako obraniti!...

5. Duh „Hrvatstva" u „Hrv. Pravu".

„Ovaj će list istim duhom disati kao i „Hrvatstvo"."
„Hrv. Pravo" 1910. br. 1.

Ako su zastupnici «stranke prava» ljuto razočarali sve hrv. katolike, mogli su se bar izgovoriti, da se nikad nijesu svojim katoličtvom bogzna koliko isticali i nadmetali. Istina, oni su svuda isticali, da kandiduju na poznatom nam najčistijem kat. programu, da će za nj svom dušom raditi i bojak biti i sl., pa i u svom izbornom proglasu govore o «svetoj pradjedovskoj vjeri», o «preporodu hrvatstva na uzvišenim načelima kršćanskoga morala», pozivaju u boj «za hrvatska prava i vjeru naših otaca» i t. d. («H. Pravo» 1910. 24.), ali ipak ne znamo da se ijedan za-

letio, pa konkretno obećao, da će kat. svetinje braniti baš kao taj i taj proslavljeni i poznati kat. borac. Novinari oko «Hrv. Prava» bili su manje oprezni i sustezljivi, pa su valjda zato i — dublje pali. Što ćemo, kad se preuzetnost osvećuje i ljuto i brzo...

Brzo se pokazala velika razlika izmed bivšega «Hrvatstva» i novoga «Hrv. Prava». Može se reći, da je već od prvoga broja jedna stara i poznata rubrika «Hrvatstva» za uvijek izbrisana iz «Hrv. Prava». Mislimo one vijesti, polemične kraće i dulje članke, ozbiljne podliske i brojne uvodnike, koji su svjedočili veliku budnost i pažnju ljudi oko «Hrvatstva» nad svakim kretom i korakom ratobornoga bezvjerja, krilo se ono pod ma kojim zavodljivim imenom, pod ma kakom šarenm maskom. U «Hrv. Pokretu» izašlo je i gorih stvari već u starom «Pokretu», «Zvono» je zamijenila i na daleko natkrilila «Slob. misao», «Maticu» su posve osvojili pokretaši i «slobodoumnici», «Savremenik» se još gore raskalašio, «Hrv. Djak» upravo pomamio, svašta i koješta je izašlo u izdanjima «Društva hrv. književnika», «Humor. knjižnice» «Modernoj biblioteci» i t. d. i t. d., ali za čitatelje «Hrv. Prava» ostalo je sve to zastrto debelom koprenom guste tame i potpune zaboravi. Tek tu i tamo, nakon dugoga vremena osvijetli tu tminu koja kratka i beživotna vijestica poput trenutačne blijede varnice, koja kao da ima samo tu svrhu, da se nakon toga kratkog i mutnoga bljeska tama i praznina još teže osjeti, još crnije vidi.

Za «Hrv. Pravo» nema u Hrvatskoj više nikakve pogibelji za kat. vjeru u Hrvatskoj, a napose među inteligencijom i đaštvom, nema više pogubnoga naprednjaštva, kao da ga je preko noći mrak pojeo. Na to mišljenje morala je hrv. katolike zavesti ustrajna šutnja «Hrv. Prava», jer kad kat. glasilo ni ne spominje kakve pogibelji za vjeru, kakvih napadaja na vjeru, onda mora inteligentan katolik malo po malo doći do uvjerenja, da takvih napadaja i pogibli jamačno više nema. A «Hrv. Pravu» nije ni ta šutnja bila dosta, već je nastojalo i izričitim izjavama utvrditi hrv. katolike u tome mišljenju, uljuljati ga u taj bolesni i pogubni san, pogibeljniji od naprednjačkog rada. Već u 34. broju uvjerava «Hrv. Pravo» u uvodniku svoje pristaše: *«Hrvatski narod odpuhnuo je tako reći s javnoga poprišta bezvjersko pokretaštvo!»* Dakle je pokretaštvo iz naše javnosti «tako reći odpuhnuto!» Tako ga je lako iz Hrvatske nestalo kao perca s krova, kad ga povjetarac digne i bogzna kuda ponese!...

Ako je bezvjersko pokretaštvo otpuhnuto *«s javnoga poprišta»*, onda taj fakat može samo to značiti, da tog «bezvjerskog pokretaštva» više nema ni u politici, ni u književnosti, ni u novinstvu, uopće, da se nigdje na javu ni ne pomalja. To onda znači, da je — hvala dragom Bogu! — i «Pokret» postao katoličkim listom i «Savremenik» i «Slob. misao» i t. d. Ako je pak tako, onda valja te listove i publikacije svim katolicima toplo preporučiti za čitanje pa i pretplatu. I naše drago «Hrv. Pravo» posve logično, otvoreno i mirne savjesti to i čini, bar djelomice. Kroz godinu dana svoga dragocjenog života i mučnoga rada za prosvjetljenje hrv. katolika pravi ono ponovno reklamu za «Savremenik» (gotovo svaki broj), «Jug», «Mladu Hrvatsku», «Humorist. knjižnicu», «Modernu biblioteku», izdanja «Kluba hrv. književnika» u Osijeku i t. d. «Savremenika» se napose tako često sjeća i tako ga toplo preporuča, da je «Mlada Hrvatska» već ljubomorna postala», pa na str. 247. god. IV. piše: «Hrv. Pravo» oglašuje i vrlo toplo piše o «Savremeniku»... Ali to je ipak — pravaški list... Oj Todore, Todore...»

Da svoju «Mladu...» ljubimicu utješi i da ujedno dade što rječitiji odgovor na porazne kritike «Luči» i «Hrv. Straže» o antiklerikalnim načelima i pisanju liberalnih mladohrvata u «Mladoj Hrvatskoj» piše «Hrv. Pravo» o njoj, da je puna «veoma poučnog , ukusnog i lijepog štiva» (1911. 159.) - Nekim čudnim slučajem dospio je u 64. broj «H. Prava» članak od jednog svećenika pod naslovom «Upliv zle štampe», a već u 65. br. izlazi vanredna pohvala i preporuka osječkoga «Kluba hrv. književnika», napose samo uredništvo «preporuča pažnji čitalaca svojih» izdanje toga kluba «Mi». — Još ljepše prolazi «dražesna pripoviest hrv. slikara i noveliste Dragana Melkusa», štampana u Matičinu «Kolu», koja je «po svojem sadržaju prava slavonska idila, puna raskoši i života, puna iskrene ljubavi i poezije». A znate, kakav je sadržaj te idile, kakva li ljubav i poezija u njoj? Evo: Pastirica Janja istjerala jednog svibanjskoga jutra guske na pašu pod Savu i iščekiva dragana. Nakon par riječi s njome «uhvati djevojče oko pasa, ruka mu se i nehotice dotakne njenih grudi. Oboje se uplašeno i požudno pogleda u plamene oči, lanjini se obrazi zažariše sve do tamno-smeđe, bujne kose... Obujmilo ih čuvstvo čudno, dosele nepoznato... Janja se samo pomalo, pomalo otimala zagrljaju...» I mjesec se već «nakiselio» (?) zlorado», kad je Janja ustala, protrla si oči, kao da se iz sna pro-

budila». «Poravna odijelo, duboko uzdahne i... krene lagano kući». — Od toga časa ne vidje više svoga dragana Vinka, ali osjeti posljedice svoga grijeha s njime. Otac njegov ni čuti za ženidbu s Janjom. «Morat će u Savu od sramote...» Ali «vratio se Vinko u dobar čas» i natjerao oca da pristane na ženidbu. Kad se rodilo dijete, stari je bio tako blažen, da «nije ni pitao, zašto je mališ tri mjeseca prije običajnog roka ugledao svjetlo svijeta!?...» — To je zadržaj, a moral cijele te idile? Evo ga u zadnjoj njenoj izreci: «Ima i u našeg paura poštenja, a i srca, vjerujte!...» — A moral ove laskave kritike «Hrv. prava» o ovoj «dražesnoj idili?» Mislimo, da će biti sve prije nego one riječi, što ih uzesmo za motto ovoga poglavlja.

Kad «Hrv. Pravo» nalazi toliko «iskrene poezije» u ovakvim «dražesnim idilama» u priči, zašto da odvraća od njih oči, kad ih ugleda na slici? I ne odvraća, a još manje se nad takim prizorima zgraža. Tako prigodom izložbe društva «Medulić» piše (Z. Vukelić) opširnu ocjenu, a u njoj svaki čas čitamo «gola žena», «bezbroj a sve gole», «naga trudna žena» i t. d., ali da bi riječi našli protiv toga «umjetničkog» atentata na kršćanski moral i svaku estetiku osim naprednjačke. Još kritičar žali, što ona slika, «bezbroja» ženskih prilika, koje su naslikane «sve gole» nije reprodukovana u katologu mjesto jedne druge, na kojoj su tri mladića obučena u «švimhoznima». — Iz sličnih valjda «umjetničkih» motiva pravi isto «Hrv. Pravo» u br. 170. 1911. reklamu za poseban izlet Hrvata na rimsku «umjetničku izložbu», koja da je vanredna privlačivost «za sve kulturne narode», a to valjda zato, što je priređena u slavu ujedinjenja Italije ili bolje oroblјenja sv. Oca, kako je to i samo «Hrv. Pravo» ponovno izjavilo, ali dakako samo u rubrici za umirenje i kapacitovanje furtimaša, pod naslovom: «Vjera i Crkva».

Kad «Hrv. Pravo» ovakvu reklamu čini književnim i «umjetničkim» tvorevinama i pothvatima, koje bi «Hrvatstvo» nazvalo atentatima na kršć. moral i vjerske svetinje hr. naroda, onda je zbilja malenkost njegova čestitka Mariji Jurić Zagorski i Slavku Vodvařki, kad su se vjenčali u protestantskoj crkvi nakon prelaza iz katoličke Crkve u protestantizam, (jer je Zagorkin zakoniti muž još živ.) «Hrv. Pravo» naime javljajući to vjenčanje u 127. br. 1911. dodaje posve ozbiljno i uljudno: «Čestitamo»... I mi «Hrv. Pravu».

*

No «Hrv. Pravo» nije stalo na po puta, nije se zadovoljilo samo s reklamom za takvu umjetnost, kakvu mora svaki katolik osuditi, ono ju je i u svoj *podlistak* unijelo. Već smo spomenuli, kako je «Hrvatstvo» znalo upravo krasno izrabiti svoj podlistak za originalne i prevedene radnje od velike vrijednosti i plemenitog odgojnog utjecanja u duhu kat. načela. Nije bilo baš bez pogrješke u tome pogledu, ali «Hrv. Pravo» je obratilo pogrješke i iznimke «Hrvatstva» u svoje pravilo, a pravilo «Hrvatstva» u svoje iznimke.

Već u 1. broju novoga «Hrv. Prava» počinje izlaziti roman «Nečisti duh» od S. Zemlak, a u prijevodu Marije Kumičić. Još se nije taj roman ni svršio, kad li u «Danu» prekipjelo, jer se nije već moglo čitati, pa poručio «glavnom uredniku, katoličkom svećeniku Vilimu Ivaneku, da je to «uistinu pravi nečisti duh kat. dnevnika». («Dan» 1910. 46.) «Ne znamo» — nastavlja uredništvo «Dana» — «kako je uopće taj roman došao i prošao ruke svećeničke!... Čemu kat. listove puniti prijevodima kojekakovih «funtromana», koji se još uzato od katoličkog društva masno honoriraju? Ako se već donose prijevodi beletristike, pitamo, zar mi nemamo naših katoličkih pisaca, kao jednoga Danca Jörgensena, Francuza Bourgeta, Engleza Shehana? Nijesmo protivni, ako se prevode i ruski pisci, ali ti moraju poznavati kršćanski moral u svojim djelima. Ne smijemo zaboraviti, da pojedine scene djeluju u ovakovim dnevnicima gore, nego li u knjizi, gdje u sastavu s drugim mogu iščeznuti. Nijesmo ničiji mentori, ali smo ipak slobodni napomenuti, da bi u «Hrvatskom Pravu», kao organu kršćansko socijalne pravaške stranke željeli i članaka — a osobito podlistaka socijalnog i apologetskog sadržaja».

Na ovu kritiku izišao je ovaj odgovor u br. 48. 1910. «Dana»: «Na naše pisanje uzvratila nam je (gđa Kumičićka) privatnim listom, u kome veli, da u romanu na kraju pobjedjuje kršćanski nazor, pa da ono, što smo mi u romanu osudili, nije za osudu, ako se fragmenat promatra u cjelini».

Sad smo znatiželjno čekali svi na taj «kraj» prama «kršćanskom nazoru». Dočekasmo ga u br. 63. 1910. Moramo priznati, da se tu zbilja svi mire, svima se prašta, za sve se nalazi neka isprika ili razjašnjenje osim jednoga, a to je — pop. Uistinu je taj pop faktični i najveći, a skoro bismo mogli reći i jedini krivac svemu užasnomu zlu, koje se opisuje u tome romanu. Jedanput samo spominje se on i to, kad propovijeda. U toj propovijedi ti-

tuluje on svoje stado laskavim epitetima kao što je: «bogumrzki, nezahvalni puče», «vi bezdušno, bezvjerno blago», «niemo blago» i sl. Tema propovijedi je, da bi se seljaci morali moliti za bolesnog cara, koji ih je oslobodio tlake i učinio, da su «danas više od gospode. Danas im se možete suprotstaviti, možete im se dapače osvetiti . . .» Ove riječi pobude u junaku romana misao na užasnu osvetu protiv vlastelina, za koga misli, da mu je zaveo ženu. — Istina je, da se tu opisuje jedan tipični «ruski» pop, ali kad mu nije suprotstavljen dostojniji predstavnik svećeničkoga staleža i kršć. vjere, ostaje on u tome romanu jedinim zastupnikom i svećeničkog staleža i kršć. morala, pa je s njegovom osobom izvrgnut ruglu i preziru i stalež i načelo, koje zastupa. I tako je u tom romanu faktični i jedini «nečisti duh» i poticatelj na zlo jedan — pop. — O kojekakvim praznovjernim slutnjama i tajinstvenim pojavima u toj pripovijesti šteta riječi trošiti, jer odgovaraju zbilja «babljim bajkama». — Svakako, s kojegod se strane promotrio taj roman, sve bi se moglo o njemu prije reći, nego to, da u njemu «pobjeđuje kršćanski nazor».

U 84. br. 1910. navješćuje «Hrv. Pravo» nov roman «U moru plamena» i obećaje, da ćemo «čitajući taj roman na koješta naići, što će osobito povoljno i utješljivo djelovati na naše osjećaje».

Ako je koji katolik pročitao taj roman, morat će izjaviti, da je na njegove osjećaje djelovao svakako samo ne «osobito povoljno i utješljivo». No kad nitko nije za ovu pripovijest ni javno ni privatno ustvrdio, da u njoj «pobjeđuje kršćanski nazor», ne ćemo se kod nje ni zadržavati. Svakako možemo ustvrditi, da bi bolje pristajala u «Dom i Sviet», nego u jedan dnevnik, uređivan u duhu bivšega «Hrvatstva». — Ako pak to vrijedi za roman «U moru plamena», vrijedi još više za slijedeći: «U borbi sa sudbinom». Pripovijest je to iz ciganskoga života sa svim svojstvima i odlikama poznati indijanskih i kriminalnih pripovijesti. «Dom i Sviet» i poznati izdavač kriminalnih romana Pužar u Sisku mogli bi radi ovoga romana formalno tužiti «Hrv. Pravo» zbog otimačine ili nedopuštene konkurencije.

No ta pripovijest koliko i bila ciganska, ipak ima štošta i kršćansko, ako katoličko baš ništa, ali «Majčina osveta» bila bi i za «Dom i sviet» nešto sumnjivo i opasno. Tu se opisuje osveta matere na jednom ciganinu za ubijenoga sina. Ona ga spali i dok on gori u paklenim mukama, opisuju se njezini osjećaji ovim

riječima: «Oh, ove muke kakova slast! Kako taj krič iz dimnjaka, ovo užasno tulenje i zavijanje godi njezinom uhu puneći joj srce neopisivom slasti». («Hrv. Pravo» 1911. 305.)

«Zu guter letzt» dodati nam je, da je u 174. br. 1911. počeo izlaziti i prijevod Dumasova romana «Kraljičin djerdan». No valjda se i u blizini «Hrv. Prava» našao tkogod, kome se činilo malo presmjelo iznositi u dnevniku za katolike stvari, koje su na indeksu, pa su s tim romanom prestali.

Ljudi oko «Hrv. Prava» pokazali su se u mnogoj stvari nedorasli svome pozivu, ali ipak rijetko u kojoj tako kao u literaturi. To svjedoči podlistak, to kazališne recenzije, u kojima se ni za 1% ne računa s načelima kršćanskog morala, koliko se računalo u «Hrvatstvu». Ali jer nemamo ni vremena ni prostora, da se time na tenane pozabavimo, prelazimo na daljnje karakteristike «Hrv. Prava» obzirom na njegova kat. načela.

*

U 228. br. 1911. donosi «Hrv. Pravo» poznatu izjavu zagrebačkih bogoslova, da će ostaviti sjemenište, odcijepi li se *Rijeka* od senjske biskupije. Koliko smo mi informovani, duhovna je oblast isti dan, kad je taj zaključak poslan uredništvu, tražila od istoga, da ga nipošto ne objelodani. Međutim vele da je bila stvar u to već štampana, pa bi se uredništvo glede toga moglo još bar kušati ispričati. Ali kako da se ispriča radi onoga, što par dana kasnije u 234. broju na uvodnome mjestu donosi list. vlč. g. Jemeršića, u kojemu su i ove «katoličke» izjave: «Danas krivi savjetnici slave orgije i izradjuju pobjede, pače na zator vjere, gdje u prijestolnici dičnog blagopokojnog Milinovića, nadbiskupa glagoljaša, u Baru, Sveta Stolica namješta upraviteljem nadbiskupije Talijana, rodjenog u Apuliji, koji ne umije ni rieči hrvatski, a niti pojima običaje junačkih sinova vilovite Crne Gore. O. Metod Radić, privremeni upravitelj nadbiskupije, Dalmatinac, mora bježati pred Talijanom u samostan u Spljet, a da ni riječi za oproštaj ne smije reći svome narodu. I sam viteški kralj Crne Gore čudi se takvomu postupku i traži odstranjenje težke povrede. O da! Tko je još kada i gdje bio Hrvatu prijateljem?! . . .»

U istom broju su i «prosvjedi proti odciepljenju Rieke», a u njima odobravanje rezolucije zagrebačkih bogoslovaca i veselje nad njihovim «novim preporodom». Tu je i rezolucija akade-

mika iz Innsbrucka, koji «poznavajući dobro podmuklu i tudjinsku politiku Vatikana» ne vjeruju «izjavama s oficielne strane». Sve to bez ikakve primjedbe uredništva.

Tko da se nakon ovakvog pisanja o Rimu i sv. Stolici čudi, što se «uredništvo «Hrv. Prava» ni na što tako ne ljuti i ne žesti kao na to, ako tkogod «frankofutimaše» okrsti imenom: «kršćanski socijali» (n. pr. u br. 149. 1911.), ma da se u programu «stranke prava» ponosno ističe, da stranka preuzima «načela kršćansko-socijalna». I da valjda ukloni od sebe i sjenu kršćansko-socijalne natruhe, zove «Hrv. Pravo» konzekventno slovenske, belgijske i druge kat. stranke i političare mnogo porugljivijim imenom nego što je kršćansko-socijalno — klerikalcima («Hrv. Pravo» 1911. 160. 200. 218. i t. d.)

I tako to ide redom. I ondje, gdje se «Hrv. Pravu» upravo nameće prilika, da pokaže svoj kat. karakter, ono se znade izvući i izbjeći svakoj i najsitnijoj manifestaciji za kat. ideju. Najljepša se za to zgoda nadala na svetkovinu sv. Ćirila i Metoda, naših narodnih apostola, koja se zadnjih godina počinje slaviti kao narodni blagdan. Tko će moći takvu zgodu bolje izrabiti i na njezino se značenje osobito obzirom na naše današnje prilike s kat. stajališta osvrnuti ako ne «Hrv. Pravo» kao kat. dnevnik? Pa ono je to i učinilo čitavim uvodnikom. Glavna pak misao je u tome uvodniku, kako Madžari hoće da hrvatstvo izčezne, da se utopi u magjarstvu». Na to nadovezuje «Hrv. Pravo»: «... O-voj zabludi mora konačno biti kraj, a sve sile naše treba da se ujedine, da pokažu neslomivi odpor prema svim protuhrvatskim težnjama, kako proti germanizatorskim, tako Talijanaškim i magjarskim. Naš narodni blagdan mora imati to znamenovanje». — Ovako predstavlja glasilo hrv. katolika značaj svetkovine naših sv. apostola, koji su imali pred očima samo vječno spasenje. Posve kao «Obzor», «Pokret» i Supilo ili Smodlaka.

*

U kakvom je dakle odnošaju stajalo «Hrv. Pravo» i «stranka prava» prama kat. vjeri? Po programu u najidealnijem, a u praksi skoro u onakvom, u kakvom stoje liberalni «mladohrvati». Razlika je samo ta, što ovi otvoreno već sada govore pa i u svoj program uvrštuju, da su «posve liberalna» i «skroz antiklerikalna struja», da im je «francuska revolucija siguran kažiput»,

da im je u književnosti i umjetnosti načelo «l'art pour l'art» itd. a «Hrv. Pravo» je mislilo, da još nije došao čas za tako otvorene i iskrene izjave. Evo tome i opet dokaza iz samoga «Hrv. Prava».

Na svoj imendan 1911. držao je dr. J. Frank po svom starom običaju pred svojim čestitarima i štovateljima veliki govor, u kojemu je po «Hrv. Pravu» (1911. 154.) rekao i ovo: «*U toj ideji* («čistoj ideji hrvatstva») *leži naša jakost,* nju treba čuvati, nju obezbiediti, ali mora biti doista *čista ideja hrvatstva,* jer čim je pomiešana s drugim idejama, onda je tu u njoj već položeno sjeme neuspjevanja, onda joj je razvitak ugrožen, a onda i od sebe sliedi i uništenje obstanka». Ovo donosi «Hrv. Pravo» bez prigovora ili razjašnjenja. Kakve su to druge ideje, od kojih se «ideja hrvatstva» mora čuvati i čistiti, s kojima se ne smije miješati? Zar možda političke? Zašto se sustezao dr. Frank ili ur. «Hrv. Prava» to jasno reći? Teško nam je u tu verziju vjerovati, pogotovo kad pročitamo na istoj stranici istoga broja «Hrv. Prava» vijest o posljedicama toga govora kd mladih čestitara i štovatelja dra. Franka. Ta vijest pod naslovom: «Demonstracija na Kaptolu», izvješćuje ukratko o demonstraciji, što ju je priredila «pravaška akademska omladina» (koja izdaje «Ml. Hrvatsku»), o Josipovu na veče. Ta je mladež dakle pošla na kaptol kličući: «Živio dr. J. Frank, *abzug furtimaši,* i t. d. «Hrv. Pravo» krsti tu demonstraciju «nepromišljenim i prenagljenim iskazima», pa se usuđuje ponizno poručiti «mladoj gospodi» još samo ovo: «... ako mlada gospoda misle, da im je nanesena kakva krivica, imadu odabrati drugi način, da traže razjašnjenje ili zadovoljštinu». Dakle «Hrv. Pravo» ili «furtimaši» u njegovoj redakciji nude još «razjašnjenje ili zadovoljštinu» toj «mladoj gospodi»! To je svakako još i više nego kršć. samozataja, jer ova ne poznaje oproštenja i popuštanja, kad je povređeno — načelo, a ne osoba. — A što da reknemo o prenagljenim iskazima»? Zar to ne znači: Budite pametni, dečki! Još nije došao čas, da furtimašima otvoreno i javno doviknemo: «Abcug!» Strpite se još malo, pa će i taj čas doći, kad ćemo moći i mi s vama skupa ovako otvoreno manifestovati svoje mišljenje i osjećanje...

Takav eto sud možemo i moramo da sebi stvorimo o «duhu «Hrvatstva» u «Hrv. Pravu» na temelju onoga, što je u njemu štampano. Kakav bi taj sud izgledao, kad bismo bili upućeni i u ono, što se «iza kulisa» zbivalo u uredništvu toga lista, to ne znamo za stalno, ali držimo, da bi jedva bio povoljniji. U tome nas

osobito utvrduje ova izjava u posebnom izdanju «Luči» od 13. stud. 1911., gdje čitamo i ovo: «Dok smo prije zajednički radili u «Jutru» i «Hrvatsku» mi mladi i oni, dotle nas evo danas, rekao bih, tjeraju ponovno u katakombe. Dok smo prije svim žarom, ne žaleći vremena, truda i nespavanja pješice i uz svoj trošak potucali se po cijeloj Hrvatskoj agitirajući za katolički pokret, danas eto naš trud, našu muku, kao plod, koji dozrijeva izručuju nepozvanom gostu, da ga pobere. To jako — jako boli. Dok su nam prije stupci «Hrvatstva» i «Jutra» u svako doba bili otvoreni, danas moramo moljakati ponizno, da nam se smiluju i blagohotno prime koju za naš katolički đački pokret prevažnu stvar, a i onda je bahato okljaštre. Mjesto majke dobili smo maćuhu, koja njeguje svoju djecu, nama protivničku. Mi smo pomagali, da se uredi stan, iz kojega nas ona nemilosno goni. Zar ima veće ironije? Danas mi nemamo dnevnika, u kojemu bismo mogli o svojim stvarima pisati; još nam preostaje jedina «Luč».

6. „Grob" ili uskrsnuće?

— Prije no što pređemo na daljnje razlaganje, moramo nešto reći o znamenitoj promjeni, što se dogodila s ovom našom radnjom. Kad smo joj stavili za naslov «obračun», učinili smo to promišljeno želeći iznijeti u «Hrv. Str.» što iscrpiviju kritiku svih načela stranke prava i njezina glasila, pa i stranačke taktike, kao i tehničke strane lista. Držali smo, da je nadošao zgodan čas, da se iznese stvarna kritika naše stranačke politike obzirom na najaktualnije narodne potrebe i temeljna načela kat. pokreta. Očito je naime, da kod nas Hrvata politika upliva na čitav duševni život i razvoj narodni kao valjda nikoja druga grana duševnog života i rada narodnoga. Nekoja nepročišćena i nerazbistrena politička pitanja smetaju i našem kat. pokretu kao jedva koja druga zapreka. Ta pitanja napokon i nijesu baš čisto politička, već im je osnov i izvor dublji, no što se to površnom promatraču čini. Te razne političke zasade uistinu su samo grane i plod onih snažnih debala, štono ih zovu «svjetovnim nazorima». Ovakva se pitanja i kod drugih naroda iznose i kritički pretresaju po raznim ozbiljnim smotrama, pa zašto da se to i kod nas ne počne? I mi se odvažismo na taj korak. Odlučismo glavna načela naše pravaške politike i njezine taktike pretresti do samih temelja. Toj zadaći namijenismo najveći dio naše radnje. Glavni dio bio je već i poslan još prije Božića na Rijeku u tiskaru. Međutim se dogodi u Hrvatskoj nešto, čemu se nijesmo nadali. Nad Banovinu nadviše se tmaste oblačine, a iz njih počeše već strijeljati munje i udarati tuča na sve strane. Što će se još iz toga oblaka sasuti nad ovu iskušanu zemlju i jadni narod, nitko ne može ni slutiti. Mi smo jedno ipak za stalno znali, a to je, da će i «H. Str.», ako u njoj izađu naša politička poglavlja biti tako progonjena, da bi taj progon mogao i njezin opstanak na kocku staviti. To nam potvrdiše svi, kojima smo samo nešto iz tih poglavlja spomenuli. Tko bi se pak od hrv. katolika usudio ovakvu odgovornost na se preuzeti?... Jedino, što nam je sada preostalo, bilo je, da učinimo mi, što bi inače hrv. političke oblasti učinile, da — zaplijenimo sami svoju radnju. Mi to evo sa žalošću i činimo. Ispuštamo svu kritiku čisto političke strane «Hrv. Prava» i našeg službenog liberalnog pravaštva. Žao nam je, što to moramo učiniti, jer radnja zbog toga gubi ne samo karakter «obračuna», nego — bar po našem mišljenju — i najzanimiviji i najvažniji sadržaj, gubi ono, što nas i jest ponukalo na ovo pisanje. A i ovo, što držimo, da i u sadašnjim prilikama smijemo na javu iznijeti, ostat će kusato, nepotpuno, pa možda i gdjegdje nejasno. No za sada pomoći bolje ne možemo, jer je valjalo brzo preraditi ovo, što iznosimo, a glede onoga, što ispuštamo, tješimo se onom latinskom: quod differtur, non aufertur. Nastupe li u Hrvatskoj mirnija vremena, a ne promijene li se bitno polit. prilike među hrv. katolicima, mi ćemo onda reći, što nam je već davno na srcu.

U svom dosadašnjem ispitivanju promatrali smo naše t. zv. «frankofutimaše» u sabornici i novinstvu i to posebnim obzirom na vjeru.

«Vjera je privatna stvar» — to je dogma svakog liberalca, pa se o njoj ima što manje u javnosti govoriti. Zato se i upliv vjere i sam spomen vjere ima potiskivati iz politike i književnosti, kritike, iz čitavoga javnog života. Dakako da će tu prazninu prije ili kasnije ispuniti ideje antiklerikalne, protuvjerske do agresivnosti. «Hrvatsko Pravo» je pripravilo put tome procesu, obavilo prvi i najvažniji posao — odstranilo iz javnoga života vjeru s onoga mjesta, koje joj pripada, a to je ono isto mjesto, na koje ona ima pravo i u privatnom životu: prvo i nepovredivo kao riječ i volja samoga Boga. Za katolika je

vjera u javnom i privatnom životu kao Božja riječ, svetinja, nešto sakrosanktno, što nitko ne smije povrediti, na što se mora sve drugo obazirati i čemu se ima sve ostalo podrediti. O toj se stvari u «stranci prava» zašutjelo, o nju se pomalo počelo i spoticati, protiv nje pozitivno griješiti. Počelo se dakle prelaziti i u drugi stadij liberalizma, počelo se otvoreno griješiti protiv načela kat. Crkve, počelo se i protiv nje raditi. Daljnja evolucija vodi u poznati nam već agresivni antiklerikalizam mladohrvata, naprednjaka i soc. demokrata. Načela pak i rad toga posve razvijenoga liberalizma poznata su nam predobro, pa se time ne ćemo ovdje više zadržavati. Preći ćemo na spomenuti karakteristikon pravaške politike, koji je najmanje političan, a i naše pisanje ćemo ublažiti i «cenzurirati» koliko samo bude moguće, da nikoga ne «uzbunimo». Taj karakteristikon pravaškog rada ili bolje nerada osniva se na jednoj političkoj točki pravaškoga programa, na — protunagodbenjaštvu. «Dolje s nagodbom!», to je prava politička dogma pravaška, a mi bismo skoro rekli i hrvatska. Rekosmo hrv. politička dogma, jer koji je Hrvat još i danas uvjereni nagodbenjak, t. j. tko je od Hrvata još uvijek osvjedočen, da sadašnji državopravni odnošaj između Hrvatske i Ugarske, tako odgovara časti i interesima hrv. naroda, te bi ga trebalo i dalje još držati i braniti?... Mi imamo istina nagodbenih stranaka, ali te svakom zgodom ističu, da se one «postavljaju na nagodbu» samo zato, da je pomoću nje same lakše odstrane ili «poprave». Čini se zato, da je poklik: «Dolje s nagodbom!» zaista krič ojađene i ispaćene duše čitavog hrv. naroda. — No i tu vrijedi ona stara riječ: Oui nimium probat, nihil probat. Tko n. pr. ne će uvidjeti, da je to pretjeranost, kad «Hrv. Pravo» (1911. 219.) na sve pojave najgadnije korupcije med našom birokracijom dovikuje svima, koji to po zasluzi žigošu: Dokinite nagodbu, pa toga ne će biti! Dakle: dokinimo nagodbu, pa smo «jenseits von Gut und Böse!» Kraj je onda svakom zlu i nemoralu i ljudi će postati bar na pola anđeli!...

Ali ovo je još ljepše: «Navjestite vi, hrvatski učitelji, smrt onoj, koja je jedina kriva vašim kukavnim materijalnim okolnostima. To vam je nagodba. U boj proti njoj. To vam neka bude pozdrav, kojim ćete djecu u školi pozdravljati. To neka bude vaša naučna osnova. Time djecu napuštajte iz škole. Dolje nagodba! Dolje magjarska prevlast! — neka vam bude *svakdanja molitva.* Već neka i djeca znadu, što ne da Hrvatskoj napried!»

(«Hrv. Pravo» 1911. 223). Upozorujemo, da je riječi «svakdanja molitva» samo «Hrv. Pravo» — rastavljenim slovima naštampalo. Takav apel nije napokon ni tako čudan, ako je nagodba zbilja «jedina kriva» svemu zlu u hrv. narodu, kako mora čovjek nužno zaključiti iz čitavog pisanja «Hrv. Prava». A tu misao kao da naše liberalno pravaštvo što dalje, to odlučnije brani i utvrđuje. Tako čitamo u 15. broju «Hrvatske» (1911.): «Nema poštena čovjeka, koji ne će uztvrditi, da je ona (nagodba) za Hrv. izvor svake nesreće... Zašto svaljivati krivnju na ljude, kad su ljudi žrtve samih institucija». — «Hrv. Pravo» to mnogo puta očito tvrdi ne samo za materijalnu propast naroda, nego iza moralnu. Tako u spomenutom 219. br. gdje govori o korupciji med činovništvom veli i ovo: «Tada ne će hrv. činovnik biti prisiljen u korist tudjinske prevlasti činiti ono, što pod ovim ustavom kadšto mora činiti. Zar da opet ponavljamo nepobitnu istinu, da drugačije ne može biti...» Dakle i kojekakve proste lopovštine, krađe, pronevjerenja i drugo što je dalo povod tome članku (slučaj Šmid u Varaždinu), sve to danas činovništvo kadšto baš «činiti mora» i «drugačije ne može biti!» U 284. broju dovikuje svima, koji ustaju protiv te korupcije: «... spriečiti korupciju. Pod nagodbenim sustavom to je uzaludan posao». Dakle ta nagodba tako sili činovništvo i na zločine, da ih ono «činiti mora», pa je «uzaludan posao» i ustajati protiv toga zla, a gotova nepravda «svaljivati krivnju na ljude, kad su ljudi žrtve samih institucija!»

Ovakvim načelima je dana pokvarenoj birokraciji potpuna sloboda ili bar udobna isprika, da čini s narodom, njegovim imetkom i njegovim ustavnim pravom, što ju je volja. Ta ona to pod ovim sistemom «kadšto činiti mora!» A tko će odsjeći granicu, gdje počinje, a gdje prestaje taj «kadšto»?... Još bismo razumjeli ispričavanje činovništva, ako glasuje protiv uvjerenja, samo da ne izgubi služba, ali ispričavati pozitivne protuzakonite i nemoralne čine s «moranjem», to je nemoralno pred svakim moralom. Takav «mora» ne priznaje nikoji, a najmanje kršćanski moral.

«Hrv. Pravo» je bilo dosljedno, pa uistinu nije ni ustajalo protiv toga zla, kako bi to čovjek očekivao od opozicionalnoga lista, kojemu baš ovakvi korupcijonistički plodovi jednoga sustava daju zgodu, da svu zloću njegovu plastički prikaže na njegovim plodovima. Zar ne upozoruje i samo sv. Pismo i primjer Spasiteljev na metodu pobijanja koje nauke ili «sustava» na te-

melju plodova? Ali «Hrv. Pravo» o plodovima svog najvećeg dušmanina — nagodbe najradije — šuti...

Ako pak i progovori koji puta o tim pojavima, to biva obično u tonu, kojim je jedan od urednika «Hrvatske» (—, valjda bivši glavni uvodničar «H. Prava») progovorio o nekim protuzakonitostima Tomašićeva režima, veleći: «...moramo sa sažaljenjem ustanoviti, da taj režim gotovo ni ne vodi brige o drugom čemu, nego o «budućnosti pojedinaca»... Pravaši ne spadaju u one, koji bi svako takvo zanimanje za «budućnost pojedinaca» uzimali tragično»... (Hrvatska», br. 57.)...

I ne samo protiv te službene korupcije, nego i protiv ostalih moralnih i socijalnih poroka i grijeha u hrv. narodu — kako puku, tako i inteligenciji — izjavljuje se «Hrv. Pravo» tek kada tada kojom mlakom i površnom frazom, kao da te mane u životu narodnom ne imaju zbilja nikakvog značenja ili kao da se one uistinu mogu ma kakvim političkim sistemom preko noći uvesti i — što je još važnije — odstraniti. Tako je dosljedno pisalo «Hrv. Pravo» do svoga konca u vrijeme, kad ne samo prvi socijolozi nego i naši srednjoškolci već znadu, da je baš u kulturnim i ekonomskim prilikama glavni uvjet napretka i opstanka kojega naroda. Sav svijet danas motri, kako napreduju neprestano i Česi i Slovenci i Rumunji, koji također nijesu slobodni ni ujedinjeni, što više bar Rumunji u Ugarskoj imadu i manje političke slobode no mi Hrvati, a kukavno stoje ili i očito nazaduju Srbi i Francezi usprkos svojoj polit. slobodi. Napose što se tiče službene korupcije znamo da je slobodna Franceska dala «panamu», a što se u Ugarskoj, kojoj političku slobodu možemo samo zaviđati, zbiva u pogledu korupcije, to je poznato čitavom kulturnom svijetu.

Kakve mogu i moraju biti posljedice takvoga pisanja, koje za sve zlo i sav nemoral krivi samo sistem i sve druge lijekove, osim odstranjenja nagodbe, proglašuje nemoćnim i «uzaludnim»? Pristaša ovakve stranke i čitači ovakvoga lista moraju logično iz tih premisa stvoriti zaključak: Kad se ne može ništa ni na materijalnom ni na moralnom području učiniti za dobro i napredak naroda, onda je najbolje napustiti sav taj kulturni, ekonomski, socijalni i kako se sve zove taj «sitni rad» u narodu, pa biti samo protiv nagodbe i čekati, dok je nestane, a onda će već doći sva dobra i svi uvjeti napretka i slave. Ali ne treba štioci «Hrv. Prava» ni da se muče takvim razmišljanjem, kad im samo

«Hrv. Pravo» nameće i utuvljuje tu misao, pa i u radikalnijoj formi. Evo što piše u uvodniku 202. broja: «Neprijatelji naši, protivnici naše samostalnosti upućuju nas na gospodarstveni rad te riešavanje socijalnih problema... Tako nam savjetuju i oni naši kratkovidni političari, koji su pred pet godina vikali za «bratstvom oružja»..'. Takvom politikom mogli bi si iskopati samo grob, a mi hoćemo da živimo svojim životom, hoćemo da se otresemo ovoga magjarskoga parasitstva... Borba za našu samosvojnost, za naše ujedinjenje... postaje našom jedinom zadaćom...» Dakle ne samo da ne trebamo kakvog gospodarskoga ili socijalnoga rada, hoćemo li narod dići i osloboditi, nego to ni ne smijemo činiti, ako si ne želimo time «iskopati samo grob...»

Na takvu izjavu će se valjda svatko živ upitati: Pa kako misle ti pravaši postići «samosvojnost i ujedinjenje», u čemu sastoji ta njihova «borba», kakvim će se oružjem boriti, kojim li načinom riješiti svoju «jedinu zadaću», kad je «gospodarstveni rad te riešavanje socijalnih problema» samo «kopanje groba» za hrv. narod? Na to odgovara «Hrv. Pravo» (1911. 282.) najpripravnije, pa i sa začuđenjem: «Za to je čudan i smiješan onaj, koji stojeći u taboru protivnika hrv. težnja pita: kako će pravaši provesti svoj program? Lahko je za to, ako budemo svi htjeli, da se taj program provede».

To i ništa više odgovara «Hrv. Pravo» na gornje pitanje. A kad čovjek taj odgovor čuje, mora i nehotice doći na misao: ti ljudi mora da su pristaše filozofa Hartmanna, koji je učio, da je ovaj svijet tako zločest, da gori i ne može biti, pa zato mora propasti, a propast će, kad svi ljudi uvide zloću njegovu i slože se jednoga lijepoga dana, da će u taj sat i taj čas svi jednodušno pomisliti: mi hoćemo, da se uništi ovaj svijet, i u taj čas nestat će svijeta, svemira, svega...

No šalu na stranu, kad se radi o ovako tužnoj stvari. Ove smo citate iznijeli, da pokažemo kako je liberalno pravaštvo od najteže narodne zadaće napravilo posve komotnu i zabavnu stvarcu. Tko nešto poznaje povjesnicu, taj će znati, koliko je i jače i veće narode truda i žrtava, krvi i borbe stajalo, dok su došli, do slobode i ujedinjenja, ako su ih po nesreći drugi narodi zarobili i raskomadali. A mi, narodić od 4-5 milijuna duša, na koji vrebaju i Nijemac i Talijani i Madžari i Srbi i Bog zna, tko sve ne, mi ćemo samo «htjeti» i sve će lijepo biti, kako si mi to samo zamisliti možemo!... Ali da su nam dušmani još i broj-

niji i jači, sve to ne bi bilo tako strašno, kao što je strašno to, što mi sami zbog nutrašnjijih, moralnih svojih mana i poroka — više nego zbog vanjskih zapreka — bivamo s dana na dan slabiji i nemoćniji. Do 30.000 Hrvata iseljuje se svake godine, skoro 30 milijuna K svake se godine u Banovini na seljački posjed više uknjiži, nego što se isknjiži, sva je Hrvatska posuta štedionicama i bankama, koje Radić opravdano nazva gubionicama (jer jedna u Gospiću radi s 58% dobitka, druga 66, ona u Ludbregu sa 70, u Korenici 76, u Varaždinu 86 i t. d.), u zemlju nam se svake godine useljuju cijele horde Madžara i drugih tuđinaca, iza Rusije i Balkana mi smo prvi narod u analfabetizmu, med seljaštvom se sve više širi pravi socijalizam pod firmom «seljačke stranke», i nama u takvim prilikama ipak ne treba nikakvog kulturnog rada, nikakve socijalne akcije, mi ćemo i dalje samo htjeti i čekati! I to s ovakim programom, koji se u našim sadašnjim prilikama može realizovati samo heroičnim radom na svim područjima javnoga života, a napose na polju kulturno socijalnom i ekonomskom. Naši pravaški političari zaboravljaju na ime, da bez kulturnoga rada i solidne prosvjete nema ni pravoga «htjenja» ni razumijevanja, ni smisla za Vel. Hrvatsku, nego redovito samo za potrebe «trbuha». Bez «gospodarstvenoga rada» i njegovih plodova ekonomske snage i samostalnosti nema opet snage ni uvjeta za pravo patriotsko «htjenje» i idealne težnje, nema ustrajnosti, nema značajnosti u naroda, jerbo: paupertas — meretrix! Pa i sama «Hrvatska» piše u 40. broju 1911. da su pravaši izgubili zlatarski kotar, jer su «svijesni izbornici», koji su dosele bili za pravaša, kod ovih izbora govorili: «Susjedni vlastelin bio je zastupnik, pak je morao prodati imanje, sad ćemo birati Rauera, možda će morati i on svoje imanje prodati!!... I sama «Mlada Hrvatska (1911. 232..) izjavljuje se o tim pravaškim načelima i o dosadašnjem radu pravaša za narodnu slobodu i uvjerenje ovako: «Tek pred izbore prilazi se i sa pravaške strane narodu, da on tada, više nego sigurno — samo slučajno dade onako bunovan od sna baš pravašu, a ne kome drugome, povjerenje. Zamislite, kakova tu zbilja budućnosti predleži od ovakove lutrije!...» Zlatarski je izbor najbolja slika takve lutrijske politike, koja sve stavlja na pred izbornu agitaciju i «htjenje» naroda.

Naši liberalni pravaši doveli su pravaštvo dotle, da je ono danas idejno najsiromašnija i najjadnija stranka. Pravaši danas

niti imadu kakvih kulturnih niti socijalnih nit literarnih ideja, oni imadu samo program od 1894. i «volju» da ga oživotvore. Sav rad se sastoji u beskonačnom, neumornom, jednoličnom ponavljanju, da je sve zlo samo od nagodbe. Pročitajte par uvodnika «Hrv. Prava» i jedva ćete naći štogod u njima osim nagodbe, nagodbe i opet nagodbe. Čovjek se mora na koncu upitati: Pa za koga su pisane ove novine? Zar za kakve zagrižane nagodbenjake, kojima se dotle mora ponavljati, da je nagodba zlo, dok se ne izjave protiv nje ma od dosade i zdvojnosti, ako već ne iz uvjerenja?... A ipak je to glasilo samih osvjedočenih pravaša, koji mrze nagodbu kao živoga đavla! Pa kakvu onda ima praktičnu svrhu to neprestano ponavljanje, da je nagodba uzrok svemu zlu, gdje jest i gdje nije? Ima po svoj prilici samo tu svrhu, da se list ispuni time, kad nema čim drugim. O čemu će drugome pisati? Bilo bi posve naravno, da glasilo pravaško uči pristaše, kako, kojim putem, kakvim sredstvima će najprije ostvariti svoj program, izvojštiti slobodu svome narodu, polučiti jedinstvo hrv. domovine. Ali kako će «Hrv. Pravo» pisati i animovati za ta sredstva, kad ih ono ne zna i ne će za njih ni da znade? Svi kulturni narodi stavljaju danas svu nadu i iščekuju jedini spas od kulturnog, ekonomskoga i socijalnoga rada, a «Hrv. Pravo» drži, da bismo mi tim radom sebi samo grob iskopali! S kakvim onda radom da pođemo u narod? Ne preostaje ništa drugo, van pisati i govoriti bez oduška, da je sve zlo u nagodbi, da svi moramo biti protiv nje i htjeti svoju potpunu slobodu i samosvojnost, a onda će sve drugo doći...

Kako li je visoko nad «Hrv. Pravom» u tome pogledu stajalo «Hrvatstvo», u kojemu smo čitali redovito misli kao što je n. pr. ova: «Što će nam politička nezavisnost, ako budemo gospodarski zaisni, a u prosvjeti mračnjaci». («Hrvatstvo» 1910. 200.) Ili čujmo ovu: «... naroda više ne zadovoljavaju čisto politička, državopravna pitanja... oživotvorenje pravaškoga programa za sada je još ideal bliže ili daljnje budućnosti. Ali zahtjevi narodnoga života ne dopuštaju, da se stoji prekrštenih ruku, dok se taj ideal ne ostvari; inače bi nam se moglo desiti, da dobijemo danas sutra Hrvatsku, ali bez Hrvata». — Prispodobite ove izjave s onom o «kopanju groba» i «htjenju» u «Hrv. Pravu», pa ćete jasno upoznati, kako je daleko «duh» «Hrv. Prava» od duha i načela Hrvatstva», duh liberalnog pravaštva od duha i težnja kat. pokreta...

A kakve su posljedice ovakvoga pravaškoga «radikalnoga rada»? Pametniji i inteligentniji štioci šute, trpe, gutaju i svladavaju se dok ide, a kad im bude te politike već previše, ostave list i stranku, koja širi i brani ovako pogibeljna načela, opasna i za sam opstanak jednoga naroda. Ljudi, koji nemaju bogzna koliko vjere, izgube se obično med naprednjacima. Svi smo već iskusili, da u koaliciji nijesu samo bezvjerski pokretaši, već da ima ljudi, koji svakom zgodom ističu, da osuđuju kulturu program naprednjački, ali da u stranku prava ne mogu, jer da u njenoj politici vide veću opasnost za hrv. narod nego u pokretaštvu i madžaronstvu skupa. Fakat jest, da je «stranka prava» ostala skoro bez ikakve inteligencije osim svećenstva. Pa gdje je tome uzrok, ako nije u samome bezvjerstvu inteligencije? Je li možda pravaški program tako mrzak hrv. inteligenciji? Zar je ona listom protivna slobodi i ujedinjenju Hrvata? Protiv toga protestovaše već sve političke stranke osim madžarona. Evo i u 20. broju 1912. piše «Hrv. Pokret»: «... jednom za uvijek ne stoji, da je program o slobodnoj Hrvatskoj patent i monopol pravaštva. Ta to je cilj, to je *geslo* svakog naroda. «Slobodna i ujedinjena Hrvatska» ne može biti uopće *program* jedne stranke. Programom ima jedna stranka pokazati i put do jednog cilja». — Mi znamo dobro, što nam je držati do patriotizma jednoga «Pokreta», ali ovakvo njegovo pisanje dokazuje bar to, da je većini hrv. inteligencije pravaški program još uvijek srcu prirasao. Pa ako nije program, što je onda uzrok, da je sva skoro hrv. inteligencija odbjegla stranku, koja se bori za najidealnije težnje, koja radi za najljepše ideale svakoga naroda? Na to nam pitanje «Hrv. Pravo» nije dalo jasnoga i odlučnoga odgovora, ali je našoj znatiželji u punoj mjeri zadovoljila sadašnja «Hrvatstva». U br. 69. pod naslovom «Ozbiljna pogibelj za Hrvatsku», upozoruje uredništvo toga glavnog glasila ujedinjenih pravaša, da se ta «ozbiljna», što više i «najveća pogibelj za Hrvatsku» ne nalazi nigdje drugdje nego u — «novim idejama i težnjama». Te nove ideje i težnje po izjavi «Hrvatske» u tome članku oteše pravaštvu skoro svu inteligenciju, čitavo hrv. radništvo i veliki dio seljaštva. A kakve su to ideje? One iste, u kojima je «Hr. Pravo» gledalo grob za Hrvatsku. To su pitanja kulturne i ekonomske naravi. To su ideje i težnje, koje idu za ojačanjem te kulturnim, ekonomskim i socijalnim dizanjem pojedinih staleža. To je čak i težnja i zahtjev hrv. «klerikalaca», da se vjerskom

osvjedočenju hrv. naroda iskaže obzir i poštovanje i u javnim institucijama narodnim...

Te nesretne nove ideje doniješe i rasuše u narod socijalisti, liberalci, pa na veliku našu sramotu i «gospoda oko «Hrv. Straže» na Krku i gospoda «Domagojci» u Zagrebu». Ta gospoda «sa njihovih vedrih visina asketičkih meditacija» svojim idejama i težnjama» slabe stranku prava «kao i liberalci, što više radi njih «pogibelj je velika, da se taj program (pravaški) u obće nikad više ne provede... Ako toga ne provede današnja srednja i starija generacija, valaj mlađa toga provesti ne će, i tako će naše pravo malo pomalo uistinu izblijediti i prestati».

Na ovu tešku optužbu svih hrv. «klerikalaca» odgovorio je Spljetski «Dan» (1912. 5.) kratko, ali ipak tako krasno, da se «Hrvatska» više nije ni poslužila pravom replike. Evo glavno iz toga odgovora: «Stranka je prava eminentno političko-nacionalno-državopravna stranka. Za današnje kulturno-socialno stanje, prilike i odnošaje — to nikako nije dosta. S toga je i nama sasvim poimljivo, što je hrvatsko radništvo, ta «jednoč vojska pravaške stranke», većim dijelom prešlo u tabor internacionalnih socialista, jer nije nalazilo dovoljna zauzimanja i zaštite u stranci za svoje stališke interese; a tako se isto tumači i secesija jednoga dijela seljaštva za Radićevom demagogijom: žalošću to konstatiramo. Tim, dakako, ne tvrdimo, da su socialisti pravi i jedini prijatelji radnome narodu, niti da su braća Radići vidari seljačkih rana; ali to bježanje od stranke dokazuje da pravaška stranka u Banovini ne posvećuje toliko brige, koliko je od njih zahtijevati, radničkom pitanju, da se toliko, koliko bi mogli i koliko je od njih bilo očekivat, ne zauzimlju ni za socijalno-gospodarske poboljšice seljaka, odnosno, da stranka prava u svemu ne odgovara modernom vijeku, savremenoj dobi... Nama su posvema razumljivi i oni prigovori pravaške inteligencije, koja uz političko ima i kulturno uvjerenje, a na koje se ujedinjena stranka ne obazire niti računa, a ma ni koliko i sami neprijatelji njihova nazora kulturnoga... Stranka prava u današnjim prilikama svojim radom valja da računa na sve potrebe i slojeve naroda, ako hoće da ima bolju budućnost!»

Ovo nije prvi glas o toj stvari sa strane pristaša kat. pokreta. Od svoga početka taj je pokret na prvo mjesto stavio kulturni i ekonomski rad kao najsigurnije sredstvo i jamstvo ne samo za obranu vjere nego i za realizovanje pravaškoga pro-

grama. «H. Straža» je znala i radikalnije u tome duhu govoriti no što čusmo od «Dana». Evo samo jedno takvo mjesto: «Za sada bolje da šutimo o velikoj politici, ili bolje: govorimo, koliko moramo govoriti, e da ne izgubimo ono, što imamo. Istom onda, kad budemo narod socijalno preporodili, osvijestili, pa gospodarski oslobodili... onda se ne bojimo za Hrvatsku». (IV. god. 523.) Tako je pisala u više slučajeva i «Vrhbosna» i sve drugo novinstvo, koje je pokazalo išto smisla za načela kat. pokreta.

Ali to su za «Hrvatsku» sve zvuci «s vedrih visina asketičkih meditacija», pa ćemo joj pokazati da su to već uvidjeli i oni elementi, koji traže «vlast, pa makar i u blatu ležala». Mi ćemo joj dakle citirati nekoliko izjava iz «Mlade Hrvatske», koju su svojim pristašama tako toplo preporučivali i u «Hrv. Pravu» i — kako ćemo to čuti — u «Hrvatskoj». Ta «Mlada Hrvatska» piše dakle u IV. god. na str. 186., da se u stranci prava do sada «prelazilo ipak s previše nehaja preko na oko sitnih, životnih zadataka, koji ipak u svakom slučaju zajamčuju svakoj akciji trajne i realne uspjehe». Isti list goji još uvijek nadu, da će «i suvišni, vikački elementi bivše naše stranke morati ipak jednom priznati ovisnost naše političke pobjede o socijalnom preporodu htjednu li naime zaista k cilju». (Ib. 192.) Napokon kliče oduševljeno: «Ujedinimo se, organizujmo se, jačajmo se *ekonomski,* pa će ujedinjena Hrvatska brzo, snažno i energično razviti barjak slobodne Velike Hrvatske» (Ib. 223.)

Ovo valjda ne će biti za «Hrvatsku» nikakva askeza. Uistinu danas ne treba da čovjek ima nikakve vrhunaravne vjere pa ni ljubavi za narod i njegove zapuštene slojeve, dosta je dva zdrava oka i zrno soli u glavi, pa da čovjek uvidi svu važnost i svu potrebu prosvjetnog i socijalnogospodarskog rada u narodu, ako se misli narodu u današnje vrijeme samo opstanak, a kamo li još i svestrani napredak, potpuno političko oslobođenje i narodno ujedinjenje postići i osigurati. I sam narod i najširi pučki slojevi već instinktivno to osjećaju, pa traže prosvjetu i ekonomsko podignuće, gdje im se to samo ponudi i obeća, pa ma to obećanje i varavo bilo. Oni to traže u prvom redu kod pravaša i kod svoga svećenstva, a ne nađe li tu, idu i koaliciji i radićevcima i socijalistima i ma kome, samo ako je malo izgleda, da će to kod njih naći. A ne će se tome nitko ni začuditi, tko pozna svu neukost i neprosvijetljenost našeg puka, njegovo gospodarsko propadanje, kao i teške posljedice te kulturne i gospodarske narodne zaostalosti za pojedince, za čitave staleže i cijeli narod. Nitko to stanje i te posljedice ne zna bolje i življim bojama orisati, nego što su to od vremena do vremena sami pravaši činili, pa ipak izvode oni iz tih prilika svaki drugi praktičan zaključak osim onoga najnaravnijega, da je naime prva dužnost naša zasukati rukave, pa svi na sitni, prosvjetni i socijalno-ekonomski rad u puku. U tome će radu naći hrv. narod poput bratskog slovenskog ne grob, nego uskrsnuće, snagu, pobjedu, slobodu, ujedinjenje, sve, za čim mu duša teži i na što ima svoje krvavo pravo. — Do ovoga su zaključka bar u teoriji došle sve naše stranke i struje, jedino još u redovima naših starih pravaša može se čuti, da su ove ideje i težnje «najveća pogibelj» i «kopanje groba» za Hrvatsku.

Da budemo pravedni, moramo i to priznati, da pravaški političari i novinari ne govore baš uvijek ovako konzervativno i starovjerski o tim «novim idejama i težnjama». Znadu što više — osobito ako ih politički protivnici radi tih pretpotopnih nazora vješto u tjesnac stjeraju — i svečane «ograde» i izjave davati, da ni oni nijesu protiv takvoga rada «u načelu», da ga imaju i u programu, da i med njima ima ljudi, koji tako rade u narodu, ali svaki put dođe jedan «ali», koji svakoj takoj izjavi oduzme svaku važnost i pokaže još bolje kako pravaški političari uistinu omalovažuju taj najvažniji danas rad, kako je on za njih nešto nuzgredno i bez osobitoga značenja. Svaki put naime — pa i iza najpovoljnije izjave o kulturno-ekonomskom radu u narodu — dodadu, da sav taj rad može imati samo palijativan karakter i djelomičan uspjeh, a da će narodu pravo biti pomoženo tek onda, kada se oslobodi sadanjega sustava; zato svi u tabor stranke prava protiv nagodbe i sužanjstva, a za slobodu, samostalnost i t. d. i t. d.— To znači oprati najprije ruke kao Pilat, a onda ipak slomiti štap nad nevinim optuženikom. To je upravo kao kod protestanata, koji se brane, da nijesu protiv dobrih djela, ali glavno je i dosta je, da svi samo vjeruju. Tko će lud činiti teška dobra djela, ako se može posve lijepo i udobno spasti i samom vjerom? A tko će isto tako biti lud, pa se dati na teški i dugotrajni, mukotrpni i nezahvalni kulturni, gospodarstveni i drugi t. zv. sitni rad, kad je dosta, da svi dođemo u stranku prava i da svi hoćemo, što i ona, pa ćemo postići isto i još više tim pristajanjem i htijenjem, nego ikakim «sitnim», ali teškim i

neprestanim radom? Zato i njihovo takvo pisanje za sitni rad ima iste posljedice i značenje, kao da su i očito protiv njega. Tko želi za takvu neudobnu stvar za tako neugodan i težak posao koga predobiti, taj toga nikad ne će postići, ako mu rekne: Znaš, ja nijesam protiv toga, što više, i ja sam uvijek bio, pa i sada sam za to, ali onaj drugi je posao, ako i lakši, još važniji i t. d. Zato mi držimo ovako držanje i govorenje skroz naopakim i pogibeljnim. Od pravaša, koji imadu tako uzvišen, ali i teško dostižan program i cilj, morao bi čovjek s punim pravom očekivati, da će više nego ikoja stranka govoriti i učiti: Braćo, mi hoćemo, da postignemo najviše, a danas se i malo može postići samo solidnim i ozbiljnim trudom, zato svi na svaki mogući rad i posao, koji nas može ma i malo približiti našem uzvišenom konačnom cilju. Ništa nije sitno, što će nas ojačati, obraniti protiv dušmana, prosvijetliti, dati nam novih sredstava, novoga oružja za naš dalekosežni ideal. Ni pečeni golubovi ne će sami doletjeti, a kamo li sloboda i ujedinjenje kraj tolikih i tako moćnih neprijatelja, koji će s našom slobodom i ujedinjenjem valjda više izgubiti, nego što ćemo mi dobiti.

Ovakav razgovor i ovakvo pisanje bilo bi razumljivo i logično u novinama i sastancima stranke prava, a ne ponavljati bez kraja i konca lijepe riječi, pobožne želje i historička data, koja danas imponuju i nešto znače samo kad ih cituje sebi u prilog onaj, koji ima snage i moći, da im priznanje i poštovanje od svakoga iznudi. Do našega prava držat će i Austrija i Ugarska i cijeli svijet nešto samo onda, ako uvide svi, da tu ima nekoga, koji će prije ili kasnije i htjeti i znati i moći izvojevati respekt pred tim pravom. Živ i životan narod doći će prije ili kasnije do onoga ugleda i položaja u svijetu, koji odgovara njegovoj snazi i sposobnosti. Narodu, koji izumire i raseljuje se, ne priznaje nitko ništa, s njime se računa u svijetu toliko koliko i s bolesnikom na samrti: kojekakvi baštinici i «pretendenti» jedva čekaju da izdahne, pa da oni, svaki za se što više ugrabi. — I zato što čovjek više razmišlja o pravaškoj metodi rada i stanju hrv. naroda, mora mu sve jasnije biti, da najjači temelj Vel. Hrvatskoj nije u prvom redu nipošto u njezinim historičkim pravima, nego u njezinoj narodnoj snazi, prosvjeti, moralu i značajnosti. I tko hoće slobodu i samosvojnost Hrvatske, neka se manje bavi historijom i neka manje spominje programe, a više rad, onaj sitni, dosadni, monotoni ali blagoslovni za narod i njegovu vremenitu

sreću jedino spasonosni rad. To je danas tako poznata stvar, da se već i «mladohrvati» rugaju «pukom praznom naglašivanju historijskoga državnog prava iz starih pergamenata (koje nam uza to još i — ukradoše!) » («Mlada Hrvatska» IV. 235.)

Pravaštvo dakle, hoće li zbilja slobodu za svoj narod, kako je dosele s dana na dan kričalo, da je spas naroda samo u tome, ako svi budu protiv nagodbe, a za slobodu, tako neka odsele dovikuje, da je nagodbi smrt, a slobodi i uskrsnuću zametak baš tamo, gdje je «Hrv. Pravo» do sada gledalo narodni grob — u kulturnom, ekonomskom i svakom onom radu, koji će nam narod učiniti moralnijim, značajnijim, kršćanskijim, imućnijim i obrazovanijim.

7. Što još zamjeramo „Hrv. Pravu".

«H. P.» je doduše mrtvo, a de mortuis nihil nisi bene, govorili su stari, pa će nam tkogod možda i zamjeriti ovo «prekapanje grobova». Na to nam je odvratiti, da ono načelo nije u potpunom opsegu nikada bilo priznato ni za privatnike, a pogotovo ne za javne faktore, s kojima se povijest i javna kritika u općem interesu mora da zabavi. Među te javne faktore svakako moramo ubrojiti i blagopokojno «Hrv. Pravo». Što je još važnije, to «Hrv. Pravo» — ako ne gledamo na samo ime — i ne spada među pokojnike. «Hrv. Pravo», kao službeno glasilo pravaša živi i danas, pa je nade, da će još dugo živjeti i djelovati pod ovim ili onim imenom i nazivom. Ako pak taj list u tome svjetlu motrimo, onda je njegova kritika pa i najsitnija i te kako na mjestu i od koristi. Novinstvo je danas takav faktor u životu i sudbini naroda, da mu se ne može nikad dosta pažnje posvetiti. Kritika, ako je išto pravedna, ima po općem nazoru veliku odgojnu vrijednost. Ona je doduše često neugodna stvar za kritizovane, ali korisna za one, koji imadu njihovo djelo nastaviti. Pravedna će novinska kritika — i što je oštrija, tim bolje — očuvati naše novinare od mana njihovih predšasnika, potaknuti na savjesniji, napredniji, savršeniji rad, a to mora djelovati i na čitalačku publiku, na cijeli narod. Zato je naše uvjerenje, da je kod nas jedva što tako potrebno i korisno kao kritika našega novinstva. U hrv. kat. štampi iznešeno je dosta mana, a i gdjekoja dobra strana protivničke štampe, ali puno manje se kritizovalo — ne hvalilo

preporučivalo i reklamu pravilo — našu kat. štampu, osobito dnevnu. A dok i tu kritike ne bude, jedva da će i napretka biti.

Istina, stvarna kritika kod dnevnih novina može i mora pred očima imati u prvom redu političko pisanje. Nama to nije moguće, ali držimo, da ne će bar škoditi, ni ovo par opazaka, koje se ne će toliko politike — bar domaće — ticati. Imajući tu praktičnu svrhu na umu, reći ćemo koju riječ i o vanjskoj ili tehničkoj strani samoga novinskoga pisanja.

Budemo li imali pravo, nadamo se, da će se to i uvažiti, a dokaže li nam se, da smo u čemu pogriješili, reći ćemo najpripravnije: mea culpa.

*

Kao još jedan karakteristikon našeg liberalnoga pravaštva moramo spomenuti nepovoljno pisanje o bratskim *slavenskim narodima.* U tome je osobito «Hrv. Pravo» bilo dosljedno. Nikoji se slavenski narod ne može pohvaliti njegovim simpatijama osim Slovenaca i to samo onda, kad su dali kakvu baš pravašku izjavu u prilog nama Hrvatima. Par dana iza toga bili su oni već — kako smo to drugdje spomenuli — «klerikalci», o kojima je više i nagodbenjački «Pokret» pisao i izvješćivao nego «Hrv. Pravo». Zbilja je bila upravo sramotna šutnja «Hrv. Prava» o najvažnijim događajima kod braće Slovenaca. Mogli smo u njemu čitati najtričavijih «raznih» i «redarstvenih» vijesti, koje su samo škodile ugledu lista, ali o besprimjernom upravo radu i napredovanju toga malog i bratskog naroda, s kojim smo i po pravaškom programu «Hrv. Prava» jedno, nije uredništvo «Hrv. Prava» ni znalo ni htjelo, da rekne štogod hrv. narodu, osim ako bi koji «Domagojac» ili drugi «furtimaš» profurtimašio koji članak ili podlistak.

Nego braća Slovenci mogu i zadovoljni biti, jer su drugi još gore prošli. Najgore pak prođoše braća Česi. U br. 215. 1911. n. pr. napada ih «Hrv. Pravo», sve bez razlike, zove Češku «zemljom egoizma», gdje je «Slavenstvo samo na jeziku». Česi, koji su k nama došli, pogrđeni su valjda gore i od samih Madžara. U 240. br. 1911. zove ih «dotepeni pemci», «doklaćenici — krinkovani uličnjaci — koji nisu donieli iz Češke ni gaće na štapu». — U «Hrvatskoj» (1912. 65.) prolaze još gore. U Dubravi naime naselilo se toliko Čeha, da su odlučili osnovati svoju vlastitu česku čitaonicu, dok su dosele bili članovi hrvatske.

Radi toga i radi nekih prepiraka s tamošnjim Hrvatima, krsti ih dopisnik «Hrvatske» izrazima, kakvih protiv Nijemaca i Madžara u pravaškim novinama još ne čitasmo; n. pr. «stepihleb», «gnjida», «bezobraznik», «neotesanac», «gad», dotepeno pseto» i t. d. i t. d.

Mi ćemo dopustiti, da med braćom Česima ima svakakva svijeta kao i med nama Hrvatima i da su njihovi liberalni političari puki narodni sebičnjaci, ali gdje su liberalci bolji? Ta evo «Hrvatska» u 36. br. donosi, kako slovenski liberalci u 285. br. «Slov. Naroda» infamno napadaju slov. pučku stranku, što se zauzela za reciprocitet študija na zagrebačkom sveučilištu. Jesu li zato svi Slovenci sebičnjaci i neprijatelji hrv. naroda? Tako je i kod Čeha. Ako će naši pravaši suditi češki narod po Kramarima, Udržalima, Klofačima, Masaryku i njima sličnima, onda će češki narod doista jadno proći.

Ali zašto su naši pravaši od svoga početka do danas crpili svu svoju mudrost i znanje o Slavenima samo iz «Neue Freie Presse» i sličnih izvora? Zašto primjerice ne prate rad i izjave čeških katolika iz njihovih novina, pa će se osvjedočiti, da iza braće kat. Slovenaca mi Hrvati nigdje nemamo većih i iskrenijih prijatelja od čeških katolika. Našlo bi «Hrv. Pravo» mnogo i mnogo još utješljivoga i radosnoga za nas Hrvate, da se je ikada zanimalo za katolike i kat. stranke ma u kojem narodu, pogotovo med Slavenima. Tu bi ono moglo otkriti i hrv. narodu pokazati jednu od najljepših apologija i plodova kat. vjere, a to je, da je zatomljenje egoističnih instinkta ne samo kod pojedinaca nego i kod naroda moguće, pa da je i najviše provedeno ondje, gdje kat. vjera i Crkva nalazi onakvo priznanje i uvaženje i u javnome životu narodnome, kakovo zaslužuje i traži. Onda bi i «Hrv. Pravo» i svatko otkrio, da nije samo Češka «zemlja egoizma», nego i svaka druga, gdje liberalizam procvate i plod donose. Prvi mu je plod baš — egoizam. I taj se egoizam ne ustavlja ni pred krvnim vezama, pa za njega nema vrijednosti ni ona naša narodna: krv nije voda. Radi toga ni «Hrv. Pravo» nije imalo dosta smisla ni topline za našu slavsku braću, za naše zajedničko porjeklo, jedne težnje, zajedničke interese i dušmane. Pravaštvo, čim se poliberalilo, odmah se i osamilo i otuđilo cijelom svijetu, ogradilo protiv svakoga, pa i rođenoga brata ledenim zidom — egoizma.

*

Da naša kritika bude bar donekle potpuna, reći ćemo koju i o tehničkoj strani «Hrv. Prava».

Jedna značajna pogrješka kod «Hrv. Prava», koje kod nijednog drugog hrv. lista nijesmo u tolikoj mjeri opazili, jest to, što se urednici u polemikama nijesu baš ni malo obazirali na to, da velika većina čitatelja «Hrv. Prava» ne drži i ne čita sve one listove, s kojima se njihovo stranačko glasilo upusti od vremena do vremena u polemiku. Polemika je u «Hrv. Pravu» redovno vođena kao da svi čitatelji znadu, što su protivnici «Hrv. Pravu» ili pravašima prigovorili. I tako je dokazivanje «Hrv. Prava» gubilo bar polovicu snage i zanimljivosti radi nejasnoće i kusatosti takvih članaka. A moglo se katkada baš u dvije tri izreke lijepo istaći prigovor, pa bi i odgovoru skočila vrijednost i za 100%.

Isto se tako slabo vodilo računa o predznanju i upućenosti čitača kod izvještaja o vanjskim događajima. Klasičan je u tome primjer pobuna franceskih vinogradara u Champagni oko Epernaya, o kojoj su svi dnevnici na svijetu, pa i «Hrv. Pravo» donosili dnevno i po nekoliko telegrama. A i bila je to senzacija prvoga reda, kad su vinogradari podizali barikade, navalili na velike podrume, isprolijevali na tisuće hektolitara vina, pucali na vojsku i pozivali cara Vilima u Francesku. Sve je to javilo i «Hrv. Pravo», ali ni do dana današnjega nije razložilo, zašto je ta buna nastala, što su buntovnici htjeli i što su postigli. Kako im je brzojavni novinski bureau javljao vijesti, tako su ih urednici uvršćivali u list bez ikakve brige i skrupule, hoće li te vijesti za štioce razumljive i zanimljive biti, ili će ih svojom nejasnoćom samo ozlovoljiti. A morale su baš ozlovoljiti sve, koji nijesu imali zgode iz drugog kojeg hrv. dnevnika ili i tjednika uputiti se u historijat tih ekscesa.

Takvih je pak slučajeva bilo u «Hrv. Pravu» dosta, koji su dokazivali, da uredništvu nije glavna skrb točno i zgodno informovati čitatelja o svim važnijim domovinskim i svjetskim događajima, nego ispuniti list i što prije zaključiti redakciju.

Ovakav sud o urednicima mogao se još puno bolje i prije steći na temelju najvažnijega dijela lista — uvodnika. De gustibus non est disputandum, ali pisac ovih redaka, hoće li biti iskren, mora izjaviti da je većina članaka redovitoga uvodničara u «Hrv. Pravu» bila upravo ispod kritike. Zalud ćete tu tražiti jednu novu

misao ili zanimljivo izrečenu staru kakvu frazu. Niti traga kakvoj ajournosti pisca u statistici, ili kojoj drugoj struci, niti aluzije na kakvu noviju knjigu, koje važnije djelo, o pitanju, koje raspreda pisac. Iz svakoga retka vidi se, da pisac već godine i godine ništa ne čita, osim hrpe novina, pa i te samo okom preleti, i da je ovo, što sada piše, napisao bar stotinu, a možda i tisuću puta, pa da je to i njemu već dosadno i neozbiljno. Sva ta gomila riječi, sve te izreke su tako iscijeđene, suhe, bez života, da bi ih još jedva i otrcanim frazama smjeli okrstiti. Kad čovjek čita te uvodnike «Hrv. Prava», čini mu se, kao da je pisac prije pisanja odlučio samo napisati toliko i toliko redaka; onda se časak zamislio: o čemu bi pisao? I što mu je prvo palo na pamet, toga se i prihvatio, pa sad stao drljati po papiru misleći samo na dvoje: koliko još treba redaka da napiše; i: valja požuriti, da bude što prije gotov. Kad je bio gotov, uzdahnuo je: hvala Bogu! i odmah poslao članak u tiskaru, a da ga više nije ni pogledao.

Razumije se, da taj uvodničar nije tako radio, pa ni mi nijesmo o njem nigdje tako što čuli. Moramo istaknuti i to, da se taj gospodin piscu ovih redaka nikad ničim zamjerio nije, da ga do danas ni vidio nije. Ovdje se iznose samo dojmovi na temelju članaka u «Hrv. Pravu» i jedino radi interesa same stvari, koju je i taj uvodničar zastupao. Stari frankovci možda su se na toga uvodničara kroz godine tako naučili, da više njegovih slabosti i ne opažaju, ali koliko smo imali zgode o tome govoriti s pristašama kat. pokreta i pretplatnicima nekadašnjega «Hrvatstva», ovi su trpjeli paklene muke osobito s početka, kad su počeli čitati uvodnike «Hrv. Prava». Nakon onih sjajnih uvodnika dra. Milobara i D. Hrvoja, kojima će svatko morati priznati vrijednost prvoga reda, nakon tih članaka zadovoljiti se ovakvima bez misli, bez duha, bez dubljega osjećaja, bez ičega, što bi pametnog i obrazovanog čovjeka moglo uvjeriti, oduševiti ili čimgod mu imponovati, to je vrlo, vrlo teško. Pa da je bar samo taj uvodničar pisao u «Hrv. Pravo», onda još kako tako, ali jedva je bilo tjedna, da nije i po 2-3 uvodnika napisao dr. Milobar, a to je samo povećavalo muke onome, koji je nakon tih upravo vanrednih članaka, u kojima je sve kipilo od esprita, humora, svježosti i samosvijesti, morao da čita one suhoparne, dosadne, površne fraze nabačene bez jače veze, bez nutarnjega reda i bez ikakve zamamljivosti u formi.

Za vrijeme najžešćih polemika izmed starih obzoraša i pravaša vrlo su rado novinari jedne stranke svojim kolegama u protivnom taboru dobacivali epitet: ispucana lumbarda. Taj nam se naziv — u koliko nije pogrdan i uvredljiv — čini kao stvoren za uvodničara «Hrv. Prava». Po njegovu pisanju sudeći, on je dugo i dugo bio novinarom, a nije znao ili mogao kroz to vrijeme svoju spremu osvježivati i popunjavati, pa je ono zalihe, u mladosti skupljene već davno ispucao i svoje vlastite sile već skoro sasvim istrošio kao što se moderni top nakon nekoga vremena istroši, ispuca i izliže, pa je onda sposoban samo za ropotarnicu ili muzej. Tako nam se čini ispucan i istrošen i naš uvodničar, pa zato sada kad bi trebao da pukne, samo prska i obično poprska — svoj okoliš.

Za ove svoje navode mogli bismo citovati stotine uvodnika «Hrv. Prava», ali zato nije ovdje mjesta, pa samo za ilustraciju navest ćemo ovdje jednu ili dvije naivnosti iz tih uvodnika, da štioci razaberu, kakvom su duševnom hranom bili pitani kat. štioci «Hrv. Prava» preko godine dana.

U broju 233. govori uvodničar o Rijeci, koju nam hoće Madžari da otmu, ili bolje reći već su je oteli. Iz razmatranja tih jadnih naših prilika i potpune naše nemoći suprot svih dušmanskih nepravda, koja se nemoć baš najbolje zrcali na Rijeci nije izveo uvodničar kao praktični zaključak nipošto kakvu uputu na solidan i ustrajan rodoljubni rad, nego se oduševio i odvažio na samosvjesnu, plamenu prijetnju, da će radi tih nepravda «planuti strahovita bura, koja će i onu talijanašku fukaru na Rijeci, te parasite na hrvatskom tijelu, i onu azijatsku hordu, predstražu magjarskoga preziranja, potisnuti u hladne valove Jadrana». — Spomenuli smo ovo, jer je to tipičan primjer za našega uvodničara. Skoro redovito, kad promatra naše tužne prilike, pa ih tako crno opiše, da bi čovjek očajao, najednom zapadne u najveći, ali baš ničim motivisani optimizam, nadu i samosvijest. Dakako da ovakve tirade nijesu kadre podići i oduševiti ozbiljnoga čitača, nego ga ozlovoljiti ili mu u najboljem slučaju samilosni smiješak izmamiti.

U 239. broju dao se naš uvodničar na reminiscence o grofu Khuenu kao bivšem hrv. banu. Tu čitamo i ovu sentencu: «Grof Khuen, ma da je bio dvadeset godina banom u Hrvatskoj, nije prijatelj našega naroda ni njegovih težnja. On je bez prigovora trpio svako kršenje hrvatskih prava po ugarskoj vladi». Jedan

Khuen je «trpio» kršenje naših prava! Kakvi su to pojmovi i ljudi? Ta on je valjda ta prava gazio i ništio kao nitko ni prije ni poslije. Pa onda ona misao, da on usprkos tome, što nas je tako mučio, a hrv. narod ga kleo i proklinjao punih 20 godina, ipak nije ni danas još «prijatelj našega naroda ni njegovih težnja!» Ovakvi posve ozbiljni paradoksi, koji naprave smiješnom najozbiljniju situaciju i pokvare najbolju volju za čitanje i primanje pouke od takvoga pisca, mogu se redovito čitati u njegovim člancima. Zaključci su dostojni razlaganja, pa i u tome je članku moral na Hrvate iz toga Khuenova nemorala: «Što nam preostaje? Zar zbilja i dalje voditi nagodbenu politiku?...» Ovaj je apel, kako smo to već spomenuli, izašao eto po stoti i tisući put u pravaškom glasilu, da se za Boga ostavimo već jednom «nagodbene politike»!...

Kako već spomenusmo, mi pisca tih uvodnika ne poznajemo, što više, ne znamo ni je li samo jedan pisac tih uvodnika, prem nam se to čini vrlo vjerojatnim. Mi znamo samo to, da smo rijetko i vrlo malo takvih članaka čitali u «Hrvatstvu» i da su oni nedopustivi u dnevniku, koji se želi u narodu proširiti i na narod ili još bolje na inteligenciju narodnu — jer se za nju kod nas izdaju dnevnici — blagotvorno djelovati. Kad smo to spomenuli nekim uglednijim i uplivnijim zagrebačkim furtimašima, dopustili su nam to i oni, ali se i ispričali., da pomoći ne mogu, jer su tako spretno ugovorili fuziju s frankovcima, da je jedan uvjet te fuzije i to, e će sav personal iz uredništva starog «Hrv. Prava» primiti i zaposliti kod novog «Hrv. Prava». Izgovarali su se, da su tako morali činiti, jer da bi ti ljudi ostali bez kruha, kad bi ih iz redakcije otpravili.

Mi moramo iskreno priznati, da nam se ovaj obzir i ova samilost sviđa i da je posve odobravamo. Ali ako nam se čini opskrba siromašnih urednika lijepim i plemenitim djelom kršćanskoga milosrđa, držimo isto tako, da je čin pravednosti i dužnost po savjesti, da odlučni u tome faktori dadu i pretplatnicima za njihov novac solidnu duševnu hranu. I zato mi ne bismo ni riječi rekli, kad bi se piscu ili piscima tih uvodnika u «Hrv. Pravu» dalo u uredništvu mjesto prevađača, korektora ili drugo koje mjesto, koje bi odgovaralo njihovim sposobnostima. Ali da netko ima pravo biti uvodničarom i onda, kad više nema za to sposobnosti, samo zato, jer je nekad bio možda i dobar pa i vrlo dobar uvodničar, to nikako ne uviđamo. Uviđamo nasuprot vrlo

dobro, da je to na veliku štetu stranci i stvari, za koju stranka radi. Jer kad izađe kakav smušen članak u listu stranke, protivnici ga cituju tjedne i mjesece pa i godine, ali ne vele: gle:, kako misli i piše taj i taj novinar, nego: gle, kako misli taj list, ta — stranka! Tu dakle dolaze u sukob interesi pojedinaca sa zajedničkim i općim interesom, pa tu može vrijediti samo jedno etično načelo: bonum commune praefertur bono privato.

*

Ove prigovore tehničke naravi protiv uvodnika «Hrv. Prava» mogli bismo protegnuti i na još koju rubriku, koja se također vodila, da bude više redaka i da se čime list ispuni. Pisci «političkih pregleda» n. pr. također su slabo vodili računa s onim, što su jučer ili prekjučer napisali o čem danas izvješćuju, pa je tu bilo mnogih skokova, rupa a i protuslovlja. Još gore se znao sastavljati saborski izvještaj. Znao je kadgod daleko i daleko natkriliti i najnedotjeraniji uvodnik ili ma koji članak. Za klasičan upravo primjer smušenog i besmislenog izvješćivanja može služiti izvještaj iz proračunskog odbora u 141. br. «Hrv. Prava» o vrlo važnoj stvari: o načelima bana Tomašića i skoro svih članova toga odbora o budućoj financijalnoj nagodbi. Tu se nižu izreke bez glave i repa, pa i bez ikakva smisla. Za takav bi članak Englezi pisca valjda i iz svoje države prognali, a ne samo iz uredništva izbacili. I sam uvodničar «Hrv. Prava» govoreći u 143. br. o tim «financijalnim razgovorima» jadikuje: «Šteta samo, da čovjek pravo iz novina ne može posve sigurno razabrati, što je koji od govornika rekao».

Ali pustimo sada pojedine rubrike u «Hrv. Pravu», pa recimo još samo nešto, što se tiče čitavoga lista. Mislimo njegov *pravopis*. Zna se da je danas svuda po školama, knjiž. društvima, novinama, skoro svuda poprimljen t. zv. fonetički pravopis, jedino još u glasilu stranke prava ljubomorno se čuva stari etimološki. U tome su bila gospoda u uredništvu tako radikalno-konzervativna i tako osjetljiva, da su i fonetički pisane članke, ako ih nijesu mogli «popravašiti» i u pravopisu, napose dodavali u opasci, e ih donose u ovakvu nedoličnu ruhu samo «iznimno na posebnu želju autorovu». — Novu «Hrvatsku» pomalo «reformuju» još reakcijonarnije uvađajući u nju i genitive plurala s «ahavačkim» — kako bi rekao Kurelac — h na kraju (Hrvatah, pravašah, dušmanah).

Mi se ne možemo dosjetiti razlogu, zašto bi pravaštvo moralo i tu biti natražno i «osim svega svijeta». Još si možemo nekako protumačiti zašto su protiv kulturnoga i socijalnoga rada, jer je bez toga zbilja udobnije, ali zašto bi starinski pravopis pretpostavili novijem općenito poprimljenom, to ne shvaćamo. Ovakvim se «načelima» i «stanovištima» odbija od rada i omladina, koja više i ne zna etimološki pisati, a drugačije pisani članci primaju se samo «iznimno»! Što je pak glavno, ovakim postupkom dobiva list zadah nečeg zastarjelog, preživjelog i stranog. Po našem uvjerenju pravaštvo bi trebalo svako dobro i svaki napredak pa i u filologiji prvo prihvatiti.

*

Možda će nam tkogod prigovoriti, da nijesmo u «Hrv. Pravu» ništa dobro našli, nego samo zlo. Na to nam je reći, da je pisac ovih redaka već poodavno odlučio napisati potpunu historiju i kritiku hrv. kat. dnevnika od 1. br. «Hrvatstva», pa dalje redom. O tome je već i ugovorio osnovu s urednikom «Hrv. Straže», ali to je imalo doći na red tek onda, kad budu gotove druge prešnije osnove i započete već radnje. Međutim se sjediniše i Milinovci s frankofurtimašima, svi se skupa odrekoše vjerskog dijela frankofurt. programa, a u novoj «Hrvatskoj» počeše tako pisati, da to pisanje — kako ćemo odmah dokazati — znači otvoren atentat na uvjerenje i načela hrv. katolika. Dalje se nije smjelo čekati niti polako spremati kakve paradne članke, nego je valjalo što brže objelodaniti protest protiv izdaja i atentata, što su kroz ovo kratko vrijeme od podrug godine počinjeni na kat. pokretu od onih, koji su do nedavno što iskreno, što farizejski igrali znatnu ulogu u našem kat. pokretu. U tome se pisanju nijesmo mogli upuštati u sporedna za naš predmet pitanja, ma koliko bila inače važna i zanimljiva. Dosta je opet bilo i predosta toga, i manje važnih stvari s objektivnoga gledišta, ali mi smo morali i još ćemo morati nešto opširnije o tome progovoriti radi konačnih naših prijedloga i zaključaka. Zato ne mogosmo ni o dobrim stranama «Hrv. Prava» raspredati, ali nešto smo ipak i u ovoj radnji istakli. Rekosmo n. pr. da su bar s tehničke strane članci dra. Milobara — a to vrijedi i za ono par članaka D. Hrvoja — stvari, pred kojima mora i protivnik — kapu dolje! Isto tako su poučni, krasni i zanimivi članci g. Lahnera, pa «Doma-

gojca» M. Kelovića o socij. tečaju dra. Kreka. Nadalje članci i kritike glazbenoga kritika Canića ostaju dosele skoro bez premca u hrv. glazbenoj literaturi. Ovome suradniku na žalost kao da je uredništvo «Hrv. Prava» premalo pažnje posvećivalo i premalo prilike pružalo, da svoj lijepi popularizatorni dar, silnu glazbenu erudiciju i veliki talenat izrabi na što veću korist čitača «Hrv. Prava». Bilo je u «Hrv. Pravu» i još štošta, na što je vrijedno upozoriti i svakom zgodom pohvaliti. Ali konačno moramo ipak priznati, da je taj list i s načelne i s tehničke strane bio kroz ovu godinu dana na dosta niskom nivou. Pogotovo sudimo li list kao katolici, moramo jednodušno zaključiti, da je bio sve prije nego glasilo, dostojno imena kat. dnevnika u duhu i pravcu bivšega «Hrvatstva».

(Svršit će se.)

Književnost

Ivan Ev. Šarić: Pjesme.

U novijoj se našoj lirici najživlje razlijegnuše dva zvuka: prvi ječi očajem, drugi se oživlje razuzdanim kikotanjem. Prvi kan' da već zamire, drugi sveudilj jača. Prvom je glavnim reprezentantom pokojni Kranjčević, drugom Vl. Nazor.

Teško je reći, koji je zapravo gori od ta dva ekstrema. Pesimizam ubija volju za život, raspojaso poganstvo snizuje čovjeka ispod živine.

Famozni A. G. Matoš istaknu posve pravo u članku o pok. Sremcu, kako je danas veći upliv književnosti na publiku, no obratno. Pa ipak on glavom preporuča hrv. mladeži, da se ogrije o «mističnom suncu» Kranjčevićeve poezije. Jao Hrvatskoj, kad bi joj se mladež grijala uz onakovo crno sunce! Tko se posve prepusti uplivu Kranjčevićevu, tko se bez rasudivanja nasrče žestokog otrova iz sjajnih onih školjki, tomu ne preostaje van da zdimi revolver u glavu. Pisac je ovih redaka poznavao mladića zdrava, pristala, bogata, vrlo darovita, odlična u naucima. Nije se mogao otrgnuti od «mističnog sunca» Kranjčevićeve poezije, padao u sve dublji očaj, napokon se ustrijelio... I onda je još nekoj gospodi kršćanstvo «antivitalno!»

Dok bezvjerski pesimizam, ne nalazeći nigdje mira ni sreće, vuče k očajanju, dotle bezvjersko moderno poganstvo hoće da vječnu žed čovjekove duše gasi uživanjem svake ruke. O kakim pak užicima najviš zbore naši pjesnički pogani s «golemim sposobnostima uživanja», to nije potreba posebice isticati, i suviše je poznato. Samo uzgred spominjemo, da «od suviška srca govore usta» (Mat. 12., 34.), a i stara je riječ: djelo hvali majstora. Umjetnost nam odaje umjetnika. Kakove po tom moraju biti duše gdjekojih naših poganskih pjesnika! Ne samo pravi kršćanin, ne samo mnogi uzvišeni umnici klasičkih naroda, već i svaki išto plemenitiji negdašnji poganin bi se zgadio na njih.

Uz istaknuta dva pravca ima u nas još nešto lirske poezije, što nastavlja ilirske tradicije. No ova izdiše, gubi se u poganskim vodama ili se s tankoćutnim Arnoldom ponešto približuje k novom, za sad još skromnom zvuku, kojim kršćanska hrvatska duša začinje reagirati protiv pesimizma i paganizma. U ovaj red spada i lirika pjesnika mitronosca, biskupa dra. I. E. Šarića.

O zbirci je njegovih pjesama, koju prošle jeseni izda zaslužni kaptol vrhbosanski, mnogo govorila hrv. javnost. Pjesme mu posvud nadoše priznanja, mnogi ih pače pozdraviše s ushitom, oduševljenjem, kako i zaslužuju. Hvala Bogu! Znak je to, da ipak nije sva hrv. inteligencija otupjela za krasotu nebeskih misli, što zanose duh plemenitog pjesnika. Znak je, da su i mnoge duše prosvijećenije Hrvatske žedne poezije bezmjerja, božanskih onih vrutaka, što pište iz veličajne Božje gore, žive Crkve Hristove, samo im treba te vrutke prikladno otkrivati. A to s uspjehom čini Šarićeva pjesma.

Svaki gotovo stih dra. Šarića odaje, da mu je srce već od prirode obdareno mekanim, ljupkim osjećanjem. K tome su mu dušu do dna prosjale uzvišene kršćanske istine ko sunčane zrake bistricu vodu. On je skroz religijozan ne samo kad mu duh grmi uz psaltir ili romori uz liru Gospodu, ne samo kad tepa poput djeteta Majci Mariji, već i onda, kad plače uz gusle nad nesrećama otadžbine, kad grli patnike, kad spominje svoje najmilije, kad iskazuje poštovanje velikanima.

Prirođena ga i vjerom pročišćena mekoća najviše vuče k onom, što je umiljato, maleno a dražesno. Sam veli:

„. . . Pjesma moja ne htjela
Na oblake penjat se,
Ona mi je voljela
Iz grmića javljat se . . .“

(„Moja pjesma“).

Ipak se to ne mora posve tako uzeti. Ta zbirku otvara pjesan «Orle!» puna uzvišenog zanosa. Pjesnik promatra kraljevsku pticu, što prezire «crve gladne, mrke vuke i puzanje zmija šarovitih», roni u oblake, teži k suncu. Duh pjesnikov žudi još i dalje, k vječnom Suncu. Odmah iza te eno veličajne ode «Vječnomu». Dah psalama i žar himna stvorova «Blagosiljajte» talasa njome misli i osjećaje ko južnjak morem veličanstvene valove. K ovim se dvjema pridružuje «Ubi majestas?» To je jedna od najsavršenijih pjesama, što su izišle ispod pera odličnog našeg pjesnika. Oblik joj je skroz umjetnički, osnovna misao divna, razvoj skladan, svršetak prekrasan. Šteta, što je refren latinski. Ljubav Sina Božjega k ljudima zapanjuje ga pred Presvetim. Kao van sebe, kao u nekom slatkom izbezumljenju, poznatom velikim srednjevječnim misticima, kliče tu:

„O Krvi,
O Vatro,
O krvava Vatro,
O vatrena Krvi!“

(„Coram Sanctissimo“).

Takvog se visokog poleta, takve majestetične ljepote nalazi u još nekojim pjesmama. Amo spada napose «Regina coelorum», u kojoj prekipjelo osjećanje razbija sve ograde, pa se razlijeva ko nabujala rijeka, što hoće da sve poplavi slavom Marijinom.

Isus je srčika Crkve, Djevica Majka njezino neiskazano milinje, njezin ljupki čar, njezin medni miris. Duh, u kojem nije nestalo zadnjeg trunka plemenitosti, ostat će pred Marijinom pojavom dirnut i razdragan. Osjetiše to s divnim Andersenom mnogi protestanti, osjećao je — znamo stalno — i pok. Kranjčević, pa donekle i Cihlar-Nejahev («Bijeg»). (Samo su literarni bećari ko onaj pred nekoliko godina u «Obzoru» sposobni, da se na Nju nabace smećem svojeg ružnog srca.) Što se tek zbiva pred pojavom Bogomajke u onakovoj umjetničkoj duši, koja je katoličtvo dobro proučila i dubokim ga katoličkim življenjem proćutila! Upitajte Dantea, Fra Angelica, Rafaela!

Bila bi upravo zagonetka, kada pjesnik Šarićeve ćudi i života ne bi propjevao Majci-Djevici. Osim spomenute «Reg. coelorum» zbori Joj s još osam pjesama, od kojih se osobito ističe «Pred Gospom u Lurdu»; kiti Njezin lik su dvadeset pet cvijetaka. Od tih se premnogi sjaju bezazlenom, djetinjom srdačnošću, mirišu preugodnim tajanstvenim vonjem. U nekojima smeta ponešto način, koji nas podsjeća na trubadure, kad bi ti iza svjetskih ljubavnih pjesama propjevali svetu ljubav.

Posve je prirodno, da se pjesnik onako fina i topla osjećanja, ko Šarić što je, spominje stihovima svojih najbližih: oca, majke, sestre. Iz krasne pjesme «Gusle očeve» doznajemo, da je još ko malo čedo poželio od oca, narodnog pjevača, gusle:

„Daj, oče, gdje su one gusle tvoje,
O i ja sad bih na njih zapjevao!
Sad spavaj, dušo, sutra, zlato moje, —
Al ja sam od te želje zaplakao“.

I došlo je to «sjutra», ispunila mu se djetinja želja, ali je donijela i suze. Ima ih na njegovim pjesmama ko zorom rose na cviječu. Ponajviše su to suze sreće, no ima i drukčijih. One «Za jednim mladomisnikom» su nujne, mile, tople; one u patriotskim pjesmama često gorke; dok kroz pjesme «Kmet Marko», «U Šeher-Sarajevu» prokapavaju upravo krvave. Najljepše su mu patriotske pjesme baš one, u kojima je procvilio. To su napose one tri, gdje svoje rodoljubne osjećaje zaodijeva u biblijsko ruho («Na vodama babilonskim»). Puna mu je rodoljubnih misli i čuvstava «Forum Romanum», rodbinskom i domovinskom ljubavi kipi «Priamov plač pred Ahilom». Obadvije ove, što nas prenose u klasični svijet, ne zaostaju pogledom na ljepotu i originalnost za netom spomenutim trima, ako ih pače i ne natkriljuju.

Pjesnik Šarić umije jadikovati, ali njegova tuga, njegovo nezadovoljstvo ne prelazi meda. Vjera, ufanje i ljubav straže ko heruvimi na vratima njegova srca, ne puste očaja unutar.

Laž je, da veliki pesimiste postaju takovima, jer ih muče t u đ e nevolje. Ta ovaki ljudi nemaju uopće ljubavi, jer gdje je ljubav, tu nije mjesta pesimizmu. Oni postaju pesimiste, jer su puki samo-

ljupci. Kad im ne ide, kako bi htjeli, očajavaju, sve im se zacrni. Tek ljubav k Bogu i bližnjemu čini čovjeka srećnim. Takova ljubav ne tinja, već plamsa u srcu našeg biskupa-pjesnika. Njome bi htio sve usrećiti, pa kad vidi, da to ne može, pokriju mu ljubav na čas oblačci. Ako kaošto oblak ne ništi sunca, tako ni žalost ne ništi ljubavi i veselja, što se iz nje toči. Vjera tu šapće ljubavi: što se odviše žalostiš? Sve je u rukama Božjim. Uľanje kaže: Bog je pravedan i milostiv, skršit će silnike, ne će ostaviti nevoljnih.

Prema ovom ćemo lako razumjeti, kako to, da se ipak uza svu žalost, što se nade u više Šarićevih pjesama, može njegova poezija označiti kao najveselija poezija u nas. Čitajte dobro njegove stihove, pak ćete razabrati pače i kod onih tužnijih, da u dubinama duše, iz koje su nicali, trajno sja sunce.

Kolika pak razlika između te čiste, nebeske radosti i one niske razuzdane, što «brekće» i «drekće» — kako bi rekao Nazor — iz pjesme naših pogana!

Ljepota budi ljubav, iz ljubavi šiba veselje. Kaošto se kršćanstvo razlikuje od poganstva, tako se razlikuje i njihovo shvatanje ljepote. Kršćanska je ljepota više unutrašnja, poganska više spoljašnja. Prva s vana često tek prosijeva, druga redovito s vana bliješti; prva iznutra žari, druge unutar obično ni nema. Prva je više duševna, duh lijep; druga tjelesna, tijelo lijepo. Kršćanska je ljepota čista djevica, ljepota naših modernih pogana blistava bestidnica. U Sienkieviczevu ćete romanu «Bez dogme» naći prvu u Anjelci, drugu u Lauri.

Imamo li to na umu, ne će nam biti teško shvatiti ljubav kršćansku i ljubav pogansku, veselje kršćansko i veselje pogansko. P r a v i kršćanin i u najtežim mukama nosi u sebi izvor radosti; ako taj kadšto i presuši, opet će doskora to jačim mlazovima briznuti. Poganin, makar se s polja i najveseliji činio, nosi na dnu duše žalost. Upitajte Goethea! Tuži duša za svojim Suncem... Kršćansko je veselje orah sa zlatnom jezgrom, pogansko veselje pozlaćen orah bez jezgre.

Od naših narodnih i uopće čovječanskih nedaća svrće Šarić pogled na odlične ljude. Između njegovih mi se «Gloriola» najviše sviđa ona Grgi Martiću, ako i ne volim — exceptis excipiendis — deseteraca, što ih u s k r o z pučkom duhu kušahu izmotavati mnogi naši pjesnici. Prečesto mi se takovi stihovi prema pravim pučkima činjahu i čine ko pseudoklasično šturo vlaće prema punom i jedrom klasju klasične poezije. Nu pokraj sve antipatije k mnogim ovakvim pjesmama, smatram ovu lijepom. Nema u njoj nikakva usiljavanja, nema ništa afektirano, lažno.

U Šarićevoj lirici najjače izbija čuvstvo. Pa to se i traži najprije od lirske pjesme. Tresić n. pr. može biti i velik um, ali jamačno nije velik lirik. Ni najveći um ni gigantska fantazija ne stvoriše u lirici što osobito vrijedno bez toplog, skladnog, lijepog osjećanja. Stoga je poganin Nazor daleko bolji lirik d Tresića.

Naglasujući u Šarića osjećanje, ne kanimo tim reći, da on ne zna biti misaon. Nipošto! Natjerale bi nas u laž mnoge njegove pjesme, a pogotovo aforizmi. Između tih mu se napose sjaju 4., 8., 12., 22., 23., 31., 32., 33.

*

U pjesmi «Sahara» iskazuje naš pjesnik-mitronosac, kako se osjećao sam i u prirodi i u crkvi i u svojoj sobi i na groblju, ali nikad tako

„Kao ono megju hiljadama
U bučnijem tugjim ulicama,
U svečanim sjajnim dvoranama —
U Sahari toj sam baš proplako,
Tu ne nagjoh oaze nikako".

Razumijemo ga. Ondje je našao malo od onoga, što se nalazi u njegovu srcu, ondje se morao osjećati tuđincem. Po bučnim tuđim i našim ulicama šeta danas najviše sebičje, šepiri se oholost, očito se često ukazuje drska bestidnost; u sjajnim je dvoranama mnogo hladnoće, neiskrenosti. A u pjesnikovu je srcu ko u pobožnoj našoj kućici, ko u hramku, ko u malom raju... Nije se on uzalud molio još kao mladomisnik:

„... Pomaži ruke i glavu moju
Uljem jakosti svoje!
I ko Isaiji svetome
Očisti usta moju
Žeravom revnosti svoje!
I poškropi me
Isopom
I očisti me
Vodom svetom,
Da Ti budem bijel poput ljiljana
I čist ko snijeg s Libama,
Gospode! („Asperges me". 1904.)

On je sebi najprije želio lijepu dušu, molio je Višnjega, da od njega stvori umjetninu, koja nadvisuje sve druge na zemlji i daleko je preča, potrebitija od njih. Sad on i njegova poezija kroče složno, izmed njegovih pjesama i života njegova nema opreka.

Šarić je danas naš najreligijozniji pjesnik. Vjera je gotovo jedini ili barem najglavniji izvor njegovoj poeziji, ona ga nadahnjuje, bez njezina žara u srcu on teško da bi pjevao. On sam to zna:

„Bogu hvala do neba
I Mariji Djevici
Na srebrnoj lirici
Oni je načinili
Oni blagoslivili,
Pa mi je darivali,
Pa je i ugagjali,
Lira moja sa neba ... („Moja pjesma").

U istim najveći dio njegovih pjesama plaminja «ko vječna lampica» i «zove svojim svjetlucanjem nesretne» («Pred Gospom u Lurdu») k Ocu svjetlosti i sreće.

Na mnogim stranicama ove zbirke naslućujemo daleko veću ljepotu u krasnoj njegovoj duši, no što je uzmaže njegov stih iskazivati.

Ako i volimo lijepu misao u manje uspjeloj formi od puke skladne forme bez misli, ipak ostaje idealom lijepa misao u lijepoj formi. A forma se našeg pjesnika ne će gdjegdje svidati. Ukazuje se po gdjeki njegov pjesmotvor ko čarobno naslikan anđelak, ali u razderanoj košuljici odveć slobodnih stihova. Redovno manje mari za umjeću uopće a to škodi pjesmama, nadutu pak formu modernih pogana s pravom prezire, veleći, da mu se pjesma ne koči

„Ko tašta paunica
Zlatno perje dižući".
Parkovima šećući". (Ib.)

Glavno je obilježje Šarićeve lirike mirna krasota, ljupkoća, nježnost, smjernost, — sve to u čistoj, slatkoj riječi, počesto zadojeno mirisnim vilinskim mlijekom pučke poezije. Tek mu nekolike pjesme buče ko slaplje, pa i kroz njihov šum se čuju premnogi nježni glasci. Starozavjetnu veličajnost ublažuje evandeoska milina. Najveći mu pak dio pjesama struji kao potočić. Iz te bezazlene poezije kano da nam zbori glas Hristov: «Ašte ne obratite se i ne budete jako i djeti, ne imate vniti va cesarstvo nebesnoje».

«Naprednjački» književnici svih vrsti nalaze u beletristici surogat božanstvu, koje su prognali od sebe. Oni obožavaju poeziju, katolici je hrvatski slabo cijene. Dašto da griješe idolopokloničći l'art pour l'art-isti, ali griješe i nemarni katolici.

Od početka Mojsijeve Geneze do Amena u Ivanovoj Apokalipsi svi redci izdišu neiskazanu poeziju. A naše bogoslužje sa svojim tajanstvenim Suncem — euharističnim Hristom? Kad poeziju toliko cijene Bog i Crkva, nemojmo je prezirati ni mi. Presvij. pak dr. Šarić običaje reći s velikim katoličkim engleskim pjesnikom F. Thompsonom: «Katolici! Ako vi ne poznate vrijednosti poezije, pozna je Bog i neprijatelji Božji». Katolička Hrvatska, uzmi, čitaj i razblažuj dušu lijepim pjesmama pobožnog biskupa, plemenitog svojeg sina!

— c.

Opaska. Nesporazumkom je otisnuto u kolonama ovo, što dalje slijedi iz književnosti. Isto je tako u dva dojakošnja broja X. godišta pometnjom došla „Književnost" iza „Svaštica". Odslije će se držati u „Hrv. Straži" pogledom na književnost i svaštice isti red kao predašnjih godišta. „Ocjene novih djela" će se tiskati preko cijele stranice, „Ocjene časopisa" (ovaj put ih moradosmo izostaviti, jer se, kako je vidjeti, pregnalo s gradivom za po arka — 7 i ½ ar. —) kao i „Svaštice" u kolonama. *Uredništvo.*

Kraće ocjene. Literarno balansiranje.

† Josip Marić: Da li su svi kršćani dužni čitati sv. pismo? Zagreb 1911. Hrv. kat. tiskovno društvo. Cijena 30 fil.

Ime je antunovačkog učitelja g. Marića dobro poznato osobito hrvatskim pedagozima. Poznato je, da g. M. stoji na izrazitom kršćanskom stajalištu, da s kršćanskoga zrenika posmatra svijet i bori se proti zabludama D. Trstenjaka i drugih slobodnih mislilaca. I dok se protivnici bore prtenim oružjem, Marić se bori nepobitnom istinom i neumitnom logikom. Živi u narodu i za narod, pa ne propušta zgode, gdje može svome narodu koristiti. Opazio je, gdje u Slavoniji osobito gine hrvatski katolički elemenat, a šire se tuđinci protestanti, koji polako osvajaju pedalj po pedalj zemlje hrvatske. A protestantski pastori nastoje katoličkome narodu hrvatskome omraziti vjeru katoličku, otrgnuti ga od Rima, a s time i od hrvatske prošlosti, pa ga polako i zanjihati u vječni san. Na tu se nedičnu rabotu dao i katolički odmetnik, raspop i protestantski pastor Dobrovoljac. Napisao je knjižicu punu laži i izmišljotina, opsjenjujuć štioce, da pape i biskupi brane katolicima čitati sv. pismo, tobože stoga, jer se nauka katolička kosi sa sv. pismom.

Marić je raščinio Dobrovoljčeve izmišljotine, slijedeć ga sustopice, razgalio je očevidne laži, a lijepo razložio pravu istinu. U polemici je gdje gdje prilično oštar, al opet nije preoštar. Bio bi preoštar i moglo bi mu se razložno prigovoriti, da je imao posla s čovjekom dobre volje, koji bi nehotice zabasao. Nu Marić pobija laži i klevete odmetnika, koji je hotice lagao; a opet svoje tvrdnje potkrepljuje jakim dokazima. I u ovoj je uspjeloj polemičnoj radnji dokazao g. M., da poznaje dobro katoličko bogoslovlje, a da i prati budno katol. znanstvenu knjigu. Kamo sreće, da ga slijede svi katolički svećenici!

Marićevo djelo preporučujemo svakome. Mnogo će iz njega naučiti; a upoznat će i dušu, koje nije okaljala liberalna prašina.

Dva poučno uzgojna pravca. Napisao Fran Skarpa, učitelj — Šibenik. Cijena 50 helera. Dobiva se kod pisca, čijom je nakladom knjižica i izišla.

Malena je to knjižica. Broji 81 stranicu, no puna je zlatnog zrnja. Napisao ju je čovjek, za kojeg se jasno vidi, da je sav prožet onim, što piše. Skarpa je dokaz, da još nije pokretaštvo obuzelo sve učiteljske stolice. I u tom staležu ima još ljudi, koji se ne zanose bučnim frazama, već koji vlastitom glavom misle i razmišljaju, što je narodu i odgoju dobro, a što zlo.

Upravljena je učiteljima na razmišljanje, no ne bi škodilo da je čitaju i ostali. Razdijeljena je u kratka poglavlja. Šteta da je u njoj ima dosta pogrešaka gramatičnih, stilističnih, pravopisnih,

tiskarskih, tudih riječi te provincijalizama. Gdjegdje i duge perijode oteščavaju smisao. Duh hrv. jezika voli zbijenost. No tim knjižica od svoje bitne vrijednosti nije ništa izgubila. Smatrali smo umjesnim reći i ovo kao kritičari i za oprez drugima.

Pisac je za kršćanski odgoj djece, za kršćansku slobodu učitelja, te za pravaštvo cijelog naroda. Polazeći s tog stanovišta pobija pokretaštvo, nazore ničejevaca, slobodne, laičke i neutralne škole, temeljito dokazujuć, da im je svima svrha iščupati narodu iz srca vjeru u Boga, a iz škole odstraniti katekizam i svećenika.

Moderna je sloboda pravo ropstvo, a moderni učitelj puki rob političke vlasti.

I što se više bude išlo za lažnom slobodom, to će učiteljima biti gore. Mjesto nadzora dobre majke — Crkve — zveketat će c. i k. sablja.

Svećenik se ne smije omalovaživati, jer je i on učitelj i to cijelog naroda. Zajedno s njim valja djelovati. Crkva je ujedno škola i muzeum svih umjetnosti. Morala ne može biti bez Boga i vjere. Ondje se nemoral širi, gdje mu se čovjek postavlja zakonošom. Katekizam je najljepša i najnužnija knjiga. Ljudi bez stida i savjesti ne mogu biti vođe puka. Bez auktoriteta Božjeg ne ima pravde i kreposti i vlada sila i ropstvo.

Pravo bratstvo, jednakost i sloboda su samo u principima kršćanstva. Tu je ujedno i najnaravniji moral. „Slobodni moral“ je nemoral najgore vrste. Sve je ovo djelo framazona, ali valja zapamtiti riječi Taineove: „Samo kršćanska vjera može još pridržati naš naraštaj, da se ne sunovrati u ponor“.

Čovjeka nije dosta naučiti čitati i pisati već ga treba uzgojiti zdrava dušom i tijelom, na korist njegovu i opću.

U odgoju se treba držati ustaljenih dobrih principa skolastičnih, koji su odgojili tolike velikane. U politici treba slijediti načela: Sve za vjeru i domovinu i Bog i Hrvati.

To je kratki sadržaj lijepe knjižice, koju toplo preporučamo.

J. Ć.

Slike iz omladinske duhovne pastve. Sastavio prof. Ferdo Heffler. Naklada katehetske knjižnice. Cijena 2 K 70 helera. Knjiga je posvećena presvijetlom gospodinu dr. Antonu Baueru, nadbiskupu koadjutoru, profesorima, te jubilarcima kolegama piščevim.

Ime Heffler dobro je poznato u hrv. bogoslovnoj literaturi, napose katehetičkoj. Ne ima gotovo nijednog mlađeg svećenika, koji se ne služi njegovim katekizmom i njim postizava prekrasne uspjehe. Katekizam je bio od prijeke potrebe, a ove su slike od velike koristi. Ne treba se pisac ispričavati, što ih je preveo. Uvijek je bolji dobar prevod od zla originala. Dobro će doći sveukupnom svećenstvu, jer se primjeri rado slušaju i dobro djeluju na slušaoce, bili ti odrasli ili djeca.

Knjiga je razdijeljena u odsjeke. Govori o uzgoju, duši, dušobrižniku, kateheti, obuci u školi i izvan nje. Nadalje o dječjim vrlinama i pogreškama, sakramentima, molitvi propovijedanju, pobožnosti, smrti, poslušnosti prema crkvi te dječjem apostolatu. U malom su zastupane sve grane bogoslovne znanosti.

Ne imam što reći nego: svećeniče uzmi je i čitaj! Naći ćeš dosta hrane za sebe i druge. Dosta — u čem si griješio te način, kako ćeš se popraviti.

Obzirom na dobar i fin papir, elegantan tisak i opremu, knjiga nije skupa. Ne bi smjelo biti katehete i dušobrižnika, koji ju ne bi imao i često čitao.

Rastava crkve od države u Francuskoj. Napisao dr. Juraj Cenkić. Cijena 3 K. Preštampano iz „Kat. lista“ od 1909.

Poznati od prije pisac dao se uz svoj dušobrižnički teški posao i na to, da svestrano obradi rastavni zakon. U poslu ga je vodila ljubav do istine, težnja da u potpunom svijetlu prikaže taj svjetski unicum. Velimo unicum, jer poštena rastava nije nikakovo zlo. No o poštenoj rastavi u Francuskoj ne može biti govora. Nad crkvom je učinjena otimačina i ona podvrgnuta civilnoj vlasti. A iz zakona prosijeva želja, da svaki kult u dogledno doba prestane.

Pisac je knjigu razdijelio u glave. U prvoj glavi govori o bližnjim i dalnjim uzrocima rastave. Ta sama glava opseže stotinu stranica i vrlo lijepo je obrađena. Dobro je g. pisac učinio, da je na mjestima upravo istaknuo, kako i naši naprednjaci rade po istom receptu. I u Francuskoj je išlo malo po malo, dok nije do ovog došlo. I tamo se lupalo po tobožnjem „klerikalizmu“, kao i kod nas. I u Francuskoj je svećenstvo većinom sve to mukom gledalo, pak se nije ni onda dozvalo pameti, kad ga je sam papa na to upozorio.

Kod nas je u tom još gore. Ne samo da svećenstvo malo radi, već nekoji pomažu pokretaštvo, direkte i indirekte, javno i tajno. Sve je to djelo lože, koja sustavno i dosljedno provada svoje planove, ali samo onda, kad za to pripravi sebi terrain kod puka. A ne radi li se to isto i kod nas? I još ima tako naivnih svećenika, koji to ne vide.

Mjesto da se udružujemo, mi smo raštrkani po svim strankama; mjesto da se bavimo socijalnim problemima, mi gubimo zlatno vrijeme u beskorisne stvari.

U mjesto da u narod idemo i oko sebe ga sveđer okupljamo, mi se od njega udaljujemo i dozvoljavamo pristup vucima razdiračima. Nikakovo čudo ne će biti, ako nam se dogodi ono isto što i francuskom kleru.

Prvu bi glavu morao svaki svećenik često čitati, da je uvijek drži u pameti. Ostale glave donose zakone, juridično tumačenje, te današnji juridično kanonski položaj crkve kat. u Francuskoj. Zadnja pak glava donosi u originalu sve državne dokumente, za koju držimo, da je mogla izostati, a mjesto nje još bolje biti prerešetano cijelo djelo. Djelo je inače pisano kritički. Dakako da je za inteligentnije slojeve. Preporučamo ga toplo koli radi upoznanja istine toli radi naših političkih i kulturnih prilika.

J. C.

Gatterer Michael S. I. — Annus liturgicus — cum introductione in disciplinam liturgicam. — Editio II. Oeniponte — 1912. — Typis et Sumptibus Feliciani Rauch (L. Pustet). Format 10½ × 16 centm. Str. XXII + 402. — Cijena broširanoj knjizi (koncem dosta solidno sašivenoj) K 3·40; vezanoj u platno i crvenim rezom K 4·40.

Knjiga ima uvod i dva dijela (15 poglavlja). Uvod (principia liturgica) obuhvata prvih 5 poglavlja. Pogl. I Pojam i dioba liturgije, svrha cerimonija. Poglavlje II Prikaz historičnog razvitka liturgijâ (ist. i zap.). Poglavlje III Zakonodavci liturg. (Sv. O. Papa, kongr. sv. obreda, običaj). Pogl. IV Knjige liturg. i kako obvezuju. Pogl. V Naredbe kongr. sv. obreda. — Zatim slijedi = Godina liturgična =, koja se raspada u dva dijela. Prvi dio (Pogl.VI—XI) raspravlja o liturg. godini uopće. Pogl. VI—VIII što je lit. godina, dioba, dijelovi (sedmica, nedjelje, ferije, svetkovine, vigilije, osmine). Pogl. IX—XI o liturg. Kalendaru (pojam, obvezatnost, uredenje itd.) — Drugi dio, o liturg. godini napose. Pogl. XII Božićno vrijeme (cyclus natalitius). Pogl. XIII Vazmeno vrijeme. Pogl. XIV Duhovsko vrijeme, Pogl. XV Posebne svetkovine (posvećenje crkve, zaštitnik). — Na koncu se nalazi abecedno kazalo sadržaja.

Ova knjiga nije opsegom velika, ali je sadržajem preobilna. Tu je jezgrovito i jasno izložena pouka o svim znatnijim liturgičnim nazivima, pitanjima i raznim obredima kroz crkovnu godinu, a sve prema najnovijim naredbama Crkve. Pisana je lakim jezikom i jasnim stilom, te se ugodno čita. Najtoplije preporučamo ovu veoma poučnu knjigu svim crkovnim osobama, osobito mlademu svećenstvu i bogoslovima. *O. A. B.*

Literarno balansiranje. To je upravo bolest naših dana, te sve na svijetu pada.

Padaju izjave, daci, čaše, oduševljenje, snijeg, novci, magla, bonboni, temperatura, sistemi, predsjednici, drame, trustovi, ljubavi, kandidati, narodi, bura, kopna, mora, valovi, učenjaci, vijekovi, mozgovi, okovi, literati, cedri libanonski, — pero pada, sve pada! Bolest svega — padanje sviju.

I tu se nema nitko ni pred kim stidjeti — jer i oni, koji tobože stoje, pali su u svoje doba, pa su ustali; a oni, koji ne stoje — ili su već pali ili padaju, — upravo manje ili više balansiraju. I tako vam to ide jednako kod najmladih ljudi kao i kod onih najćelavijih! . . .

— Dalje: vama će jedva biti poznat onaj oduševljeni mladi naš hrvatski đak, koji je konsekventno uza sve svoje najbolje subjektivno uvjerenje na svim ispitima padao.

Taj isti je mladi čovjek prije svakog ispita slavio već dan prije „pri staroj vuri“ sjajnu sjutrašnju pobjedu. S početka se pilo na malo, a kasnije dolazile na red i pjesme — à la „Još Hrvatska nij' propala, dok mi („mladi ljudi, koji su — u društvu) živimo — Visoko se bude stala, kad ju zbudimo!“ — —

Uz burni „hura“ ostavljali mladi ljudi „staru vuru“, onda put pod

noge i za čas dva našo se svaki nakon mnogog lutanja u svom studentskom „pianu“, a san je slavio vrhunac svoje moći, on se u tom slučaju protegnuo i na drugi dan. I tako naš mladi kandidat redovito preko ure zaspi i najsvečanije padne, a — da ga ispit ni vidio nije. — Nije dobro, kad je čovjek mlad, da bude eo ipso i prevelik „patrijota“, da se sprema sa mnogo uvjerenja za ispite, a ne zna balansirati. Međutim, uvjeravam vas, to je tako rijedak slučaj — — —

Naprotiv — za Milana Marjanovića, toga tradicijonalnog prijatelja mladeži, za tog literarnog radićevca ne može nitko tvrditi, — da bi i on eventualno pao. On je iskusan, star i što je glavno — jako — dobro balansira . . . Ja padnem, kad se spotaknem — dakle bez tuđeg utjecaja. Drugojačije to biva kod Marjanovića. Njega baci radi svojih „ličnih interesa“ najprije zagrebački „Pokret“, onda i „Sloboda“ u Spljetu, ali to bi učinjeno tako kavalirski, taktički i ležerno, da se naš đački gospodar i literarni kritičar na malo i veliko sa svojim literarnim agenturama samo slučajno našao na ulici, ali pao nije kod toga. I u tom je tajna . . . Međutim, kad bi on i kojim slučajem padao, on bi „sigurno“ jošte za vremena odnosnoj redakciji pokazao svoj dugi nos i u momentu, kad bi pao, nos bi bio „momentano“ na strani slavne redakcije i ne bi se ni tom zgodom ljubio s tratoarom. A bome — pad, gdje čovjek ne razbije nosa (za cviker je u Zagrebu lako!) i nije pravi pad. I kao što Milan Marjanović, taj kritički žurnalist, novelist, dramatičar, nakladnik, ekspeditor, anosier i — „humorist“, kao što dakle sve to s jednim čovjekom još nije palo u zbiljskoj realnosti, tako se on faktički iz skroz „praktičkih razloga“ još nije odrekao ni „tendencijozne umjetnosti“. Jedino i jedno je da se žali, a to — što se kleta umjetnost najprije njega odrekla — a to je važno za sve literarne historičare predilirskoga doba — ali ni tu on nije ni na čemu zapeo i tu je on — balansirao, kako „umjetnicima“ i dolikuje. Drugo, — nije se najme on o umjetnost prvi spotaknuo, — ne to, već je umjetnost iz svojih vlastitih „emocija“ prva uz njega — pala . . . A on nedužan, niti ne opazivši, da je ona zaostala, on je i bez nje pošao naprijed i sad na „Jugovini“ topi svoje staro „Zvono“ a da ni sam više ne zna, je li ono umjetnost zaostala u Spljetu ili u Zagrebu ili u Spljet-Zagrebu... Točka i basta!

— — — — — — — — — —

No kad je već riječ o starom Marjanoviću, ne će biti na odmet, ako se koja reče i na račun njegova najboljeg u toj reakcijonarnoj Hrvatskoj jošte neizdanog literata, zagrebačkog fakina i europskog kućnog prijatelja A. G. Matoša. Ovom prigodom ograničiti nam se samo na to, da konstatujemo, te ni on nije onaj, koji bi odakle pao. On prezire ispite prve vrste ne zbog ignorancije, već iz pustih principa, po kojima on svoje ispite ne će polagati u sobi, već na dvorištu i na ulici. To je prvo, a drugo: on stanuje „prizemno“, upravo pri zemlji, — pa kako bi on mogao još nekamo i pasti. To bi se dakle moglo slučiti jedino

onda, kad bi on sam pod samim sobom jamu kopao, — a tako „bedast“ nije i ne vjerujte vi to nikomu, ma što vam tko o tom govorio!

On dakle ne pada, nego njemu se mnogošto ne „dopada“. Njemu se u prvom redu ne dopada (ne, da pada!) odn. ne dopadaju: — Milan Marjanović, jer je on davno već „pao“ pred njim; ne dopadaju mu se niti Mladohrvati, jer upravo na vlas fraziraju kao i on — a odakle im, Discipulusi nijedni majmunski, pravo na to! — pogotovu ne dopadaju mu se Mladokatolici, jer ovi reakcijonarci u svojoj konzervativnosti osnivaju već i na univerzi „apstinentske klubove“ i plove punom parom „jezuitskim vodama“ (tu je upravo vis argumenti!) i t. d.; a u najnovije doba, eh, eh, malo čudno, — ali njemu vam se ne dopada — honorar velike „Hrvatske“.

— — Vi već mislite, da je pao; ali ne — on stoji i ne piše doduše nikada proti vladi, ali niti u pravaške, patriotske svrhe! On ima svoju mjesečnu penziju, što mu je visokoista točno „za zasluge“ isplaćuje, pa lako kvijescira i sve naokolo negira i — stoji! — — No to je samo za čas tako. Cim osnuju Milan Ogrizović, Milan Budak i Milan Marjanović pod pokroviteljstvom o. Kršnjavoga S. I. (∴ † Fra Iso! 6.) — „N[illegible]o Hrv. Pravo“, on ne će vi[illegible] stajati — on će opet (cijenjeni čitalac sam će nadopuniti, što treba)...

Budući da ovaj čas ne promatramo daka-putnika, puštamo s vida ocjenu i preporuku Matičinih knjiga, što je pala u seljački „Dom“ iz pera najstarijeg hrvatskog daka-putnika Stjepana Radića. Zanimivija je ničim nedokazana jedna nova tvrdnja Šegvićevog plaćenika gospod. prof. Drekslera. On ljetos referira u „Strosmajerovom kolendaru“ o Šimunovićevu „Tudincu“, pa zlobno tvrdi, da su „mladi“ krivo shvaćali slobodu umjetničkog stvaranja tako, te su se isključivo dali na obrađivanje seksualnih momenata u ljudskom životu i — što su se slobodno spoticali o religiju i dogme“. Ovo nije više balansiranje, to je insult na sebe samoga kao nekadanjeg urednika „Savremenika“, kao mentora mladih ne izuzevši ni pisca „Mrkodola“ i „Duge“. A literarni naprednjaci ostat će i bez Drekslerove kasne uviđavnosti ono, što su od iskona bili: konservativni jozefinci, beamterski vicmajstori, kritični ljudi; — njima ni na kraj pameti ne pada da budu ono, što nisu, pa osuđivao ih jedan Dreksler s tisuću svojih „Tudinaca“, ma padali baš fratri s neba!

— — — — — — — — — —

Toliko o živim ljudima. A sad još o listovima. No tu nije gubiti vremena, tu se treba žuriti, — jer dok s jednima još govorimo, već se na njihovom mjestu drugi javljaju i još ovi ni ne povukoše medene slamke ispod nosa, već im slamka ispade iz papirnate ruke. Listovi, koji bez brige izlaze, ne padaju prosto s razloga, što nijesu nikad ni stajali dobro. Tako se primjerice znade za nestašnu Kršnjavijevu „Malu Hrvatsku“, da ona isto dobro ne stoji, pa da je ćaća ne čuva od klerikalske pokvarenosti i da je ne dariva bonbonima, ona bi odmah u ašik s klerikalskim dacima, a onda bi došle zaruke, vjenčanje, miraz od strane očeve; ona bi tada pala pod vlast svoga klerikalca, a onda o „emancipaciji“ ni divana! Tu je pak na straži Milan Jedini Matosović i Milan Naimenovani Budaković, Budaković Milan i Milan Matosović — te oni milostivno i cerberski paze, da im ne padne sjekira u klerikalski med, — opet prosto s razloga, jer je to klerikalski med. Doista, čudna je pozicija kljakavca, kad hrli preko oranja a da ni sam ne zna kamo! — Tu jedva što koristi balansiranje. — — O valovima ljudi štošta pričaju. Pjesnicima valovi „plaču“, pedagozima — šibaju“, ocevima mrmore, mrmljaju, brbljaju. To treba znati svakome, koji hoće da znade, kakav je proces proživio đački list, koji se simbolički zvao „Valom“. Fakat je, da je taj list već u danima svoje mladosti odmah upravo fakinski, uličnjački kleo, onda je samo u potaji brbljao t. j. mrmljao, a sad negdje u nepoznatom dijelu svijeta lišen svih očinskih skrbi plače imaginarne obale svoje lude mladosti. On je u svoje vrijeme i — šibao, ali ne sluteći bolan, da šiba ima dva kraja, on je kao izvrstan sportsman vrlo nespretno preskočio svoje uske nazore, pao preko dereša i dobio po svojoj neizrecivoj revolucijonarnoj supstanciji vlastitom šibom svu silu (cijelu kišu!) akcidenata tako, da su se sve hlače prašile. To je od prilike tako, kao kad se pravi valovi u sukobu praše i raspadaju u milijun sitnih valića, koji se više nikada ne će naći na udaru... Kvi potest kapere itd.... — — — Ne smeta, ako ovakva stvar nema pravoga završetka. Takvi se događaji bez kraja i bez konca nastavljaju sami od sebe, pa je upravo nemoguće hik et nunk reći: dotle i dalje ne!... Međutim baš u času, kad ja nastojim naglo zaustaviti svoja kola, pada mi na pamet pitanje na moje čitatelje — da li oni znadu čovjeka Židova, koji bi na pr. preko ure zaspao, kad bi recimo opet padale biblijske prepelice? Mene kod toga uvijek muči očita neizvjesnost, kad pomislim na jednog svoga komaturanta, potomka glasovitih putnika po glatkom podu Crvenoga mora, koji je na maturalnoj grčkoj zadaći preveo više Platona, nego nam ga iz milošte gosp. profesor na ploči ispisao. Tu je naravski bilo po srijedi najprije padanje teksta kroz prozor k đačkom meceni Pažuru, a konačno i neizbježivo padanje i bruka na samoj maturi. Imati Pažura u ruci i ne znati se njime poslužiti, — nije li to isto, što i spavati, dok mana i prepelice padaju? Možda i nije, što ja pravo znam! Krivo računanje kandidatovo — i ništa više. Svakako pametnije vladanje od onoga našeg uvijek jednako „mladog“ prijatelja, koji sjutrašnjicu slavi već dan prije.

Učite, gospodo, sve moguće balanse. Tko stoji, neka pazi, da ne padne. Svakom odobravajte i nikomu ne vjerujte; balansirajte i bit ćete na „pravom“ putu, bit će vam dobro. Što koga zadovoljava, neka samo kod toga ostane i ne će mu ni vlas s glave pasti, što je u naše dane ipak zamašnija stvar i od samog uspjeha u balansiranju.

V. Bl. Čičević.

Svaštice

Za Hrvatsku Enciklopediju. I opet je podatna ruka preuzvišenog g. dra. Jurja Posilovića, zagrebačkog nadbiskupa, dala Leonovu društvu sa enciklopediju 20.000 K. Dobrotvoru svome, koji je u zadnji čas dao u dobrotvorne svrhe više od podrug milijuna, «L. D». od srca hvali, želeć mu od Boga obilatu plaću.

Kako ćemo naprijed!? Hrvatska se katolička učeća mladež organizovala i lijepo napreduje, premda se na nju digla kuka i motika. Naše đačke organizacije postizavaju pomalo — a sigurno — svoju svrhu: preporod samog sebe — svakog pojedinog — i izgradnju svog karaktera do potpune čvrstoće i katoličkog svjetovnog nazora do potpune cjeline i jasnoće; te valjanu strukovnu naobrazbu, da kao čestit čovjek podeš na posao medu narod. Đaštvo nam naše od početka do danas pruža svako malo dokaze, da je na pravom putu. Ove organizacije, jasno je, nemaju svrhe same u sebi. One su škola, priprava za život, odgoj za rad na polju općeg hrvatskog katoličkog pokreta i preporoda. One nam dadoše već lijep broj valjanih, gotovih mladih ljudi, a na općem je hrv. kat. pokretu, da ih pravo zaposli i njihove sile upotrebi, jer posao valja zgodno podijeliti, te samo po jednom, dobrom i stalnom planu raditi, želiš li sigurno i brzo cilj doseći.

Počela se okupljati i mladež, koja ne pohada škola, da se i ona izvan zaprašene školske klupe, možda u zaprašenijoj još radionici ili na svježem zraku domaćih njiva, šuma i livada, pripravi za karakternu, katoličku i domoljubnu muževnost. «Mladost» (uredništvo u Zadru, Sjemenište) krasno napreduje, uzme li se u obzir: da je iz đačkih redova nikla i gotovo đačkim — dakle siromaškim — sredstvima opskrbljena. Ona se tek počela širiti po Dalmaciji, a po ostalim se hrvatskim pokrajinama gotovo i ne zna za nju. Omladina se dakle tek počela organizovati i ne bude li kud i kamo većega interesa i rada za ovu stvar, i to ne u samoj Dalmaciji nego po svim pokrajinama hrvatskim, trebat će još dugo da se postigne ma i samo minimum, s kojim će morati javnost računati i reći, da se omladina organizuje po katoličkim načelima. Treba svu hrvatsku katoličku javnost poučiti o važnosti ovih organizacija; i to ne jednim gromornim člankom, koji se brzo zaboravlja nego živom riječi. Valja prinukati hrvatske katolike na razmišljanje i raspravljanje o uzgoju

i okupljanju budućih hrvatskih radnika, zanatlija i seljaka — glavnog dijela hrv. naroda. Ovu mladost moramo organizovati po svim pokrajinama, krajevima i mjestima, hoćemo li da dobijemo oslona u narodu. Svaki katolik mora — uvjeren o važnosti ovoga pothvata — dokle god dopre, osnivati omladinske organizacije ili barem ići njima i njihovim osnivačima na ruku, te širiti «Mladost», njihovo glasilo.

Upravo je žalostan interes hrvatske katoličke inteligencije za «Hrvatsku Stražu» jedini hrvatski znanstveni, a k tomu katolički časopis, to žarište hrv. kat. pokreta. Nju treba utisnuti u ruku svakom hrv. katoliku inteligentu, da ga u svemu vodi.

Za «Pijevo društvo» marimo toliko, kao da ga nema i ne treba. Hoćemo li uvijek ostati pri raspravama o važnosti štampe i ništa ne činiti za nju? Tek iza pada pri zadnjim izborima dosjetiše se kršćanski socijali u Austriji, da je jedan od glavnih uzroka njihovom porazu razmjeran nedostatak štampe i prilijepiše jednom po cijelom Beču oglase: «Leset «Reichpost!» i ništa više. Možda utvaraju sebi, da će zbog toga valjda pri općinskim izborima na proljeće bolje proći! Koliku znamenitost pripisuje kat. štampi sv. Otac, poznato je liberalcima bolje nego nama. On je u odgovoru na pozdrav predsjedništva zadnjeg katoličkog sastanka u D. Austriji samo o tome govorio. Bilo je čina, pred koje se hrv. ban pitao: a šta će «Obzor» na to? «Neue Freie Presse» je komandirala ministrima, pa im i sada imponira itd. itd. A mi? I mi se možemo nadati kakovu padu, pa kad razbijemo lubanju, možda ćemo je kušati sašiti s par niti i sebi utvarati, da smo zdravi i da nam je dobro, jer nam ne prsnu mozak! Mikroskop pred oko, da pogledamo, ne bi li našli u hrv. zemljama katoličke štampe! Organizovana stanica — «Hrv. Straža»... nekoliko manjih, većih glasila u raznom razvoju... Opet omalena stanica «Dan»... i na jednom mjestu živahno gibanje s par glavnih poteza, no još bez razvoja — Enciklopedija... Eto to se razabire kroz maglu «Obzora», «Savremenika» i silu drugih veličina.

Pred dvije godine me pitao u Pragu jedan od urednika «Meditace», da mu navedem uredništva hrvatskih literarnih listova. Teška srca mu pripovijedih savremenost «Savremenika» i zamal' ne utekoh ili ne spomenuh «Luči». Za par godina osvojiše naprednjaci (ako i ne sasvim) «Maticu» i svu književnost kat. hrv. naroda te je oni na svoj način reprezentiraju, a šta katolici protiv toga poduzeše? — Pomalo iščezavaju. Kad se jednom okupi književni pomladak, što se javljao i javlja u «Luči», znam gotovo već sada, kako će ih hrv. katolici poduprijeti. Danas se ne proda ni star pisaći stroj bez novina, a mi ćemo preporoditi hrvatski narod s jednim tjednikom, koji se samo možda u petini hrvatskih zemalja čita!? Podajmo snage, života i duha «Pijevu društvu», oživimo «Jutro». Mi trebamo kao za glavu barem katolički tjednik. Dajmo sami sebi priliku da razmislimo i dogovorimo se, kako da to ostvarimo! Ne treba osnivati ono, što bi propalo; ali damo li života «Pijevu društvu», ono bi

moglo izdavati tjednik, a ima — ako hoćete — i mladih sila, koje bi mu poslužile.

Kako nas sve miluje tako i «hrvatska» vlada potvrdom pravila «Saveza», a mi trebamo srce, koje će hranu, krv dovoditi svim organima tijela kat. pokreta. Bez središta ne ide! Možda ćemo pametnije i življe poduzeti, što kasnije poduzmemo, samo ne smije biti prekasno. «Saveza» nam treba, koji će sve okupljati u jednu cjelinu, sve provadati po jednom jedinstvenom planu, o svemu račun voditi i svaku i najmanju silu shodno upotrebljavati, pa se neće dogadati, da se osudni po katolički pokret koraci poduzimlju bez najaktivnijih i najzaslužnijih ljudi. Samo ne fiktivan i irealan nego realan i aktivan «Savez»!

Od sto stvari više i manje važnih, odgodivih i neodgodivih spomenuh ovo nekoliko, da upozorim na ono, što bi moglo da ostvari ovakove stvari ili bi ih barem moglo najživlje poduprijeti, a to je hrvatski katolički sastanak. O sastanku se već govori pa možda i radi i do njega će sigurno doći. Samo treba da on donese što veću korist katoličkom pokretu te hrvatskom narodu. Ovaj sastanak ne smije nikako da bude samo manifestacija, već mora oživjeti i pojačati kat. organizacije. Da se namjerava uspješan sastanak održati ove godine, više bi se valjda radilo i čulo o njemu. Čini se dakle, da će taj istom 1913. biti. Pa i bolje valjda! Ali nek se ove godine održi predsastanak, no samo od ljudi **pouzdanih i aktivnih u kat. pokretu,** koji će dati valjan program sastanku i znati riješiti i provesti stvari, koje ne mogu još godinu i po čekati. I tek onda ćemo moći mnogo očekivati od sastanka; onda ne će zapasti poslovi takove ljude, koji ih ne razumiju ili im nijesu dorasli. Kad bi se ovaj predsastanak održao u onom gradu i u ono vrijeme, gdje i kada bude ovogodišnji đački, a možda i opće omladinski sastanak, korist bi mu bila još mnogo veća. Lako bi se onda moglo pritegnuti ovamo i starješine akademskih društava te ih zgodno upotrebiti i zaposliti stvarima sastanka. Tom bi se zgodom moglo vidjeti, je li moguća i potrebna kakova organizacija seniora, te bi do sastanka 1913. moglo doći do nje.

Smijem, mislim, reći, da se bar hrv. kat. omladina od II. općeg hrv. kat. sastanka mnogo čemu nada. Da opetujem! On bi nam morao dati središte, «Savez» ljudi prokušanih u katoličkom pokretu, čijem se vodstvu može svak mirne duše prepustiti. On nam mora oživjeti «Pijevo društvo» te mu staviti materijalnih i moralnih sredstava na raspolaganje, da može prema svojoj svrsi valjano raditi. Već predsastanak neka osnuje katolički barem tjednik i privuče mu na suradnju sve ljude čistih katoličkih načela. U tjedniku i «Pijevu društvu» bilo bi zgodno zaposliti mlađe ljude, koji nikoše iz našega pokreta, a služba im ne dopušta drugog javnog rada. Dapače mislim, da bi samo tako obje ustanove i postale onakovima, kakove treba da budu. Evo kamo bi ravno prelazili ljudi, kad ostave đačke organizacije. Ove pa i barem starije zastupnike đaštva valja pripustiti na

predsastanak i na sve priprave za sastanak, jer je to najjača grana kat. pokreta. Sastanak neka poda «Pijevu društvu» i tjedniku bar obilnu materijalnu potporu, neka ih konačno raširi u sve hrv. pokrajine. Neka potakne osobito svećenstvo, koje tu može mnogo učiniti, na organizovanje mladeži izvan škola. Pa hoćemo li ikad bar pomisliti na katolički beletristički list ili ćemo pogaziti svoja načela te uz gole žene tiskati svoje stvari u «Savremeniku»!?

Ovoliko bi nam sigurno mogao sastanak donijeti. Ne misli li poraditi oko proširenja hrvatskog katoličkog pokreta, nego samo pokazati, da ima u hrv. zemljama katolika, onda bi mogli s manje truda i u većem broju prirediti izložbu krsnih listova. Jedina je garancija za uspjeh sastanka ta, da sve vodstvo uzmu u ruke ljudi, koji mnogo žrtvovaše i uradiše za naš katolički pokret, jer sam krsni list nije nikakav dokaz za čiji katolicizam.

Ne pustimo sastanka, da nam prođe tek onako, kao druga mnoga zgoda! On bi mogao mnogo doprinijeti napretku našega pokreta.

I. Tiljak.

Pripomena. — Dosele smo mi govorili o katoličkom sastanku malo, i to više prigodice. Nu pitanje je sastanka živo, a neki ga žilavo pretresaju. Raspreda se, gdje će biti, kada, kako i t. d.[1])

O enciklopediji bijaše u zadnje doba govora u šibenskoj «Hrvatskoj Riječi» i u — «Obzoru». U «Hrvatskoj Riječi» je raspreo fr. J. Milošević lijepe misli, a pretiskao ih u brošuru. Preporučujemo na razmišljanje.

«Obzor» po slavosrpsku puca od jada i od straha, da ne bi klerikalizam (t. j. katolička načela) raširio kreljuti. Nek se starkelja srdi. Hrvatska se i katolička svijest budi, a kad se osovi na noge, gnjilome je obzoraštvu odzvonilo. Naše mu suze ne pomogoše. Tko želi suradivati za enciklopediju neka se javi prof. Ivi Butkoviću, Zadar.

Godinu i deset mjeseci leže pravila «Hrvatskog katoličkog narodnoga saveza» kod zem. vlade u Zagrebu. Odobrena su pravila slobodnih zidara, loža «Ljubav bližnjega» javno otvara svoj dom, a Hrvati se katolici ne smiju organizovati.

---

[1]) Na mjesečnoj skupštini dne 12. prosinca 1911. Hrv. kat. ak. društvo „Hrvatska“ je o katoličkom sastanku stvorilo slijedeće zaključke:

1.) II. opći hrvatski katolički sastanak neka se drži god. 1913.

2.) Za ovaj sastanak neka se drži jedan predsastanak u malom opsegu i to prigodom đačkog sastanka u Ljubljani god. 1912. Ako to nije moguće neka se održi u kojem hrvatskom gradu po dogovoru.

3.) Đački, eventualno i omladinski sastanak neka se drži god. 1912. u Ljubljani.

4.) Ovi sastanci neka se ne dovađaiu u savez sa organizacijom političkih stranaka, kako to stoji u pozivu „Pijeva društva“.

Gdje ste, zagrebački katolici? Zagreb je srce Hrvatske, katoličke Hrvatske. A gdje je tome Zagrebu katolički i hrvatski duh i ponos? Zašto ne tražite potvrdu pravila «Saveza»? Vlada ih m o r a potvrditi. Vlada mora poštivati državne zakone , a ti nam zajamčuju slobodu vjere i rada po vjeri kršćanskoj! Vlada zastupa hrvatskog kralja k a t o l i k a.

Mi iz pokrajine svaljujemo svu krivnju na Zagreb, ako pravila ne budu potvrđena u najkraćem roku.

Prisilit ćete nas, da ćemo morati središte katoličke organizacije prenijeti drugamo, u srce, koje osjeća i radi kršćanski i hrvatski. Zagrebački katolici na posao!

Na upit se «Pijeva društva» izjavilo naše uredništvo, da bi se kat. sastanak imao održati u Zagrebu. Nu nakon nekih događaja ne znamo, ne bismo li pristali uz one, koji nipošto ne će katoličkog sastanka u Zagrebu. Razlog je tome velik:Zagreb je još uvijek po svojoj jezgri obzoraški. Ljudi, koji katolički misle i rade, iščezavaju medu tuštom obzoraštva. Obzoraštvo je negacija katoličtva i hrvatstva a naš sastanak mora biti katolički i hrvatski. Ne bi li dakle bilo bolje, da se drži ondje, gdje obzoraštvo ne može razapinjati svojih mreža: ili na Trsatu, pod okriljem naše Majke i Kraljice, ili u Sarajevu, gdje je živa katolička i hrvatska svijest ugušila obzoraški korov?

Nekima oko pravaške «Hrvatske». Poštovano glasilo stranke prava napada katoličku i pravašku smotru «Hrvatsku Stražu». Poodavno se neko u podlisku dotakao njezinih nazora o hrvatskoj lijepoj knjizi, nu tako jadno, te se vidjelo, da članaka «H. S.» nije valjda ni čitao. Ljudi Božji nemojmo ovako! Tko pročita katekizam, pa logiku, a najposlije članke «Hrvatske Straže», taj ne će zaista o njima onako pisati, razumjet će ih. Drugi nam dovikuje u uvodniku, da ćemo mi biti krivi, ako «stranka prava» ne izvojšti Hrvatskoj prava i slobode. Neki su se naši prijatelji rasrdili i pozvali nas, da dolično odgovorimo. Suspregnut ćemo se za sad zbog važnih razloga. Tek možemo reći uvodničaru «Hrvatske», da je hrvatski narod kršćanski, u jezgri katolički, pa da i njegovi predstavnici moraju raditi po katoličkim načelima ... Liberalizam je negacija katolicizma, kršćanstva i svake pozitivne vjere i morala; a stranka, koja očijuka s liberalizmom, ne može biti predstavnica naroda hrvatskoga.

Stranka je radi naroda, a ne narod radi nje. Stog bi trebalo, da stranka pripazi osobito na svoje glasilo, da u nj Mladohrvati ne legu kukavičjih jaja. Ako su mladohrvatski liberali mudrijaši, nije ni narod hrvatski sav iz Mazina. Obzoraško je licemjerje otvorilo oči i Mazinjanima, pa Hrvatska ne želi novog izdanja beznačajnog obzoraštva.

Poganski «mučenici». «Savremenik» se bacio (g. VII. str. 69.) na obranu pokojnoga rimskog poganstva, pa potvara stare kršćane, da su «došavši do vlasti, vraćali šilo za ognjilo, stvarajući mučenike poganske velike i vječne misli ... (Uzmimo samo slučaj mučeništva

mudre Hipatije u Aleksandriji)». — Koliko riječi, toliko očevidnih laži.

Istina, neki su carevi to milom to silom nastojali slomiti ostatke poganstva. Tako su radili primjerice Kostancij, Kostans i Valens. Nu zna se, da njih nije vodila uzvišena kršćanska misao, već cesarizam. Do pred smrt nisu bili kršteni. A jer ti ljudi nisu bili predstavnici kršćanstva, ta bili su još «pontifices», nit su djelovali u kršćanskom duhu, već su dapače nastojali Crkvu katoličku zarobiti i vjeru izopačiti, ne može se pripisati njihovo djelovanje Crkvi ni kršćanstvu; dok se progoni kršćana sa strane državne vlasti moraju pripisati baš poganstvu. Carevi su bili i vrhovni vjerski poglavari, pa su i kao takovi gonili i potvarali kršćane. Što je do slučaja mudre Hipatije, znano je, da za njenu smrt nije odgovorna Crkva.

Hipatija bijaše ugledna filosofkinja, a u tijesnom prijateljstvu s namjesnikom Orestom. Kako je Orest bio protivnikom biskupa sv. Ćirila aleksandrijskog i bacao mu klipove pod noge, držalo se, da to radi po nagovoru svoje prijateljice Hipatije. Stoga zamrziše na nju p a r a b o l a n i, poslužnici kužnih bolesnika, ljudi najniže ruke, te je sretoše, ubiše i izmrcvariše. A zar se može pripisati kršćanstvu ono, što učiniše ljudi, kojima vjera bijaše samo sredstvo za uzdržavanje, koji bijahu i inače strah i trepet mirnim gradanima? Klevetati je istina «savremeno», ali nije pošteno. Nu tko u nebo pljuje, na lice mu pada. (Isp. Kopallik, Cyrillus von Alexandrien. Mainz, 1881.)

Zar katolička Crkva samo radnike podsjeća na dužnosti? Apostata Feuerstein u brošuri «Sozialdemokratie und Weltgericht», predbacuje našoj Crkvi, da neprestano samo radnicima dovikuje: Ne ukradi! Očevidno zaboravlja taj čovjek, da naša Crkva ipak često sjeća i kapitaliste na grijeh, što u nebo vapi i da ih svagdano i poukom i primjerom upućuje na karitativno djelovanje spram bližnjega.

Meminisse iuvabit. Učiteljski list «Škola», koji ureduje Stjepan Širola, nije se bar dosad očešao o katol. vjeru, nego je uvijek lijepo pisao. Začudismo se s toga naišavši u 12. br. g. 1911. na poziv poznatog naprednjačkog bibličara Davorina Trstenjaka, koji traži prenumerante svom djelu «Biblija u svijetlu istine i morala» Da li je g. urednik uvrstio taj poziv radi kolegijalnosti ili radi velikog imena Davorina Trstenjaka, čija su djela već odavno kao protuvjerska poznata, pače jedno i osudeno od jednog katol. biskupa? Zar se moguće na taj način preporuča g. urednik onim katol. učiteljima, koji su dosad u «Školi» suradivali? Čuli smo pak medutim, da će taj list prestat izlaziti. Ako g. urednik misli i dalje uvršćivati u nj ovakove i slične pozive, tad je to najbolje, što može učiniti. Budimo ili osvjedočeni katolici, koji ne ćemo ništa od svojih načela popuštati nikome za volju ili otvoreni bezvjerci, jer «nitko ne može dvama gospodarima služiti». (Mat. VI. 24.)

Što će na ovo naprednjaci? Pravosl. sveštenstvo raspisalo se u zadnje doba, da bi trebalo zamijeniti liturgijski starosl. jezik u pra-

vosl. crkvi sa srpskim narodnim, jer da staroslovenski nema privlačivosti u sebi. Što će pak sad naprednjaci, koji su od uvijek uzdisali za sv. pravoslavljem samo poradi starosl. bogoslužja, ako se zbilja uvede srpski jezik u prav. crkvi? Moguće da će sad zahtijevati, te se i u kat. crkvi uvede ćirilica u onim biskupijama, gdje se glagolja. A što će istom «Mlado-hrvati», koji su se pače nedavno spremali na pravoslavlje!

Znanost i religija. Slobodoumni svijet znade na sva usta govoriti o nekoj protivnosti, o nekom sukobu između religije i prirodnih znanosti. «Zvjezdoznanstvo je tako raširilo svijet, da u njemu nema više Bogu mjesta», reče filosof Schopenhauer. Oni misle, da su prirodne znanosti tako oprečne vjeri u Boga i u druge vjerske istine, kao što su oprečne vatra i voda. Biti učenjak i dobar katolik njima ne ide u glavu. A ipak je tako. Slavni prirodoslovac Kepler piše u jednom svom djelu između ostalog i ovo: «Ja sam, moj Stvoritelju i Gospodaru, otkrio ljudima veličanstvo djela ruku Tvojih, u koliko je moj omeđeni um mogao shvatiti Tvoju neizmjernost. Ako sam što kazao, što je Tebe nedostojno, tad mi milostivo oprosti». A na drugom mjestu: «Nije daleko dan, kad će se upoznati čista istina u knjizi prirode kao i u sv. Pismu. Tad će se veseliti nad harmonijom obadviju objava».

Inferiornost katolika. Protivnici Crkve nazivlju katolike natražnjacima i mračnjacima, inferiornom «pasminom» nesposobnom za napredak u znanostima i umjetnostima, protivnicima gospodarskog napretka i blagostanja i čim sve ne. A što govore činjenice? Od postanka Crkve pa do dana današnjega odlikovahu se baš kat. u svim granama znanja i umjeća. Povjest izuma bilježi najviše takvih obretnika, koji su bili gorljivi katolici. Što se tiče gospodarskog napretka katolika, najbolji je nam primjer Belgija. Evo što o njoj piše Englez Hertslet: «Belgija ni u čem ne zaostaje za Englezkom, Njemačkom, Francuzkom. Uz veliki obrt cvate i mali. Broj siromaha i nezaposlenih vrlo je malen. Ni u jednoj drugoj državi nisu porezi i tereti manji nego u Belgiji». Katolička je dakle Belgija istinski napredna industrijalna zemlja, u njoj je blagostanje veće, no u jednoj drugoj državi.

Napadaji na Crkvu. Danas sve, što «slobodoumno» i «napredno» misli, kori Crkvu s natražnjaštva, ako ona svakoj novotariji, pa ma bila još nezgrapnija, ne reče: Amen. U tom napadanju osobito se ističe socijalna demokracija. Ona kipi mržnjom i na crkvu i na kler. A zašto? Zar se možda kler i Crkva protive pravednim zahtjevima radnika? Ili možda Crkva brani kapitalizam, kad ovaj izrabljuje radništvo? Od svega toga ništa. Oni je napadaju zato, što ne dopušta revolucija, prevrata, grabeža i otimačina, napadaju je zato, što propovijeda: Dajte caru carevo, Bogu Božje, a sve to socijalistima ne ide u tek.

Nedjela Fererova učenika. Pod tim naslovom donosi biogradska «Tribuna» po «Matenu» ovu bilješku: «Zanimljiv (!) slučaj bigamije otkriven je ovih dana u Parizu. Jedan od najmilijih učenika Franciska Ferera, don Hose Sančez Goncales, koji je bio u posljednje vrijeme učitelj moderne škole u Barceloni, bješe se posvetio propagandi i češće je putovao u južnu Ameriku i u Francusku, da drži predavanja o racionalnom vaspitanju djece, kao što se ono vršilo u školama, koje je osnovao na smrt osuđeni i pogubljeni Ferer.

Putujući po Francuskoj, ovaj učitelj se pozna s kćerju jednog čuvenog pariskog hotelijera, i, premda se prije četiri mjeseca bio oženio u Kartageni, 1910 vjenča se s njom pod lažnim imenom. Sve je išlo lijepo i dobro, dokle njegovi jednovjerni, koji su znali njegovu istoriju, ne opaziše jednoga dana, da je Goncales od nekog vremena zadržavao za sebe velike sume, koje je središnji odbor određivao na propagandu, i, da bi se osvetili, pošto su uzaludne bile sve opomene, izvijestiše o prevari hotelijera.

Po povratku u Pariz Goncales je imao velikih svada i prepirki sa ženom i njenim ocem; ali taj avanturista uspio je da umiri mladu ženu i tasta, obećavši im, da će se za tri mjeseca razvesti sa svojom prvom ženom. Nije potrebno ni dodati, da je Goncales, koji je iznova otputovao u Ameriku, gledao samo, da se okeanom odvoji od svoje druge žene. Nesrećna pariška mladica, kojoj se dosadilo čekati varalicu muža, a pošto je saznala, da španski zakoni ne dopuštaju razvod, odlučila je, da digne tužbu protiv Goncalesa kod francuskih sudova».

Za nas katolike nije to nimalo čudno ni «zanimljivo», jer mi smo uvjereni, da je čovjek, koji se ne osjeća odgovornim Bogu za svoja djela, kadar počiniti svakakvih nedjela.

Za liberalce je to senzacija, jer je to zlodjelo Ferерova učenika. Sad bi se mogli i oni uvjeriti, da je istinita ona: kakav učitelj, takav učenik. Ali čini se, da oni imaju oči, a ne vide dobro, dočim zlo vide i ondje, gdje ga nema, a čuju i onda, kad mu ni zvučna nema **V.**

Natrag k Crkvi. Poklik se ovaj sve više i više razliježe širom svijeta među otpalim od Crkve narodima. Englezi hrpimice hrle u krilo katoličke Crkve. Pa i u samoj bezbožnoj Francuskoj počeše uviđati, da im je jedini spas u Crkvi. Osobito se u franceskoj književnosti opaža jaka struja književnika, koji hoće da se vrate Kristu, «svijetlu svijeta», «izvoru života».

Dok evo najkulturniji narodi Evrope uviđaju, da im je napredak i razvitak osiguran jedino u sv. Crkvi, naši slobodni mislioci hoće da uguše svaku vjeru u narodu, hoće da mu oduzmu ono, zbog čega su naši predi toliko stoljeća krv prolijevali. Misle, da bi tim naš narod odmah poskočio u kulturi, a ne znaju jadnici, da je: čovjek bez vjere razumno zvijere.

Tibetanski budizam i katolička Crkva. Franjevački misijonar Odorico de Pordenone (1286-1331) pohodio je Tibet i piše o nekom ti-

betskom papi (Dalai-Lama). Često usporeduje i Sven Hedin (poznati putopisac o Tibetu) tibetski budizam i njegove vanjske obrede s onima kat. Crkve. U istinu postoje sličnosti u uredbi crkve, redovnicima i redovnicama, celibatu, štovanju svetaca i relikvija, tajnim ispovijedima, procesijama i hodočašćima, uporabi tamjana. Na sve ovo se lijepo osvrće Günther Schulemann u djelu «Die Geschichte der Dalai-Lamas» (Heidelberg 1911.) Njegovo razglabanje dade se svesti na ovo: «Mnogi obredi su potreba ljudske naravi, drugi su naumice imitacija katoličkog kulta u zadnjim vjekovima (n. pr. prije engleske ekspedicije tadašnji Dalai-Lama posjedovao je oltarsko posude, izrađeno u Parizu). Što se tiče ideja obiju vjera postoji neizmjerni jaz, izuzevši naravnu etiku i pitanje o nagradi (str. 81).

Žrtve alkohola. Pelmann, sveučilišni profesor u Bonnu, proračuna na osobiti način učinke alkoholizma. Proučivši povijest jedne porodice u razmaku od 150 godina, dođe do strašnih rezultata. Od 843 osobe, što potekoše od pijanice žene: 106 bi rođeno izvan braka, 152 prosjaka, 64 nadoše zaklonište u ubožnicama, 181 žena bijaše bez zvanja, 76 osoba bi osuđeno radi raznih zločina, a 7 radi umorstva.

Poziv na pretplatu «Bogoslovske Smotre». «Bogoslovska Smotra, Godište III. izlazit će i odsele u Zagrebu, četiri puta na godinu, a opseg bit će joj najmanje 6 do 7 araka u svakoj svesci. «Bogoslovsku Smotru» izdaje profesorski zbor bogoslovnog fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu uz sudjelovanje ostalih prof. zborova bogoslovskih, svjetovnih i redovnih, u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Istri, ter uz sudjelovanje dosadanjih mnogobrojnih suradnika. Po ovom sudeći bit će «Bogoslovska Smotra» dorasla svojoj zadaći. Urednici su «Bogoslovne Smotre» vrsne, prokušane na peru sile, sveučilišni profesori: dr. Josip Pazman i dr. Fran Barac, koji također jamče, da će ovaj jedini bogoslovski na hrvatskom jeziku časopis biti dobro uređivan. Za to preporučujemo i pozivamo dosadanje pretplatnike i one, koji se kane u buduće predbrojiti na «Bogoslovsku Smotru», neka se izvole odmah pretplatiti, ili barem predbrojiti, da se uzmogne udariti naklada.

Cijena je «Bogosl. Smotre» neznatna: K 4 na god.
Bogoslovi i đaci dobivaju za K 2 na god.
Za inozemstvo iznosi pretplata K 5 na god.
Pretplata neka se šalje na upravu, Zagreb, Kaptol 29.

Uprava «Bogoslovne Smotre».

Primili smo sa zahvalnošću:

Franjo Novak: Pogledi u svećenički i bogoslovski život. Preveo i izdao Zbor duhovne mladeži zagrebačke. Zagreb 1911. To krasno opremljeno djelo preporučujemo. Do zgode opširnije.

Okružnicu tržaško-koparskoga biskupa.

Vaughan-Höhler: Der junge Priester. Freiburg i B. Herder. K. 2·88 geb. 3·84.

Knecht-Bakotić: Mala biblijska povjest. Freiburg u B. Herder. Uvez 44 filira.
(Zašto „srbskohrvatskim" jezikom?)

Dr. Rudolf Vimer: Malta ili Mljet? Zagreb 1911. Hrv. kat. tisk. društvo.

Magjer-Magiera: Z wiejskiej zagrody. Kraków, 1912.

Dr. A. Schneider: Die philosophischen Grundlagen der monistischen Weltanschauungen. München. Osaria Verlag.

P. S. von Oer, O. S. B.: Unsere Schwächen. Freiburg. Herder. K. 1·80 geb. 2·76.

Heinemann: Slike iz biblijske povjesti. Freiburg. Herder. Mk. 14. 14.—29. prema opremi. O tim slikama drugi put. Za sad ih preporučujemo katehetima. (Samo neka traže, da se s korica makne mađarski napis!)

Primili smo i pamfletić: **Omladina u radu za narod.** Držimo, da se sam pisac stidi toga pamfletića, pa mu ne spominjemo ni imena, da mu prištedimo bruku.

K tajanstvenom ognju euharističnog Hrista!

Svećenici, tko još između vas na razabire, kako su ozbiljni dani, u koje živimo? Tko još od vas ne osjeća potrebu, da se svećenstvo zbliži, udruži i da postane čvrsta falanga vjeri i domu protiv nasrtaja bezbožničkih? Put k tome udruženju pokazuje **„Svećenička Zajednica",** glasilo diecezanskih udruga hrv. i slov. svećenstva i družbe svećenika klanjalaca. Ne bi smjelo biti hrv. ni slov. svećenika bez toga glasila. (Krk, cijena 3 K.). Ono krasno promiče organizaciju svećenika, kojoj je središte euharistični Hrist, a svrha preporod svećenstva i po njem svega našeg naroda. Uzmimo ga, prigrlimo, da nam ognjem euh. Hrista ražarnje srca i očeličuje volju, pa će sve doskora uz Božju pomoć krenuti na bolje.

SADRŽAJ

III. sveska „HRVATSKE STRAŽE“.

▽ ▽

Kršćanstvo i poganstvo . . . . . Str. 241
Preokret u prosuđivanju skolastike (O. P. Grabić) . „ 260
Stručnjačka organizacija (M. pl. Sociol) . . . . . „ 275
Seksualna pedagogija (Fra Ign. Radić) . . . . . „ 285
Sinovi tmine i sinovi svijetla . . . . . „ 295
Obračun s liberalnim pravaštvom ili kako su hrvatski katolici ostali bez svoga dnevnika . . . . . „ 306
Književnost . . . . . „ 339
Svaštice . . . . . „ 352

Mnogi traže,

da im se „Hrv. Str.“ daje za nižu cijenu od 3 Krune. Ovakove molimo, neka dobro vagnu sve ono, što im daje godište „H. Straže“, pa se onda neka zamisle u cijenu od 7 K. Može li ova biti manja u današnjim prilikama? Materijalna su sredstva „H. S.“ mršava, a kad bi se ona još mnogima osim učitelja, sveučilištaraca i zrelijih đaka srednjih škola dala za nižu cijenu, doskora bi joj odzvonilo. Bez zamjere.

Sve prijatelje

osobito svećenike, učitelje i druge naobražene katolike molimo uzvišenim sv. načelima, što nas sve spajaju i za koja „Hrvatska Straža“ već desetu godinu neustrašivo vojuje, neka živo uznastoje, da ona steče što više čitalaca, da nađe što veći broj *savjesnih* prenumeranata.